

Nerovnoměrný rozvoj regionů České republiky v rámci výuky 2. stupně základních škol

Diplomová práce

Studijní program:

Studijní obory:

Autor práce:

Vedoucí práce:

N7503 Učitelství pro základní školy

Učitelství zeměpisu pro 2. stupeň základní školy

Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy

Tereza Šoltysová

Mgr. Emil Drápela, Ph.D.

Katedra geografie

Zadání diplomové práce

Nerovnoměrný rozvoj regionů České republiky v rámci výuky 2. stupně základních škol

Jméno a příjmení: Tereza Šoltysová
Osobní číslo: P19000346
Studijní program: N7503 Učitelství pro základní školy
Studijní obory: Učitelství zeměpisu pro 2. stupeň základní školy
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
Zadávací katedra: Katedra geografie
Akademický rok: 2019/2020

Zásady pro vypracování:

Diplomová práce se zabývá problematikou nerovnoměrného rozvoje České republiky a jejím transferem do výuky žáků 2. stupně základních škol. V práci budou analyzovány meziregionální sociální a ekonomické disparity na území České republiky. Teoretická část se skládá z rešerše odborné literatury a internetových zdrojů. Praktická část si klade za cíl aplikaci daného tématu do vyučovací hodiny vytvořením výstupu v rámci regionální geografie České republiky.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

DRÁPELA, E. *Marginální oblasti na území ČR a jejich vývoj v prostoru a čase*. Brno: Centrum dopravního výzkumu, 2011. ISBN 978-80-86502-36-6.
BINEK, Jan. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown, 2007. ISBN 978-80-86251-22-6.
GLÜCK, A., MAGEL, H. *Venkov má budoucnost*. 1. vyd. Praha: Zemědělské nakladatelství Brázda, 1992. 230 s. ISBN 80-209-0235-X.
HAMPL, M. et al. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: PŘF UK, 2005. ISBN 80-902686-6-8.
NOVOTNÁ, M. *Problémy periferních oblastí*. Praha: PŘF UK, 2005. ISBN 80-86561-21-6.
PRŮCHA, J., *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-503-5.

Vedoucí práce:

Mgr. Emil Drápela, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání práce:

18. prosince 2019

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. RNDr. Kamil Zágoršek, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

29. dubna 2021

Tereza Šoltysová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Emilovi Drápelovi, PhD., za poskytnutí rad a pomoci při psaní této práce. Také bych ráda poděkovala svým rodičům, kteří mi umožnili studovat, a tedy i psát tuto práci. Dále děkuji Ing. Bohuslavu Ferdanovi za trpělivost a podporu při psaní této práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou nerovnoměrného rozvoje na území České republiky. Toto téma je transformováno do didaktické opory pro učitele zeměpisu na 2. stupni základních škol. V práci je uveden všeobecný přehled o výuce zeměpisu a odborné vymezení tématu práce. Součástí práce je vytvořený roční tematický plán a tematický celek vztahující se k danému tématu a navrhované přípravy vyučovacích hodin, které v sobě nesou problematiku nerovnoměrného rozvoje regionů České republiky. Nerovnoměrný rozvoj je v návrzích pojat z několika hledisek, avšak po většinou s odkazem na periferní a jádrové oblasti.

Klíčová slova

zeměpis, Česká republika, periferní oblast, jádrová oblast, centrum, učebnice, tematický plán, tematický celek

Annotation

The diploma thesis deals with the issue of uneven development in the Czech Republic. This topic is transformed into a didactic support for geography teachers at the 2nd level of primary schools. The thesis provides a general overview of the teaching of geography and the professional definition of the topic of the work. The part of the work is an annual thematic plan and thematic unit related to the topic and the proposed preparation of lessons, which carry the issue of uneven development of the regions of the Czech Republic. Uneven development is conceived in the proposals from several points of view, but mostly with reference to peripheral and core areas.

Key words

geography, Czech Republic, peripheral area, core area, center, textbook, thematic plan, thematic unit

Obsah

Úvod.....	12
1 Výuka zeměpisu.....	13
1.1 Kurikulum	13
1.2 Učivo	15
1.3 Vzdělávací cíle	16
1.4 Časová dotace	18
1.5 Metody a formy.....	18
1.6 Žák druhého stupně základní školy.....	20
1.7 Učitel a jeho dovednosti.....	21
2 Zasazení tématu v kurikulárních dokumentech	23
2.1 RVP.....	23
2.2 ŠVP – ZŠ U Školy, ZŠ Lesní.....	24
3 Vymezení nerovnoměrného rozvoje regionů České republiky v odborné literatuře	26
3.1 Pojem region z obecného hlediska.....	26
3.1.1 Vývoj pojetí regionů.....	26
3.1.2 Základní klasifikace regionů	27
3.2 Obecná polarizace prostoru a její vývoj.....	30
3.2.1 Model jádro-periferie.....	31
3.3 Polarizace prostoru v České republice	32
3.3.1 Výzkum v 80. letech 20. století	33
3.3.2 Výzkum od 90. let 20. století	34
3.3.3 Metodologické otázky ohledně výzkumu periferií a marginálních oblastí	35
3.4 Periferní a marginální oblasti v České republice	36
4 Učebnice zeměpisu zaměřené na výuku České republiky	49

4.1	Nakladatelství Fraus, s. r. o.....	50
4.2	Nakladatelství Nová škola, s. r. o.....	51
4.3	Nakladatelství Taktik International, s. r. o.....	52
4.4	Nakladatelství Prodos, s. r. o.....	53
4.5	SPN – pedagogické nakladatelství, a. s.....	54
5	Zpracovaný roční tematický plán a tematický celek k tématu práce.....	55
6	Tvorba modelových vyučovacích hodin.....	58
6.1	1. varianta – zaměření na periferní oblasti.....	59
6.1.1	Všeobecná charakteristika	59
6.1.2	Činnosti vyučovací hodiny	60
6.1.3	Správné řešení	66
6.2	2. varianta – zaměření na dopravu	68
6.2.1	Všeobecná charakteristika	68
6.2.2	Činnosti vyučovací hodiny	69
6.2.3	Správné řešení	73
6.3	3. varianta – zaměření na důsledky perifernosti: úbytek obyvatelstva a politické preference.....	75
6.3.1	Všeobecná charakteristika	75
6.3.2	Činnosti vyučovací hodiny	76
6.3.3	Správné řešení	80
	Závěr	84
	Seznam použité literatury	85
	Seznam příloh	88

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Kurikulární systém (vlastní tvorba dle RVP, 2017).....	14
Obrázek 2 - Regionalizace (Toušek, 2008)	28
Obrázek 3 - Klasifikace regionů podle jejich formy (Toušek, 2008)	29
Obrázek 4 - Porovnání periferních oblastí (Musil a kol., 2006)	36
Obrázek 5 - Dopravní význam a typologie středisek (Marada, 2010).....	39
Obrázek 6 - Jádrové oblasti podle postupného pokrývání území signálem (Chromý a Havlíček, 2001).....	40
Obrázek 7 - Vymezení periferie podle poměru objektů druhého bydlení a trvalého bydlení (Fialová, 2001).....	41
Obrázek 8 - Počet objektů druhého bydlení připadajících na 100 trvale obydlených v okresech ČR (Fialová, 2000)	42
Obrázek 9 – Dopravní dostupnost (Čermák, 2005)	43
Obrázek 10 - Exponovanost (Čermák, 2005)	44
Obrázek 11 - Hustota zalidnění podle obcí (Jeřábek a kol., 2004)	45
Obrázek 12 - Změna počtu obyvatel podle obcí (Jeřábek a kol., 2004)	46
Obrázek 13 - Marginální a prosperující oblasti ČR v letech 1991-2001 (Drápela, 2011)	47
Obrázek 14 - Předpoklad marginálních a prosperujících oblastí ČR v letech 2001-2010 (Drápela, 2011)	48
Obrázek 15 - Ukázka učebnice nakladatelství FRAUS (vlastní fotografie).....	50
Obrázek 16 - Ukázka učebnice nakladatelství Nová škola (vlastní fotografie).....	51
Obrázek 17 - Ukázka učebnice nakladatelství Taktik (vlastní fotografie)	52
Obrázek 18 - Ukázka učebnice nakladatelství Prodos (vlastní fotografie).....	53
Obrázek 19 - Ukázka učebnice nakladatelství SPN (vlastní fotografie)	54
Obrázek 20 - Počet obyvatel a obcí v krajích ČR (vlastní zpracování).....	61
Obrázek 21 - Okresy ČR pro účely aktivity 3a v 1. variantě (vlastní zpracování).....	64
Obrázek 22 - Vnitřní periferie ČR (Musil, 2005)	65
Obrázek 23 - Správné řešení aktivity č. 3 v 1. variantě (vlastní zpracování)	67
Obrázek 24 - Silniční síť pro účely 2. aktivity v 2. variantě (vlastní zpracování).....	70
Obrázek 25 - Pohled na venkov (Zdroj: Euractiv.cz)	72
Obrázek 26 - Pohled na město (Zdroj: Turistika.cz)	72
Obrázek 27 - Silniční síť ČR s krajskými městy (vlastní tvorba).....	73
Obrázek 28 - Správné řešení 2. aktivity v 2. variantě (vlastní zpracování).....	75
Obrázek 29 - Okresy ČR pro účely aktivity č. 2 ve 3. variantě (vlastní zpracování)	78
Obrázek 30 - Změna volební podpory SPD (Zdroj: ČT24)	79
Obrázek 31 - Správné odpovědi 2. cvičení ve 3. variantě (vlastní zpracování)	81
Obrázek 32 - Návrh myšlenkové mapy (vlastní zpracování)	83

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Učivo zeměpisu definované v RVP ZV (vlastní zpracování dle RVP ZV, 2017).....	15
Tabulka 2 - Kognitivní vzdělávací cíle (vlastní zpracování dle Vávra, 2011)	17
Tabulka 3 - Očekávané výstupy dle RVP ZV k danému tématu (vlastní zpracování dle RVP ZV, 2017).....	23
Tabulka 4 - ŠVP ZŠ Lesní 8. ročník (https://www.zslesni.cz/skolni-vzdelavaci-program.html)	24
Tabulka 5 - ŠVP ZŠ U Školy 9. ročník (http://www.zsuskoly.cz/o-skole/informace-vedeni-skoly/)	25
Tabulka 6 - Tematický plán (vlastní návrh).....	55
Tabulka 7 - Křížovka k 1. aktivitě v 1. variantě (vlastní zpracování)	60
Tabulka 8 - Pojmy a charakteristiky k 2. aktivitě v 1. variantě (vlastní zpracování)	62
Tabulka 9 - Správné řešení aktivita č. 1 v 1. variantě (vlastní zpracování).....	66
Tabulka 10 - Správné řešení aktivita č. 2 v 1. variantě (vlastní zpracování).....	66
Tabulka 11 - Opakovací cvičení 2. varianta (vlastní zpracování)	69
Tabulka 12 - Délka a časová dostupnost v rámci 2. aktivity v 2. variantě (vlastní zpracování).....	71
Tabulka 13 - Správné řešení 2. aktivity v 2. variantě	74
Tabulka 14 - Počet obyvatel v obcích během několika let (ČSÚ).....	78
Tabulka 15 - Počet voličů v % v jednotlivých okresech a obcích (Zdroj: ČSÚ).....	79
Tabulka 16 - Počet voličů v % za celou ČR (Zdroj: ČSÚ).....	79
Tabulka 17 - Správné odpovědi 2. cvičení ve 3. variantě (vlastní zpracování).....	82

Seznam zkratk

AV	Akademie věd
ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NUTS	Nomenklatura územních statistických jednotek
RVP	Rámcový vzdělávací program
ŠVP	Školní vzdělávací program
ZV	Základní vzdělávání

Úvod

Výuka zeměpisu je v českém školství zařazena na 2. stupeň základních škol. Téma České republiky je jedno ze stěžejních témat, které je žákům blízké a pro ně nepostradatelné. Práce se zabývá nerovnoměrnými oblastmi České republiky, což je téma v dnešní době velmi aktuální a probírané. V rámci výuky by se žáci měli seznámit s periferními a jádrovými oblastmi České republiky. Český stát je pro žáky územím velmi blízkým a známým, proto by se měl brát ohled na znalost regionálních disparit.

Cílem diplomové práce je transformace odborného tématu nerovnoměrných oblastí České republiky do vyučovací hodiny. Perifernost je téma, které je velmi aktuální, ale zároveň může být odborníky chápáno z několika různých hledisek. Součástí práce jsou vytvořené přípravy na modelové vyučovací hodiny. Každá příprava se zaměřuje na jedno hlavní téma, na kterém jsou definovány periferní a jádrové oblasti Česka. Vytvořené podklady na vyučovací hodinu vycházejí z odborné literatury a pracují s několika indikátory jádrových oblastí. Cílem vyučovacích hodin je zpravidla předložení a posouzení charakteristik, dle kterých je patrná nerovnost oblastí České republiky.

Práce je rozdělena do několika kapitol. V první části se práce zabývá samotnou výukou zeměpisu a přibližuje důležitý teoretický základ jako je kurikulum, konkrétní učivo zeměpisu, vzdělávací cíle, časová dotace, metody a formy. Dále uvádí roli žáka na 2. stupni a jeho specifika z hlediska vývojové psychologie a také roli učitele. Následující část popisuje Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání se zaměřením na výuku zeměpisu a školní vzdělávací programy dvou vybraných základních škol. V této části je také vymezeno téma práce ve zmíněných kurikulárních dokumentech. Třetí kapitola se věnuje odbornému pohledu na problematiku nerovnoměrného rozvoje regionů prostřednictvím odborné literatury. Následující část uvádí učebnice zeměpisu, které se zabývají tématem České republiky. Práce popisuje hlavní charakteristiku těchto učebnic a uvádí části, v kterých je uvedeno téma práce. Pátá kapitola přichází s vytvořeným ročním tematickým plánem a tematickým celkem. Poslední kapitola tvoří modelové přípravy ve třech variantách. První část této kapitoly vymezuje očekávané výstupy dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, poté jsou uvedeny jednotlivé varianty, které obsahují teoretický základ plánování vyučovací hodiny, jako jsou cíle, mezipředmětové vztahy, komentář pro učitele a harmonogram vyučovací hodiny. Následně jsou popsány konkrétní činnosti a v neposlední řadě i správné odpovědi těchto aktivit.

1 Výuka zeměpisu

Mezi základní kompetence učitele patří plánování výuky, v tomto případě plánování výuky zeměpisu. Plánování je možné popisovat více způsoby, v publikaci Didaktika geografie 1 (Vávra, 2006) je uvedeno několik možností. Například dle Pettyho z roku 1996 se do plánování zahrnují obecné informace (název, délka, cíle, obsah kurzu, učební a vyučovací metody), skupina žáků (jejich věk, dosavadní znalosti a zkušenosti), organizační faktory, metody posuzování a metody hodnocení. Do plánování lze zahrnout také studium kurikulárních dokumentů, tvorbu plánu učiva, prostředky, výchovné možnosti, ale také přípravu učitele na samotnou vyučovací jednotku. Plánování výuky se dá pojímat jako řešení problému, kdy je nutné rozhodnout, jak čas využít, jakým způsobem organizovat aktivity ve třídě a jaké se budou využívat pomůcky. Učitel se zaměřuje na účel, obsah a metody v rámci vyučovací hodiny. Požadavkem na každého učitele je znalost standardů, cílů a kompetencí, které jsou uvedeny v národním kurikulu. (Vávra, 2006)

1.1 Kurikulum

Kurikulum je v pojetí Maňáka (2008) chápáno jako *souhrn znalostí, které si má člen dané společnosti osvojit*, zároveň ukazuje na fakt, že kurikulum je součástí kultury společnosti a je výsledkem úrovně rozvoje a potřeb života. Dle Průchy (2003) kurikulum obsahuje tři pojetí. Prvním významem je vzdělávací program, projekt a plán, druhý význam obsahuje průběh studia a jeho obsah, v neposlední řadě je kurikulum chápáno jako obsah všech zkušeností, jež žáci získají ve škole a v jiných aktivitách souvisejících se školou, jejím plánováním a hodnocením. Cizojazyčné publikace význam kurikula dále více rozvíjejí, ku příkladu britský přístup zahrnuje také vymezení základních principů vyučování, zvláště popisuje kurikulum osobnostního vývoje žáka a kompetencí žáka. Michálek (2003) své pojetí kurikula dále více specifikuje z pohledu geografického vzdělávání a upozorňuje na potřebu porozumění ze strany žáků. (Vávra, 2006)

Principy kurikulární politiky ČR jsou vyjádřeny v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (Bílá kniha) a v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, tedy ve školském zákoně. Systém kurikulárních dokumentů ČR je tvořen na úrovni školní a státní. Bílá kniha zmiňuje sociální, politické, hospodářské, environmentální a kulturní podmíněnosti vzdělávací soustavy, upozorňuje na důležitost morálních, estetických a jiných hodnot, které vedou k rozvoji společnosti. (Maňák, 2008)

Národní kurikulární dokumenty jsou tvořeny na úrovni státní a školní. Státní úroveň obsahuje Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (dále pouze jako RVP). Zatímco Národní program vzdělávání popisuje vzdělávání jako celek, RVP se zaměřuje na jednotlivé etapy vzdělávání, kam se řadí vzdělávání předškolní, základní a střední. RVP formulují očekávané úrovně vzdělávání pro jednotlivé etapy vzdělávání, obsahují klíčové kompetence a jejich provázanost se vzdělávacími obsahy, vycházejí z koncepce celoživotního učení a společného vzdělávání. Mezi hlavní principy RVP pro základní vzdělávání (dále jen ZV) patří ku příkladu vymezení vzdělávacích obsahů reprezentované očekávanými výstupy a učivem, stanovuje standardy pro ZV, nabízí modifikaci vzdělávacího obsahu, je podkladem pro střední školy při tvorbě přijímacího řízení apod. Pro tuto práci byl zvolen RVP ZV, který je dále více specifikován v následujících podkapitolách. Úroveň školní je reprezentována školními vzdělávacími programy (dále jako ŠVP). Systém kurikulárních dokumentů je zobrazen na schématu, viz níže. (MŠMT, 2017)

Obrázek 1 - Kurikulární systém (vlastní tvorba dle RVP, 2017)

1.2 Učivo

Učivo je dle Skalkové (2008) *přetvoření obsahů různé oblasti kultury do školního vzdělávání*. Tedy využití tohoto zpracování obsahu věd, techniky, umění, činností a hodnot v učebních plánech, osnovách, učebnicích a ve vyučovacím procesu. Tento jev je popisován jako didaktická transformace, která zahrnuje všechny prvky vzdělávání, jako jsou složky poznatkové, dovednostní, oblasti myšlenkových operací a hodnotových vztahů. Při didaktické transformaci se dané obsahy přetvářejí do pedagogické roviny, důraz je kladen na kategorie cílů a hledisko žáka, v kterém je zahrnut například věk, smysl učiva, role látky v přítomném a budoucím životě. Důležitým aspektem je role učitele, který způsobuje zprostředkování učiva v procesu vyučování. (Skalková, 2008)

Učivo je v RVP ZV pojato jako prostředek k dosažení očekávaných výstupů. RVP ZV organizuje učivo do tematických okruhů, které zahrnují témata a činnosti. V tomto kurikulárním dokumentu je učivo považováno za doporučené a je určeno k distribuci a zpracování v konkrétních ročnících. Závazným se učivo stává ve zpracování ŠVP jednotlivých škol. Všechny předměty mají vymezené vzdělávací obsahy, které jsou specifikovány očekávanými výstupy, doplněné o minimální úroveň a učiva. Zeměpis má v RVP ZV vymezených 7 vzdělávacích obsahů, které obsahují i doporučené učivo, viz Tabulka 1.

Tabulka 1 - Učivo zeměpisu definované v RVP ZV (vlastní zpracování dle RVP ZV, 2017)

Vzdělávací obsah	Učivo
Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie	- komunikační geografický a kartografický jazyk - geografická kartografie a topografie
Přírodní obraz Země	- Země jako vesmírné těleso - krajinná sféra - systém přírodní sféry na planetární úrovni - systém přírodní sféry na regionální úrovni
Regiony světa	- světadíly, oceány, makroregiony světa - modelové regiony světa
Společenské a hospodářské prostředí	- obyvatelstvo světa - globalizační společenské, politické a hospodářské procesy - světové hospodářství

	- regionální společenské politické a hospodářské útvary
Životní prostředí	- krajina - vztah přírody a společnosti
Česká republika	- místní region - Česká republika - regiony České republiky
Terénní geografická výuka, praxe a aplikace	- cvičení a pozorování v terénu místní krajiny, geografická exkurze - ochrana člověka při ohrožování zdraví a života

1.3 Vzdělávací cíle

Cíle základního vzdělávání jsou uvedeny v Rámcovém vzdělávacím programu ZV a obsahují obecný záměr vzdělávání. Žákům se má během základního vzdělávání pomáhat k utvoření a rozvíjení klíčových kompetencí, kam se řadí kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní kompetence, sociální a personální kompetence, kompetence občanské a kompetence pracovní. Mezi cíle v základním vzdělávání dle RVP ZV (MŠMT, 2017, s. 8) patří *vést žáky k ohleduplnosti a toleranci vůči ostatním lidem a jejich hodnotám, učit žáky rozvíjet a chránit své zdraví fyzické, sociální a duševní, rozvíjet schopnost spolupracovat a respektovat úspěchy druhých, umožnit jim osvojení si strategie učení a motivovat žáky k celoživotnímu učení, podněcovat je k tvořivému myšlení a logickému uvažování, připravovat z nich svébytné, svobodné a zodpovědné osobnosti* apod. (MŠMT, 2017)

Dle Kühnlové je možné rozlišovat cíle výuky na několik skupin – vzdělávací jako cíle kognitivní a poznávací, cíle výchovné nebo také cíle afektivní a sociální, cíle výcvikové zahrnující instrumentální a psychomotorické cíle a cíle afirmativní, které jsou zaměřeny na vymezování základního učiva. Cíle jednotlivé výuky lze seřadit do hierarchické pyramidy, kde na vrcholu stojí cíle obecné, následují cíle střední úrovně, což jsou dílčí cíle vyjadřující jednotlivé cíle tematických celků, a spodní část pyramidy je tvořena cíli specifickými, které jsou součástí dílčích témat učiva. Při stanovování struktury cílů je nutné brát v potaz věk žáků, jednoznačnou formulaci a kontrolovatelnost, tedy zda byl cíl splněn. (Kühnlová, 1997)

Kognitivní cíle se nejčastěji vyjadřují podle Bloomovy taxonomie kognitivních cílů, která byla sepsána Bloomem v roce 1956, následně došlo k její revizi v roce 2001, na té se podíleli Anderson a Krathwohl a výsledkem jejich práce byla revidovaná Bloomova taxonomie. Vzdělávací cíle se neomezují pouze na kognitivní, avšak zahrnují také vzdělávací afektivní cíle a psychomotorické cíle. V roce 2007 se díky autorům Marzana a Kendalla objevuje Nová taxonomie. Kognitivní cíle jsou hierarchicky rozděleny na jednotlivé stupně, viz Tabulka č. 2, nejvyšší stupeň je uveden v horní části tabulky, zatímco nejnižší je v dolní části tabulky. (Vávra, 2011)

Tabulka 2 - Kognitivní vzdělávací cíle (vlastní zpracování dle Vávra, 2011)

Jednotlivé stupně kognitivních vzdělávacích cílů		
Cíle	Kognitivní	Kognitivní
Autor a rok vydání	Bloom, 1956	Anderson a Krathwohl, 2001
Stupně	Hodnotové posuzování	Tvořit
	Syntéza	Hodnotit
	Analýza	Analyzovat
	Aplikace	Aplikovat
	Porozumění	Porozumět a chápat
	Zapamatování	Zapamatovat

Revidovaná Bloomova taxonomie reprezentuje multidimenzionální behavioristický model zahrnující doménu kognitivních procesů a doménu znalostí a vědomostí, zatímco původní taxonomie zastupuje spíše unidimenzionální model charakteristický zjednodušováním. Revidovaná taxonomie do znalostí zahrnuje znalosti faktů, pojmů, postupů a metakognici, tedy porovnávání svých znalostí se znalostmi novými. Jednotlivé vzdělávací cíle jsou popsány aktivitami, postupy (slovesy), výsledky a cíli. Do kognitivních procesů revidované Bloomovy taxonomie zahrnujeme procesy, které jsou zastoupeny činnými slovesy, patří sem proces pamatovat (rozpoznávat, vybavovat), proces porozumět (interpretovat, klasifikovat, sumarizovat, srovnávat, vysvětlovat), proces aplikovat (realizovat, provádět), proces analyzovat (rozlišovat, uspořádat), proces hodnotit (kontrolovat, kritizovat), proces tvořit (generovat, budovat, navrhovat). Vzhledem k tomu, že je tato verze taxonomie jednoduchá a dobře použitelná, udržuje své využití stále. (Vávra, 2011)

Nová taxonomie vzdělávacích cílů od Marzana a Kendalla zahrnuje také model chování, který směřuje k samotnému žákovi. Žák si stanovuje strategie a cíle, což zastupuje systém metakognitivní, a systém kognitivní je zastoupen zpracováváním relativních informací. Autoři si kladli za cíl použití kognitivního, afektivního a psychomotorického cíle do jediného modelu. Systémy myšlení jsou rozděleny do 6 úrovní, patří sem obnovení, pochopení, analýza, používání znalostí, metakognice a přemýšlení o sobě samotném. Taxonomie napomáhají k vytvoření vzdělávacího cíle, slouží jako pomůcka pro hodnocení vzdělávacích cílů, ale také jako rámec pro možné standardy, ať už národní nebo místní, dále tvoří rámec pro kurikula, který vede k rozvoji myšlení. V geografii taxonomie pomáhá analyzovat vzdělávací cíle a určuje jiný směr, který opouští encyklopedický charakter geografického vzdělávání. (Vávra, 2011)

1.4 Časová dotace

RVP ZV stanovuje v rámcovém učebním plánu povinnou časovou dotaci, která je pro druhý stupeň ve výši 122 hodin. Součástí rámcového učebního plánu je i povinnost začlenění vzdělávacích oblastí a oborů na 1. i 2. stupni, minimální časová dotace, povinnost zařadit průřezová témata a rozsah disponibilní časové dotace. Vzdělávací oblast Člověk a příroda, kam spadá zeměpis, má stanovenou 21 hodin, které se musí rozdělit mezi jednotlivé předměty, což je již zmiňovaný zeměpis, dále přírodopis, chemie a fyzika. Nejčastěji bývají pro zeměpis využity 2 hodiny týdně v 6., 7. a 8. ročníku, v posledním 9. ročníku to bývá 1 hodina týdně (viz kapitola 2.2.). (MŠMT, 2017)

Tematické plány obsahují rozložení témat ve výuce během školního roku, vycházejí z ŠVP a nejsou povinně vyžadovány, ačkoliv jejich tvorba přispívá k lepší orientaci a organizaci určitého předmětu během školního roku. Tematický plán může být výsledkem práce učitele nebo kolektivní práce více učitelů, kteří se zaměřují na stejný předmět. Součástí mohou být i tematické celky společně s počty hodin. Tento plán by měl obsahovat takové údaje, s kterými bude učitel během školního roku pracovat. (Kalhous, 2009)

1.5 Metody a formy

Výukovou metodu lze charakterizovat jako soubor vyučovacích aktivit učitele a učebních činností žáka, které směřují k dosažení stanovených vzdělávacích cílů. Skrze výukové metody dochází ke komunikaci a interakci mezi učitelem a žáky. Metody výuky určují řízení učení žáků. Existuje velké množství výukových metod, které kladou různé

nároky na samostatnost, tvořivost a aktivitu žáků. Organizační forma výuky popisuje organizaci podmínek k realizování vzdělávacího procesu. V rámci forem výuky se využívají různé výukové metody a didaktické prostředky. Výukové formy lze rozdělit dle několika kritérií, existuje dělení dle charakteru výukového prostředí, dle délky trvání či dle vztahu k osobnosti žáka. Výukové metody a formy společně tvoří předpoklad pro úspěšnou realizaci výuky. (Žák, 2012)

Publikace Hany Kühnlové *Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I* popisuje základní metody a formy výuky zeměpisu, které jsou autorkou pojímány jako způsoby výuky. Výběr předložených metod a forem se odvíjí od tradice českého školství, od společenské potřeby přípravy žáků na život a od cílů geografického vzdělávání, které jsou formulovány Mezinárodní geografickou unií. (Kühnlová, 1997)

Mezi nejčastější formu výuky se řadí výuka frontální, která zahrnuje práci učitele s celou třídou naráz, avšak žáci nespolupracují. Učitel zpravidla využívá metodu vysvětlování za pomoci výkladu, přednášky či rozhovoru. Systematičnost a časová nenáročnost patří k výhodám frontální výuky, naopak negativně lze u této formy popsat absenci zpětné vazby a stereotypní postupy učitele, které mohou vést k pasivitě a nezájmu ze strany žáků. Další kooperační formou výuky je výuka v odděleních, kdy jsou žáci seskupeni podle různých kritérií a pracují samostatně na jiném úkolu. Učitel má možnost pracovat pouze s jedním oddělením, ovšem nevýhoda u této formy je zaznamenána v organizaci výuky. Výuka ve dvojicích patří k často využívané partnerské činnosti ve výuce, při které dochází ke spolupráci na určitém úkolu, problémové úloze, k diskuzi nad zadaným tématem apod. Povětšinou by následně měla být dvojice hodnocena jako celek. Naprostým opakem frontální výuky je výuka skupinová nebo také týmová. Při skupinové výuce je třída žáků rozdělena do několika týmů (např. po 4 nebo 6). Skupiny mohou mít heterogenní nebo homogenní uspořádání, avšak jako více přínosná se jeví skupina heterogenní, složená z žáků nadaných i méně vyspělých. Učitel je při této práci organizátorem, pomocníkem, ale i kolegou. Týmová výuka může mít mnoho podob, žáci mohou řešit stejný úkol či naprosto jiný, srovnávat výsledky, diskutovat, prezentovat svou práci apod. Výhodou je určitě aktivizace žáků, rozvoj spolupráce a samostatnosti, pro učitele může způsobit nevýhodu ve formě náročnější přípravy. (Kühnlová, 1997)

Individuální formy výuky se specializují na rozvoj osobnosti žáka. Na základní škole bývají často používány jako pomoc méně nadaným žákům, anebo jako péče o nadané žáky či pro rozvoj žákových zájmů. V dnešní době si klademe za cíl nalézt a využívat takové metody a formy výuky, které žákům poskytnou prostor na vlastní tempo, na prohlubování žákových zájmů a jeho speciálních schopností. (Kühnlová, 1997)

Stále častěji využívané jsou netradiční metody a formy výuky zeměpisu, které zahrnují i malé změny, jako je tvorba hnízd, sezení do kruhu, shlukování stolů jinými způsoby apod. Studio neboli dílna je jednou z metod, kdy je potřeba žákům vytvořit několik témat, z kterých si mohou dle svých zájmů vybrat, s tou podmínkou, že si žáci volí náročnost, postup, pořadí činností a vlastní tempo. Kolegium je organizace výuky s větším množstvím učitelů mající jinou aprobaci. Tematický celek, který je specifický svou mezipředmětovostí, se vyučuje v rámci výuky v několika předmětech najednou, např. téma Životní prostředí může být v jednom týdnu probíráno v zeměpisu, občanské výchově, biologii, chemii a jiných předmětech. Dále se dá využít debata, tedy diskuze, anebo školní geografický scénář, což je druh školního geografického projektu odrážejícího reálnou situaci, jako je nějaký konflikt či problém. Existuje velké množství podobně atraktivních forem výuky, které pracují s jakousi scénkou, čímž je žák nucen nad problémem přemýšlet i jiným způsobem, například jak by danou situaci řešil. (Kühnlová, 1997)

1.6 Žák druhého stupně základní školy

Žák by měl být chápán jako vyvíjející se bytost, která je ovlivněna vnějšími vlivy. Učitel na žáka působí téměř každý den, je proto důležité vědět o specifikách vývojové psychologie v tomto období žáka, tedy na 2. stupni. Většina publikací definuje tuto vývojovou fázi puberty jako problémovou, plnou emočních výkyvů, avšak dospívání je velmi individuální období. (Kalhous, 2009)

Období dospívání probíhá zhruba od 10 do 20 let života jedince (Vágnerová, 2005, s. 321), jedná se o období plné změn, a to v oblasti somatické, sociální i psychické. Toto období lze rozdělit na dvě fáze – raná adolescence, do které spadá období žáka na druhém stupni ZŠ, a pozdní adolescence. Na průběh dospívání mají vliv kulturní i společenské podmínky, které vycházejí z požadavků společnosti na dospívajícího. V raném dospívání (11. - 15. rok života) dochází k tělesnému dospívání, což souvisí s pohlavním dozráváním. Toto období je pro žáka charakteristické změnou způsobu myšlení, dospívající

zvládá uvažovat abstraktně. Hormonální změny mají vliv na emoční prožívání, to se projevuje značnými výkyvy. Pro dospívajícího má velkou hodnotu přátelství a vrstevníci, jedná se o období první lásky a partnerské experimentace. Postupně dochází ke snížení vázanosti na rodiče a k potřebě větší svobody. Do tohoto období také spadá potřeba přijatelné pozice, kterou si většinou musí nějakým způsobem vydobýt či zasloužit. (Vágnerová, 2005)

Dle RVP ZV má základní vzdělávání na 2. stupni ovlivňovat žáka tím, že u něj bude utvářet určité postoje a hodnoty, jež ho navedou k chování kultivované a uvážlivé osobnosti. Bude veden k zodpovědnému rozhodování, respektování práv a povinností občana ČR a Evropské unie (dále pouze EU). Důležitým prvkem jsou zájmy žáka, které jsou během těchto let rozvíjeny a budovány. Žákovi se postupně podávají těžší metody práce, nové zdroje a nové způsoby poznání, díky čemuž může plnit komplexnější úkoly a projekty. Žák se má naučit větší odpovědnosti ve vzdělávání, ale i v organizaci života školy, zároveň by základní vzdělávání mělo žákům poskytnout možnost zažít úspěchu a práce s chybami. Žáci by po dokončení povinné školní docházky měli nabýt takových kvalit, aby měli možnost pokračovat ve studiu či se zlepšit ve zvolené profesi a v průběhu života se postupně celoživotně vzdělávat a přispívat do života společnosti. (MŠMT, 2017)

1.7 Učitel a jeho dovednosti

Značné množství odborných publikací se zaměřuje na roli učitele a přichází s pedagogickými a psychologickými teoriemi. Pedagogické dovednosti učitele definuje mnoho autorů různým způsobem, lze je pojímat jako účelné a cílově zaměřené aktivity učitele, které se zaměřují na problematiku veškerých pedagogických situací, jež mohou nastat. Autor Chris Kyriacou vychází z několika publikací a ve své knize se věnuje klíčovému dovednostem učitele. Vytvořil šest skupin klíčových dovedností učitele – plánovací dovednosti, dovednosti realizační a řídicí, dovednosti působící na tvorbu a rozvíjení vhodného klimatu ve třídě, diagnostické a autodiagnostické dovednosti a dovednosti potřebné k zachování kázně. Jednotlivé skupiny těchto dovedností obsahují různé dílčí dovednosti, které se ve výuce či přípravě dále uplatňují. (Kyriacou, 2008)

Klíčové dovednosti lze také rozdělit podle určité činnosti, například při plánování či přípravě na vyučovací hodiny se zpravidla uplatňují myšlenkové činnosti učitele. Do této části lze zařadit volbu tématu, cíle vyučovací hodiny, volbu učebních pomůcek apod. Následující dovednosti mají komunikativní a sociální charakter, kdy se uplatňují

plánované strategie učitele skrze jazyk pedagogické komunikace, reakce učitele na neplánované pedagogické situace apod. Tato část dovedností po učiteli vyžaduje rozhodovací dovednosti, na které mají vliv pedagogické zkušenosti učitele. Pedagogické dovednosti je možné si osvojit a dále rozvíjet na základě řešení jistých problémů a situací spojených právě s pedagogickou činností. Ovšem úroveň uplatňování těchto dovedností a také forma záleží na osobnosti učitele. Každý učitel má svůj vyučovací styl, který se v průběhu let rozvíjením a osvojováním jiných či nových dovedností může měnit. (Kyriacou, 2008)

Další úlohou učitele je sebereflexe, která jej vede k uvědomování si, popisu, hodnocení a analýze chování v řešení pedagogických problémů a situací. Aby byla sebereflexe účinná, je nutná zpětná vazba na jeho pedagogické činnosti, tu je možné získat od samotných žáků, od kolegů při hospitaci či využitím videozáznamu z hodin. Díky získaným informacím se učitel může zamyslet a uvědomit si, jakým způsobem danou situaci řešit, zda reagoval adekvátně, zda se mu daná situace vydařila či nikoliv. Sebereflexe může mít vliv na budoucí dovednosti učitele, které se poté mohou změnit či upravit. (Kyriacou, 2008)

V rámci vyučování je důležité dbát na dobrý vztah mezi učitelem a žákem, ten by měl být založen na respektu a pochopení. Učitel by měl být žákem respektován za jeho osobní kvalitu, znalosti, profesionalitu a odborné schopnosti, zatímco učitel ctí žáky za jejich studijní úsilí a chápe jejich individualitu. Na učitele má během výuky vliv značné množství faktorů, některé by se měl snažit eliminovat. Do této kategorie patří například tzv. první dojmy a stereotypy. První dojmy, tedy úvodní charakteristika, může uvíznout v paměti učitele a následně ho dále ovlivňovat. Mezi faktory, které ovlivňují vznik prvního dojmu, patří gestikulace, oblečení, výraz, postava, věk a jiné. Mezi stereotypy a předsudky u učitele se mohou objevovat například pěkný rukopis, který si učitel může vykládat jako dobré vyjadřování, nebo tiší žáci, kteří se mohou zdát, že se o hodinu nezajímají. Stereotypy tedy způsobují přisuzování rysů a povah jedincům podle toho, do jaké skupiny si je učitel zařadil. Je důležité, aby učitel nedával najevo nízké očekávání u žáků pomalejších, protože by se to mohlo naplnit. Ve třídě by se učitel měl snažit vést žáky k pomoci tak, aby všichni žáci měli pocit důstojnosti, smysluplnosti a sebeúcty. (Petty, 2013)

2 Zasazení tématu v kurikulárních dokumentech

2.1 RVP

Jak již bylo zmíněno v kapitole 1.1., RVP ZV slouží jako základní dokument pro tvorbu ŠVP a obsahuje vzdělávací oblasti, které jsou tvořeny vzdělávacím oborem nebo více vzdělávacími obory. Zeměpis nebo také geografie spadá do vzdělávací oblasti Člověk a příroda společně s fyzikou, přírodopisem a chemií. Zeměpis bývá na druhém stupni zakotven ve všech ročnících nebo také jen v některých, záleží na rozvržení jednotlivých škol. Na prvním stupni se vyučují předměty, které postupně připravují žáky na výuku zeměpisu, mezi ně lze zařadit prvouku či vlastivědu. (MŠMT, 2017)

Téma práce se zaměřuje na Českou republiku, jakým způsobem je toto téma zakotveno v RVP ZV, lze vidět v Tabulce č. 3. Součástí tabulky je i minimální doporučená úroveň, která slouží pro úpravy očekávaných výstupů, pokud jsou použita podpůrná opatření. Tučně jsou zvýrazněny očekávané výstupy, které se vztahují ke konkrétnímu tématu práce. Následně je k České republice uvedeno doporučené učivo, které by se mělo ve vyučovacích hodinách probírat (viz podkapitola 1.2). (MŠMT, 2017)

Tabulka 3 - Očekávané výstupy dle RVP ZV k danému tématu (vlastní zpracování dle RVP ZV, 2017)

Česká republika – očekávané výstupy	
žák:	
Z-9-6-01	vymezí a lokalizuje místní oblast (region) podle bydliště nebo školy
Z-9-6-02	hodnotí na přiměřené úrovni přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu, možnosti dalšího rozvoje, přiměřeně analyzuje vazby místního regionu k vyšším územním celkům
Z-9-6-03	hodnotí a porovnává na přiměřené úrovni polohu, přírodní poměry, přírodní zdroje, lidský a hospodářský potenciál České republiky v evropském a světovém kontextu
Z-9-6-04	lokalizuje na mapách jednotlivé kraje České republiky a hlavní jádrové a periferní oblasti z hlediska osídlení a hospodářských aktivit
Z-9-6-05	uvádí příklady účasti a působnosti České republiky ve světových mezinárodních a nadnárodních institucích, organizacích a integracích států
Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření – žák:	
Z-9-6-01p	vymezí a lokalizuje území místní krajiny a oblasti (regionu) podle bydliště nebo školy
Z-9-6-02p	charakterizuje přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu

Z-9-6-03p	určí zeměpisnou polohu a rozlohu České republiky a její sousední státy
Z-9-6-03p	rozlišuje přírodní podmínky ČR, popíše povrch a jeho členitost
Z-9-6-03p	uvede hlavní údaje o rozmístění obyvatelstva
Z-9-6-04p	vyhledá na mapách jednotlivé kraje České republiky a charakterizuje hospodářské poměry, přírodní zvláštnosti a kulturní zajímavosti

2.2 ŠVP – ZŠ U Školy, ZŠ Lesní

Na ukázkou ŠVP byly vybrány dvě liberecké školy, které mají své ŠVP volně dostupné na svých webových stránkách. První vybranou školou je Základní škola Liberec, U Školy 222/6, příspěvková organizace (dále jen ZŠ U Školy), druhou vybranou školou je Základní škola Liberec, Lesní 575/12, příspěvková organizace (dále jen ZŠ Lesní). Obě školy mají v 7. a 8. ročníku 2 vyučovací hodiny zeměpisu týdně. Zatímco ZŠ Lesní má v 6. ročníku 2 vyučovací hodiny zeměpisu, ZŠ U Školy má v tomto ročníku 1 vyučovací hodinu. ZŠ U Školy má v 9. ročníku 1 vyučovací hodinu zeměpisu týdně, na ZŠ Lesní je v 9. ročníku zeměpis zahrnut do společného předmětu s přírodopisem. ZŠ U Školy má navíc na stránkách i učební plán. (www.zslesni.cz; www.zsuskoly.cz)

Tabulka 4 - ŠVP ZŠ Lesní 8. ročník (<https://www.zslesni.cz/skolni-vzdelavaci-program.html>)

Očekávané výstupy žáka ZŠ Liberec, Lesní	Učivo – obsah	Tematický celek vzdělávacího oboru	Mezipředm. vztahy a průřez. témata	Strategie, vyučovací prostředky, ad.
Vymezi postavení ČR v Evropě i ve světě z hlediska polohy i významu (porozumění) Vysvětlí vývoj území státu a historické mezníky (aplikace) Posoudí dřívější a dnešní význam země, možnosti dalšího vývoje a jeho podmínky (hodnocení) Pracuje s tematickými mapami a zdroji dat (aplikace) Popíše přírodní poměry našeho území, vyhledá v mapě základní geomorfologické prvky i vodní toky (porozumění a aplikace) Vysvětlí vzájemnou podmíněnost přírodních podmínek (analýza) Zhodnotí klimatické poměry a možnosti jejich dalšího vývoje (hodnocení)	Česká republika - postavení ve světě - historický vývoj - společenské a přírodní podmínky země - mapování ČR Přírodní poměry ČR - geomorfologie - vodstvo - podnebí - vegetace a půdy	Společenské a hospodářské prostředí Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie Přírodní obraz Země	EGS: Evropská unie D: historie českých zemí, staré mapy Vy: mapa jako výtvarné dílo M: grafy a diagramy P: geologie, podmínky života, vegetace mírného pásu EMV: vliv globálního oteplování	Učebnice Fraus Atlasy České republiky Historické mapy diskuse: mezinárodní význam ČR, čím jsme známi ve světě (vyhledávání informací ze sportu, průmyslu, kultury i vědy, kladné i záporné příklady) skupinová práce na téma: Co náš stát přinesl světu. Vybrat jedno téma, rozpracovat a obhájit. doplňování slepých map ukázky hornin a různých geomorfologických útvarů domácí úkol: sledování předpovědi počasí a její rozbor – meteorologie využití internetu: www.klimadiagramme.de www.chmi.cz počasí.idnes.cz poznávání regionu z hlediska přírodních podmínek – učení venku

Obě vybrané školy mají vytvořené ŠVP zeměpisu pro všechny ročníky, v této části se zaměříme na část ŠVP věnující se České republice. ZŠ Lesní Českou republiku zařazuje do 8. ročníku 2. pololetí. Tato škola používá učebnice od nakladatelství FRAUS a jejich tematické rozložení je tedy touto učebnicí inspirováno, viz Tabulka 4 výše. V 1. pololetí se zaměřují na Evropu, větší důraz se dále klade na sousední státy s Českou republikou. V ŠVP jsou uvedeny očekávané výstupy, učivo (tedy obsah), tematický celek vzdělávacího oboru, mezipředmětové vztahy a průřezová témata a na závěr i strategie a vyučovací prostředky. Součástí poslední části jsou použité učebnice, atlasy a jiné pomůcky či webové stránky, navíc je zde uveden i návrh na aktivity ve vyučovacích hodinách. I když se ŠVP více zaměřuje na fyzickou geografii nežli na humánní, i tak se do vyučovacích hodin dá zařadit téma práce, například do uvedeného učiva – společenské a přírodní podmínky ČR. (ZŠ Lesní, 2018)

Tabulka 5 - ŠVP ZŠ U Školy 9. ročník (<http://www.zsuskoly.cz/o-skole/informace-vedeni-skoly/>)

Zeměpis, 9. ročník

Tematický celek	Učivo	Očekávané výstupy	Průřezová témata
Česká republika	- poloha, rozloha a vývoj státního území - geologický vývoj - rozdělení povrchu - podnebí a podnebné oblasti - vodstvo - půdy - biota - ochrana přírody a krajiny - obyvatelstvo a sídla - hospodářství - nerostné suroviny - zemědělství - doprava - jednotlivé oblasti ČR - souhrnné opakování	- vymezí a lokalizuje místní oblast (region) podle bydliště nebo školy - hodnotí na přiměřené úrovni přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu, možnosti dalšího rozvoje, přiměřeně analyzuje vazby místního regionu k vyšším územním celkům - hodnotí a porovnává na přiměřené úrovni polohu, přírodní poměry, přírodní zdroje, lidský a hospodářský potenciál ČR v evropském a světovém kontextu - lokalizuje na mapách jednotlivé kraje ČR a hlavní jádrové a periferní oblasti z hlediska osídlení a hospodářských aktivit - uvádí příklady účasti a působnosti ČR ve světových mezinárodních a nadnárodních institucích, organizacích a integracích států	VMEGS : - Evropa a svět nás zajímá - jsme Evropané OSV : - rozvoj schopností poznávání

ZŠ U Školy má zařazené téma Česká republika do 9. ročníku. V předchozím ročníku se věnují Evropě, světovému hospodářství a Zemi ve vesmíru, poslední téma je u většiny škol tradičněji zařazeno v 6. ročníku. 9. ročník je celý vymezen České republice, což jim dává více prostoru na detailnější probírání učiva, viz Tabulka 5. V ŠVP je uveden tematický celek, učivo, očekávané výstupy a průřezová témata. Očekávané výstupy jsou použity z RVP ZV. Učivo je sestaveno chronologicky, dle probírání v rámci vyučovacích hodin. Téma práce by se dalo zařadit do učiva obyvatelstvo a sídla, doprava a jednotlivé oblasti ČR. (ZŠ U Školy, 2016)

3 Vymezení nerovnoměrného rozvoje regionů České republiky v odborné literatuře

3.1 Pojem region z obecného hlediska

K základním konceptům geografie patří pojem region, jenž vychází z rysu nejzákladnějšího objektu studia geografie, tedy z planety Země. Již v dobách Antiky se poprvé objevuje pojem region, jehož význam a obsah se postupně rozvíjel. Původ tohoto pojmu pochází z latinského slova *regere*, což znamenalo ovládat, z toho se postupně vyvinulo slovo *regio*, významem bylo království nebo také krajina a politické území. (Toušek a kol., 2008)

Region je velmi komplikovaný pojem, který může mít mnoho významů. K jeho definování je nutné uspořádat a porovnat poznatky z různých pramenů. Dle Libora Prudkého existují 4 postupy pojetí regionů: pojetí vycházející z vývoje tohoto pojmu a jeho zařazení v různých fázích přístupu ke zkoumání společenských jevů a procesů; pojetí vycházející ze struktury přístupu k regionům; pojetí vycházející z metod přístupu ke zkoumání regionů; pojetí vycházející z podoby indikací využívaných pro specifikaci a poznání regionů. (Prudký, 2016)

3.1.1 Vývoj pojetí regionů

V 19. století se dle geografů Alexandra von Humboldta a Karla Rittera svět rozkládal na země, tzv. regiony. Až do konce zmíněného století byl region vnímán jako historické a politické území. V Evropě se prosazoval deterministický přístup, který charakteristiky regionu určoval podle přírodních podmínek. (Toušek a kol., 2008)

Mezi nejstarší přístupy se řadí pojetí Paula Vidala de la Blache z roku 1894, což bylo přepsáno v roce 1922 do publikace *Histoire et géographie: Atlas général*. Region popisoval jako oblast, v které se větší množství osob přizpůsobí společnému životu. Již tento pohled na region naznačuje charakteristiku regionu dle významu sdílené existence osob. Toto pojetí je specifické také tím, že se odklání od deterministického přístupu, ale upozorňuje na vzájemné působení charakteristik fyzickogeografických a sociálněgeografických, čímž vzniká posibilistické pojetí regionu. Publikace P. Vidala de la Blache *Tableau de la géographie de la France* se stala vzorem pro několik studií francouzských krajů. Komplexní přístup je nadále využíván i v současnosti. Pojetí francouzských autorů a jejich následovatelů bylo ideografické, soustředí se na odlišnosti od ostatních regionů podle

speciálních a charakteristických znaků. Richard Hartshorne jako první použil a definoval pojem prostorová diferenciace a zabýval se prostorovou organizací geografických informací. Dále existuje indeterministické pojetí regionu, navržené R. Hartshornem. Pojetí v podstatě částečně popírá spojení společnosti a přírody a upozorňuje, že charakter společnosti je na přírodních podmínkách nezávislý. (Toušek a kol., 2008)

V současné době se vychází z faktu, že nejzákladnějším objektem studia geografie je planeta Země nebo geografická sféra. Tyto objekty jsou heterogenní a v různých částech odlišné, tedy z hledisek přírodních a společenských. Existence regionů není zpochybnitelná, ovšem jeho rozsah a vymezení není jisté. Ve fyzické geografii se vymezuje pojetí regionů z hlediska přírodního, zatímco v geografii humánní se vychází z ekonomického a politického chápání regionů, avšak je nutné zohlednit i kulturní či percepční přístup. Přístup nomotetický se zaměřuje na obecné znaky regionů a hodnotí stupeň podobnosti regionů. Momentálně se uplatňuje přístup ideografický i nomotetický. Velmi často je region definován jako část geografické sféry, která je výsledkem její prostorové nebo územní diferenciace. Určení prostorové diferenciace závisí na sociálním, kulturním, ekonomickém základě nebo na jejich kombinaci. Toto pojetí zohledňuje multidimenzionální pohled a upozorňuje na možnost kombinace hledisek. (Toušek a kol., 2008)

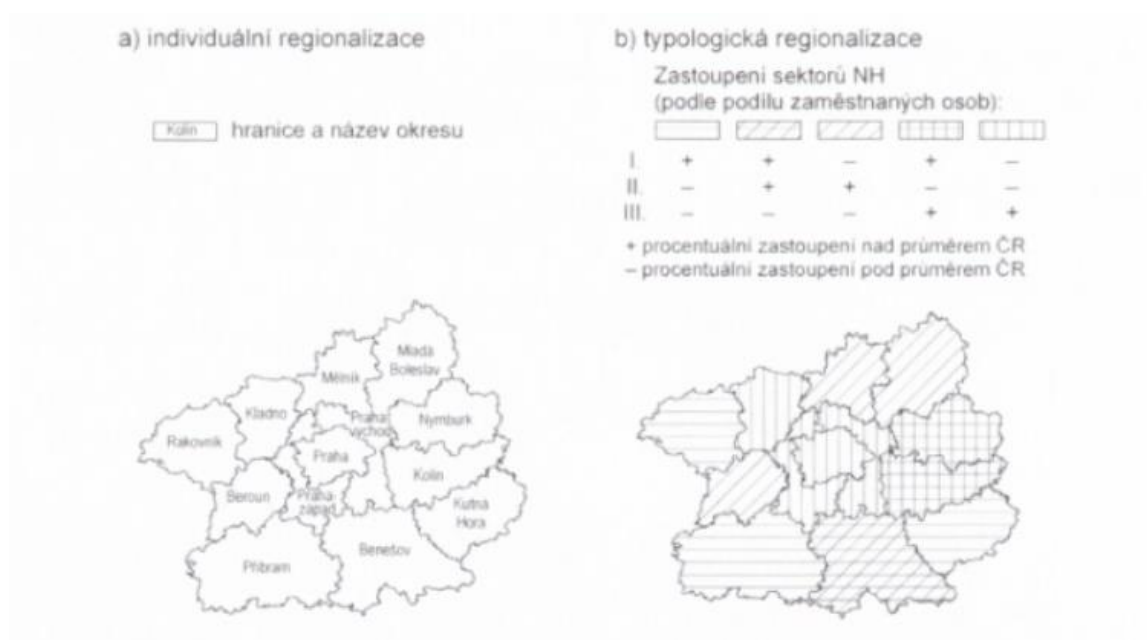
3.1.2 Základní klasifikace regionů

Existuje velké množství kritérií, které klasifikují regiony. Mezi jedno z nejjednodušších členění se řadí odvětvové hledisko. Dle Martina Hampla se rozlišuje pojetí monistické a dualistické geografie, kdy v prvním případě je přístup chápán jako jednotná vědecká disciplína, rozlišující tři základní typy regionu. Mezi tyto tři typy patří fyzickogeografický neboli přírodní region, sociálněgeografický neboli humánněgeografický region a komplexní geografický region. Dualistické pojetí bere v úvahu existenci dvou disciplín – fyzické a humánní geografie. Tento druhý případ tedy zanedbává možnost komplexního geografického regionu. Tato základní členění lze následně dále členit, např. mezi fyzickogeografické regiony patří regiony geomorfologické, klimatické, hydrogeografické a biogeografické. Dále se také dle sociálněgeografických regionů mohou vyskytovat regiony rekreační, administrativní, zemědělské a jiné. (Toušek a kol., 2008)

Metodologické hledisko se věnuje problematice využívání regionů. Kazimierz Dziewoński definoval 3 přístupy k regionu – jako nástroj geografického výzkumu (statistický region); jako objekt geografického výzkumu (cílový region); jako nástroj ma-

nagementu území (plánovací region). Z posledního přístupu vychází tzv. regiony soudržnosti ČR (NUTS), ty jsou používány převážně pro analytické a statistické problémy v rámci vztahu s Evropskou unií. (Toušek a kol., 2008)

Hledisko taxonomické rozděluje regiony na individuální a typologické. Individuální regiony, nebo také regiony neopakovatelné či ideografické, bývají vymezeny unikátními a specifickými znaky a mívají vlastní jméno, např. Jizerské hory, Severní Čechy apod. Tyto regiony mohou být definovány zeměpisnými souřadnicemi. Typologické regiony, nazývané také nomotetické či opakovatelné, jsou charakteristické opakováním se obecných a typických vlastností v prostorových areálech. Do této kategorie se řadí např. regiony s určitou hustotou silniční sítě, chráněné krajinné oblasti a jiné. (Toušek a kol., 2008)

Obrázek 2 - Regionalizace (Toušek, 2008)

Jednou z nejdůležitějších klasifikací regionů je členění dle formy. V tomto členění mohou být regiony zpravidla členěny na základě jednoho prvku či vztahu, např. podle průměrných ročních srážek, dále mohou být členěny na základě vícero kritérií nebo vztahů, sem se řadí například hustota zalidnění a podíl městského obyvatelstva. Poslední vymezení regiony charakterizuje jako komplexní, v tomto případě se zahrnují různé geografické procesy, jevy i vztahy, je možné využít hierarchické hledisko k další možné klasifikaci. Tyto zmíněné klasifikace regionů obsahují dva základní typy regionů, ovšem počtů typů existuje mnohem více, zde záleží na výkladu jednotlivých autorů. Jednodušší

členění zahrnuje regiony homogenní (skalární, formální, uniformní), nodální (uzlové, funkční, spádové regiony, vektorové) a plánovací regiony (rozvojové, organizační), které bývají speciálním typem nodálního regionu. (Toušek a kol., 2008)

Obrázek 3 - Klasifikace regionů podle jejich formy (Toušek, 2008)

V případě, že zvolené regionalizační kritérium, tedy určitý fyzickogeografický či humánněgeografický proces či jev, platí rovnoměrně v celé ploše zvoleného území, jedná se o region homogenní. Žádný region nemůže být zcela homogenní, vymezuje se takzvaná relativní homogenita. Nejčastěji se tento typ regionů vyskytuje ve fyzické geografii, avšak existují vymezení i podle humánněgeografických kritérií, např. administrativní celky, regiony stejné národnosti apod. Různá intenzita regionalizačního kritéria určuje prostorovou diferenciaci, lze to charakterizovat na příkladu hustoty zalidnění, kdy je jeden homogenní region definován intervalem 100-199 obyvatel na km², zatímco druhý homogenní region je vymezen v intervalu 200-299 obyvatel na km² atd. (Toušek a kol., 2008)

Nodální regiony se vymezují na základě funkčních vztahů v území probíhajících zpravidla ve směru horizontálním. Tyto regiony se více objevují v geografii humánní a významnou roli hraje jádro (ohnisko, středisko), kolem kterého je region organizován. Jako příklad nodálního regionu lze uvést spádové regiony nemocnic, dojížděky do zaměstnání a podobně. Ve fyzické geografii je charakteristickým příkladem povodí. Nodální regiony jsou typické svými vazbami a interakcemi mezi jádrem a zázemím regionu. Regionalizační kritéria popisují intenzitu nebo sílu této vazby, např. počet vyjíždějících do zaměstnání. Velkým rozdílem od homogenních regionů je jejich vnitřní heterogenita. (Toušek a kol., 2008)

3.2 Obecná polarizace prostoru a její vývoj

Existuje značné množství přístupů zabývajících se polarizací prostoru v rovině jádro-periferie. Je tedy nutné zamyslet se nad vývojem jádra a periferií, což většinou vede k nerovnoměrnému stavu mezi nimi. Výzkum modelu jádro-periferie lépe napomáhá pochopit a definovat vnitrostátní, regionální a globální vztahy a závislosti. Periferii lze vymezit jako oblast, nedosahující určité úrovně funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů, avšak různé faktory určující perifernost definují její specifické druhy. Mezi relativní aspekty perifernosti patří například geometrický aspekt (geografická poloha), ekonomický aspekt (nezaměstnanost), fyzickogeografický aspekt (klima), ekologický aspekt (znečištění životního prostředí), kulturní aspekt (zvyky) a jiné. (Novotná, 2005)

V souvislosti s formulováním správného pojetí periferie souvisí i marginalita a marginální oblasti. Marginalita značí okrajovost nebo také pozici na okraji. Každý autor si marginalitu definuje svým stylem, který bývá ovlivněn kontextem jejich vzniku. Dle Leimgrubera je objektivní marginalita definována 4 částmi – ekonomickou, politickou, environmentální a sociálně-kulturní. Nutností je uvedení složky subjektivní, která ovlivňuje vnímání objektivního stavu. Při využití vlastního kontextu je možné rozšířit přístupy, ty zpravidla charakterizují předpoklady tvořící marginální oblasti. Například přístup geometrický, který vychází z modelových situací bez tolerování unikátnosti jednotlivé lokality. Dále existuje fyzickogeografický přístup vycházející z teorie, ve které centrální místa vznikla v nejvíce vyhovujících podmínkách, kdežto marginální oblasti se vyvinuly v lokalitách nejméně příhodných. K dalším rozšířeným přístupům patří tzv. demografický, který se zabývá depopulačním vývojem. Důležité je zmínit rozdíl mezi marginální oblastí a periferií. Zatímco periferie má s jádrem dynamický vztah, marginální oblast je specifická slabými vztahy či jejich absencí. (Drápela, 2011)

S marginalitou se dále pojí oblasti rurální, některými autory považováno za synonyma. W. Kirk v roce 1980 definoval rurální a urbánní znaky sociálně-ekonomické a sociálně-kulturní, které jsou představovány polaritami. Mezi rurální znaky řadí dominující agrární činnosti, omezenou sociální mobilitu, ticho a menší nároky na vzdělání. Dle Kirka k urbánním znakům patří naopak hluk a větší nároky na vzdělání, menší omezenost sociální mobility a dominující obchodně-produkční služby. Rurální oblasti často řadíme k oblastem marginálním s tendencí prohlubování tohoto vzniklého jevu. V současnosti bývá venkov čím dál více závislý na městech nebo centrech. (Drápela, 2011)

3.2.1 Model jádro-periferie

První významnější teoretický koncept je Christallerova teorie centrálních míst z roku 1933. S podobnými přístupy přišli již estonští geografové počátkem 20. století, avšak Christallerova verze se opírá o ekonomickou teorii. Teorie centrálních míst pojednává o rozmístění a velikosti sídel podle ekonomických rysů, ty se převážně opírají o vztah mezi obchodníky a spotřebiteli v reálném čase. Teorie stojí na tvrzení, že v malých sídlech není pro obyvatele dostatečně bohatý a rozmanitý sortiment, proto na vybrané zboží dosahují v zařízení dostupné vzdálenosti. Na základě potřeby lidí po určitém zboží dochází k přetvoření sféry vlivu. Postupně se tvoří dojížděkové regiony, jejichž velikost se odvíjí od schopnosti zabezpečit centrum. Modifikací a rozšířením této teorie vznikl nejdůležitější model jádro-periferie, jenž byl prvně publikován ekonomem R. Prebischem v 50. letech 20. století. Charakterizuje obchodní toky mezi centrem, takzvaným jádrem, a periferií. Jeho práce se odvíjela na úrovni globální. (Drápela, 2011)

Vzniklý statický model byl rozvinut na částečně dynamický za pomoci úvah profesora Friedmanna. Ekonomické zaměření modelu rozšířil o prvky psychologické, sociální a politické, navíc byla zohledněna i časová osa. Friedmann označuje jádrové oblasti jako schopné inovací a vztah modelu definuje závislostí periferií na jádru. Jeho teorie přináší i značné množství problémů, například předpoklad absolutní integrace ekonomiky, z čehož vyplývá nepřítomnost marginálních oblastí. K polarizaci prostoru dále přispěl Američan Wallerstein, který se v roce 1979 zmínil o semiperiferii. V jeho teorii došlo k vytvoření souvislého pohledu na problematiku a k narušení polarity. (Novotná, 2005)

Klíčový segment modelu tvoří rozvoj. Rozvoj můžeme chápat jako proces, který vede z nedostačujícího stavu do stavu uspokojivějšího. Je důležité chápat rozvoj v kvalitativním kontextu. Nutností je brát v potaz fakt, že neexistuje konečná verze, ale postupný vývoj k rozvinutější společnosti. Na počátku 80. let přichází Reynaud s prací, ve které model jádro-periferie rozšířil o myšlenku reverzibility. Marginalitu charakterizuje jako opak centrality. Avšak extrémní stavy nepopisují realitu, ta je sestavena z kontinua mezi extrémy. Pokud se zaměříme na časové pojetí marginality a centrality, již víme, že nejsou v čase stabilní. Názorný příklad je uveden v knize doktora Drápely, kde popisuje rozdíl mezi britskými regiony za dob slávy průmyslu a dnešním postavením těchto regionů, které jsou kvůli využívání elektřiny a ropy v úpadku. Reynaud svou typologii center a periferií zakládá na tocích surovin, kapitálu a osob. Jeho popsání model je sice dynamický, avšak vychází ze stabilních situací a předurčenosti. Pokud se vychází z pohledu, kdy

se periferie chce pozvednout mezi vyspělejší oblast, dá se tento model využít k pomoci nerozvinutým zemím třetího světa. Tato idea je poté použita v modernizační teorii. Jedním z oponentů tohoto názoru je Miller, který zdůrazňuje myšlenku, že periferie nemusí následovat centra, ba naopak by se možná centra měla inspirovat tím, co mají periferie, například suroviny a levnou práci. Reynaud se dále zaměřuje na vztah mezi jádrem a periferií, zaznamenává dynamiku lidské konstrukce a upozorňuje na fakt, že centrum může oslabit, periferie se může osamostatnit a jiné modelové situace, které by mohly nastat. Dle něho jsou vymezeny tři charakteristické typy regionů. Jako první zmiňuje *Associat* neboli propojené území, což je region, který si žije svou vlastní cestou, avšak je spojen s centrálním regionem. Do této kategorie může patřit například přístavní město u metropole, které má těsné styky s centrem, ovšem není zde jednostranná závislost. Zvláštností u *Associatu* je, že ho nemůžeme zařadit do jádra či periferie, avšak nepatří ani k marginální oblasti. Další typ je *Isolat*, tedy izolované území, ten je charakterizován silnými vnitřními vztahy, svou vlastní dynamikou, nesměřující ke změnám a tlumenými kontakty s okolím. Poslední typ, který se většinou nachází mimo hlavní komunikační toky a postrádá jakýkoliv potenciál k rozvoji, se nazývá *Angle mort*. Co se týče zaostalosti, tento typ patří k těm nejvíce zaostalým. Poslední dva zmíněné typy mají velmi izolovaný charakter a můžeme je zařadit k marginálním regionům. (Drápela, 2011)

3.3 Polarizace prostoru v České republice

Na našem území začaly vznikat první práce věnující se nerovnoměrnému rozvoji území v 70. letech 20. století, avšak výzkumy zabývající se periferními a marginálními oblastmi se objevují v 80. a 90. letech minulého století. Mezi významné autory lze zařadit Hampla, Musila, Gardavského, Kühnla, Illnera, Červenky či Jeřábka a mnoha dalších.

Až na konci 90. let 20. století dochází ke vzniku studií a výzkumů zaměřujících se na vývoj marginálních a periferních oblastí. Tento pomalý proces zkoumání byl pravděpodobně způsoben dřívějším komunistickým režimem, kdy nebylo možné se zabývat rozdíly mezi regiony našeho území. Dalším důvodem pomalejšího výzkumu byla potřeba soustředit se na řešení jiných problémů, jako byla transformace ekonomiky, ale i politického systému a společnosti. I za snahy dřívějšího režimu odstranit idey o jakýchkoliv rozdílech bylo jasné, že je naše území vnitřně diferencováno. Toto tvrzení bylo dokonce potvrzeno geografy ještě před pádem komunismu. Avšak zájem o tento výzkum sílil až v období transformace, kdy se také poprvé objevují myšlenky existence bohatších

a chudších regionů. Mezi takzvané průkopníky polarizace prostoru patří geografové z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze, například Jančák, Havlíček, Chromý, Dokoupil, Marada a Reinöhllová. (Novotná, 2005)

3.3.1 Výzkum v 80. letech 20. století

Výsledky výzkumu vycházejí z hodnocení vývoje sídelního systému od autorů Hampla, Gardavského a Kühnla z roku 1987. Území bylo hodnoceno na základě míry exponovanosti, ta je autory charakterizována jako agregátní pojetí polohy v závislosti významu na postavení v sociálně-geografickém systému. Stanovení míry exponovanosti se odvíjí od vzdálenosti a návaznosti jednotlivých jednotek od hlavních center osídlení, od intenzity osídlení v blízkém okolí a od významnosti a velikosti jednotek. Do neexponované zóny se řadí periferní regiony, které jsou relativně homogenní, neatraktivní svou polohou a intenzita osídlení je nízká. Autoři se dále zaměřují na míru perifernosti území, tu rozdělili na slabě periferní, středně periferní a výrazně periferní. (Novotná, 2005)

Dále se výzkumu v 80. letech věnoval Musil, který charakterizuje periferní oblasti jako *území potřebující speciální sociální a ekonomickou pomoc*. Periferní území vymezuje na základě generelových jednotek, aby je zjistil, využil shlukovou analýzu, do které zařadil úbytek obyvatelstva a ekonomicky aktivních osob, rozsah bytové výstavby, podíl osob ve starším věku a osob se středoškolským a vysokoškolským vzděláním, vysoký podíl zaměstnaných v zemědělství, podíl neobydlených bytů, chudší vybavení domácnosti a nižší úroveň občanské vybavenosti. Jeho výzkum rapidně pomohl ke studiu a vymezení vnitřních periferních oblastí. Vnitřní periferie jsou marginální oblasti rozprostírající se převážně na hranicích krajů a jsou vzdáleny od center, které prosperují. (Novotná, 2005)

Na Musila v roce 1989 navazuje Illner, který vymezení periferních oblastí obohatil o značně vyšší sociální pohled. Upozornil na soustavu charakteristik obyvatelstva, kam patří například ekonomická aktivita, demografické složení a jiné, také do svého výzkumu zahrnuje podstatné znaky hmotných životních podmínek na území, např. kvalita bytů, podíl rekreačních jednotek apod. Díky němu vznikla mapa periferních území ČSR, ve které jsou na první pohled značně problematická území při administrativních hranicích krajů. Červenka se ve stejné době věnuje hodnocení zaostávajících neboli necentrálních oblastí na území ČR. K hodnotícím aspektům zařadil sociální strukturu a úroveň vybraných podmínek života, např. bydlení. (Novotná, 2005)

3.3.2 Výzkum od 90. letech 20. století

Další období přináší ucelenější výzkum a studie zahrnující i podmínky a příčiny vzniku navazujícího vývoje marginálních a periferních oblastí. Z této doby vychází dva hlavní přístupy výzkumu polarizace prostoru. První centrum zabývající se polarizací prostoru pochází z Prahy, kde se nacházejí dvě školy, a to škola Slupská s mladší generací geografů a škola Albertovská s tradičnějšími a staršími geografy. Druhé hlavní centrum se nacházelo v Brně. (Drápela, 2011)

Albertovská škola se zaměřila na výzkum regionálního vývoje a transformačních procesů. Autoři analyzovali sociálně-ekonomické hledisko zaměřené na vyspělost regionů a vnější ekonomické vlivy. Slupská škola se zaměřila na určení problémových oblastí, klasifikaci územního rozdělení státu v rámci krajů a okresů, na analýzu teoreticko-metodologickou a na analýzu jednotlivých problémových území. V Brně se výzkumná činnost odehrávala společně s Ústavem geoniky AV ČR. Zde se soustředili na identifikaci a výzkum periferních a marginálních oblastí v měřítku lokálním a mikroregionálním. K dalším výzkumným centrům lze zařadit České Budějovice, konkrétně Ústav ekologie krajiny AV ČR, kde byla vývojová marginalita popisována jednotlivě pro určité oblasti, např. ekonomická oblast, sociální oblast a ekologická oblast. Tento způsob tedy vylučuje, že marginalita je jednotná pro všechna hlediska, ba naopak pokud je území marginální v jedné oblasti, tak nemusí být marginální z jiné. (Drápela, 2011)

Doktor Drápela se také zabýval vývojem marginality, a to v období 1991 až 2003. V tomto časovém vymezení došlo k prohloubení diferencovanosti mezi periferiemi a centry. Nejproblémovější periferní oblasti se navíc začaly projevovat jako marginalizované. Zkoumání proběhlo na úrovni okresů a výsledek přinesl rozdíly mezi východní a západní částí ČR, historická hranice mezi Moravou a Čechami byla charakterizována marginálním pásem. Dále se projevila síla centrálních území a jejich spojnic. (Drápela, 2011)

Postupně se rozšiřují výzkumné granty na další univerzity. Současní autoři zabývající se danou problematikou jsou například Musil, Müller, Drápela a Havlíček. Bývalá Slupská škola byla přestěhována na zrekonstruovanou albertovskou budovu a věnuje se lidskému kapitálu. Na Slovensku patří k hlavnímu centru výzkumu Bratislava. (Drápela, 2011)

3.3.3 Metodologické otázky ohledně výzkumu periferií a marginálních oblastí

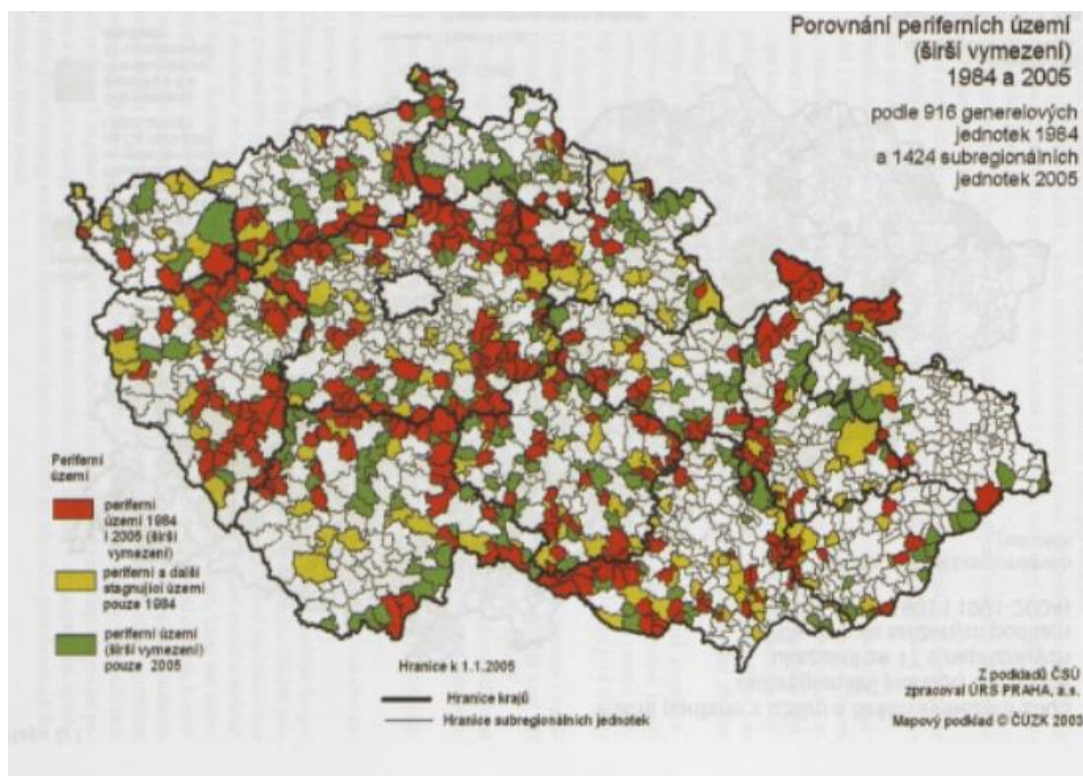
K metodologickým problémům můžeme zařadit otázku výběru relativních ukazatelů, jelikož různí autoři vykládají pojmy periferie a marginalita jiným specifickým způsobem zaměřeným na jednotlivé regiony. Z tohoto důvodu je velmi obtížné uvést základní nebo obecný výzkum. Jistým problémem je i vypovídací schopnost ukazatelů, protože se nejedná jen o způsob evidence, avšak jednotlivé identifikace mohou navazovat více procesů. Hodnocení vývoje polarizace prostoru se také řadí k obecným problémům, a to hlavně kvůli změnám a vývoji v čase faktorů, které přetvářejí periferní oblasti. Je možné charakterizovat regiony, které jsou a pravděpodobně budou i nadále periferními, ovšem jejich pozice se může zhoršovat nebo zlepšovat. Zde se vyskytuje značný problém v nedostatku retrospektivních dat z minulosti, ve změnách administrativního dělení a také v porovnání dat, jelikož se neshodují definice ukazatelů. Mezi další sporné otázky se řadí volba regionální úrovně, kde by docházelo ke sledování. Většinou je zde základ v cíli určitého sledování a pojetí výzkumu. Pojetí výzkumu se často odvíjí od dostupnosti dat určitých oblastí. (Novotná, 2005)

Objektivní a subjektivní metody výzkumu souvisí s určováním a sledováním regionálních úrovní. Metody objektivní se zaměřují na percepci geografických objektů, například zkoumání struktury osídlení. Mezi autory zabývající se touto metodou patří Hampl, Kühnl, Gardavský a Musil. S objektivním vymezením souvisí metody využívající matematický aparát, tedy statistické metody a matematické modely. Opak těchto metod představují metody subjektivní, které vycházejí z vnímání reality nějakým subjektem, subjekt může být reprezentován člověkem či institucemi. Zde dochází k velkým rozdílům mezi vnímáním postiženého a vnímáním nahlízejícího z vnějšku. Výsledkem těchto dvou náhledů bývá pozitivní postoj, směřující k motivaci postižených skupin, a negativní postoj, který má za následek prohlubování perifernosti či marginality regionu, izolovanosti a fatalismu. S touto formou metod souvisí dotazníkové šetření, konstrukce mentálních map, řízené rozhovory, tedy kvalitativní metody výzkumu. Tyto metody souvisí spíše se sociologií. (Novotná, 2005)

3.4 Periferní a marginální oblasti v České republice

Jiří Musil – Vnitřní periferie (2006)

Autoři využili k vymezení periferních oblastí výsledky analýz subregionálních jednotek a analýz vývoje počtu obyvatel v období 1970-2004. Jejich výsledky se vztahují na širší a užší vymezení. Postupy vymezující vnitřní periferie ČR se v časovém vývoji často liší, avšak i tak se jejich výzkum snaží o komparaci. Zaměřují se na trvalost územního rozmístění periferií, na oblasti trvale spadající do periferií, na nově vznikající periferie a jejich místo vzniku. K analýze bylo využito 17 indikátorů, ty popisují podíl počtu obyvatel dle věkového vymezení, ekonomické aktivity, trvale obydlených bytů a bytových domácností apod. (Musil a kol., 2006)

Obrázek 4 - Porovnání periferních oblastí (Musil a kol., 2006)

V uvedené mapě (Obrázek 4 viz výše) autoři vymezují 3 typy vnitřních periferií. Červená barva popisuje periferie, které byly periferní v roce 1984 i 2005, žlutou barvou jsou zobrazeny oblasti, jež v roce 2005 periferními nejsou, a zelenou jsou popsány oblasti, které byly periferní v roce 2005, avšak v roce 1984 mezi periferní oblasti nepatřily. Periferní oblasti se nacházejí převážně podél hranic jednotlivých krajů. V tomto období byly periferie pouze v omezeném množství podél státních hranic, což autoři vysvětlují použitím indikátorů, hlavně tedy využitím demografických a sociálně-strukturálních údajů, na-

příklad úbytek obyvatelstva, nízký podíl obyvatel příslušných do sektoru, vysoké zastoupení vyšších věkových skupin obyvatelstva a jiné, jelikož zejména v roce 1984 mělo trvalé bydliště v pohraničních oblastech mladší obyvatelstvo. To způsobilo výsledek analýzy, která uvádí v menším množství periferní oblasti v okolí státních hranic. (Musil a kol., 2006)

Území se v čase vyvíjela a některá přestala být periferní. Území v oblasti velkých měst (v okolí Prahy, Brna, Českých Budějovic, Hradce Králové a Pardubic) přestala spadat do periferních oblastí, důvodem může být důsledek procesu suburbanizace a formování tzv. metropolitních oblastí. Naopak příbytek periferních oblastí je v okolí krajských a státních hranic (jih Čech, jih Moravy, východ Moravy, sever Moravy a část severních Čech). Vzniklé shluky periferních oblastí vytvářejí souvislá území, v některých případech jsou těmito územími stále. V roce 1984 to byla menší města zastupující funkci soudních okresů, například Nový Bydžov, Libáň, Klobouky u Brna. Nyní tato města stagnují či naopak ztrácí počet obyvatel. (Musil a kol., 2006)

Stabilita polohy periferií je značná a srovnání ukázalo dlouhodobě vymezené členění území Čech, Moravy a Slezska. Na formování tohoto území měly vliv faktory geografické, hospodářské i politické. Velmi specifické je pásmo periferních oblastí v okolí hranic Středočeského kraje, což lze charakterizovat jako makro-regionální periferie Prahy, podobné případy se nacházejí u Plzně a Brna. V některých krajích vznikly periferní zóny (Královehradecký kraj, Plzeňský kraj, kraj Vysočina). Mezi kraje s nejvyšším počtem lidí v periferních oblastech patří kraj Středočeský, kraj Jihočeský a kraj Vysočina, opakem je Moravskoslezský kraj, který má nejmenší podíl obyvatel v periferiích. Obecně lze konstatovat, že existují odchylky, které jsou způsobené sídelní strukturou, to převážně formování průmyslem, kde je značná nodální regionalizace území. Do této oblasti spadají specifická území na severu Čech, na Vysočině a na Ostravsku. (Musil a kol., 2006)

Marada Miroslav – Doprava a geografická organizace společnosti v Česku (2010)

Význam dopravy stále roste, proto se také řadí k problematice ovlivňující každodenní život obyvatel. Často se využívá v odborné geografii k posouzení z různých hledisek. Národním příkladem je studie Miroslava Marada, věnující se vztahu dopravy a středisek osídlení. Značný význam mezi dopravou a koncentrací aktivit má koncentrace pracovních příležitostí. S tím souvisí studie řešící změnu po výstavbě nové dopravní komunikace, tedy vliv například dálnice na vznik nových pracovních příležitostí. Na toto téma

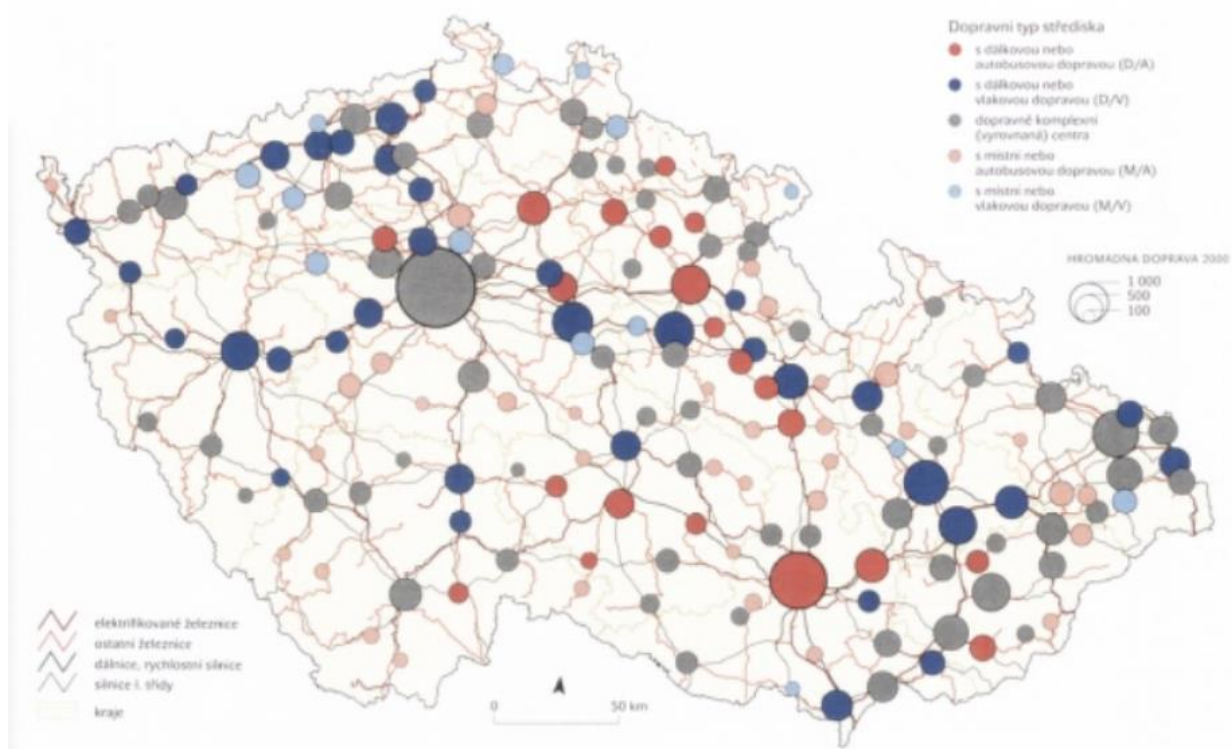
vzniklo velké množství studií a výzkumů. Nejsilnějším meziregionálním střediskem v České republice je Praha, jejíž význam se značně zvýšil v 90. letech minulého století v oblasti důležitých dopravních spojnic. Vznik dálnice D8 ovlivnil spádovost Litoměřic a Lovosic. (Marada, 2010)

Doprava souvisí s koncentrací obyvatelstva a jeho aktivitami, je tedy známkou mobility obyvatelstva. Na populační velikost sídel má vliv intenzita osobní dopravy ve střediscích a mezi nimi, avšak i dojíždka za prací či službami. V 19. století měla velký význam doprava železniční, v dnešní době chápána jako doprava vycházející z industriálních doby a potřeb této doby. Železniční síť je oproti dopravě silniční omezenější a řidší. Poloha středisek je také ovlivněna strukturou a intenzitou mezinárodních, vnitrostátních a místních spojů nebo vlakových a autobusových spojů. (Marada, 2010)

Autor se ve svém výzkumu zabývá významem dopravních a komplexních středisek a jejich vztahu. Z pohledu významu autobusové dopravy se mezi prvními dvaceti místy umístila převážně krajská města, avšak i města menší, která se nacházejí na významných křižovatkách – Uherské Hradiště či Hodonín, anebo sídla v zázemí krajských měst, například Kladno. Opakem jsou periferní střediska jako Pacov, ale také sídla s omezenou autobusovou dopravou a výraznou železniční dopravou jako Kralupy nad Vltavou a jiné. Z hlediska železniční dopravy patří mezi nejsilnější Praha a nejméně významnou z pohledu železniční dopravy je Velká Bíteš s její absencí železniční zastávky. Z pohledu celkového hodnocení veřejné hromadné dopravy mají největší význam krajská města, až na Liberec a Jihlavu. Významná jsou také centra železniční dopravy a centra časté dojíždky za prací, např. Kolín. Nejhůře na tom jsou sídla periferní v oblasti pohraniční nebo ve vnitřní periférii. (Marada, 2010)

Výsledek jeho studie potvrzuje působení rázu zázemí na dopravní důležitost střediska, což se vyznačuje ve strukturální rovině a velikostní rovině. Míra poptávky po dopravě ovlivňuje populační velikost zázemí. Zároveň to působí na užití individuální dopravy a na kvantitu spojů veřejné hromadné dopravy. Již v roce 2006 Marada ve své předchozí studii konstatoval větší kvantitu automobilizace v oblastech s nižší hustotou zalidnění, z čehož vyplývá, že menší obce mají problém s obsluhností hromadnou dopravou, jelikož bývá nedostatečná a dochází k využívání dopravy individuální. K hodnocení kom-

plexního významu středisek a dopravní velikosti bylo využito několik ukazatelů, například podíl bytových domácností vlastníci alespoň jeden automobil, sčítání lidu z roku 2000 a jiné. (Marada, 2010)

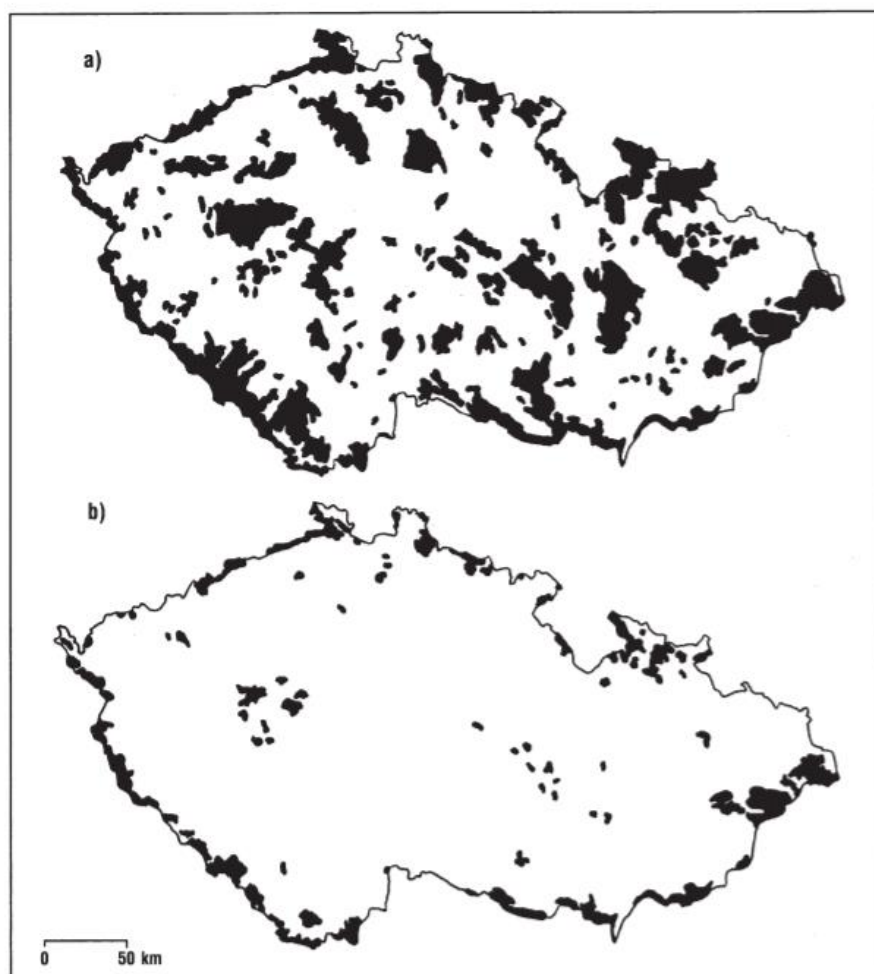
Obrázek 5 - Dopravní význam a typologie středisek (Marada, 2010)

Typologizace středisek určuje vliv jejich významu a struktury. Studie uvedla několik typů středisek, které jsou označeny v legendě, viz Obrázek 5 výše. Vytvořená mapa pracuje s bodovým zobrazením, avšak i přesto jsou zde patrné osy a spojnice jednotlivých míst České republiky. Na základě zjištěných dat je patrné, že i menší sídla si získala svůj význam na základě své lokality v oblasti důležitých dopravních spojnic a křižovatek. Na první pohled patrná je dálková osa autobusové dopravy pojící severní část České republiky se střední a jižní Moravou, jako podobně spojující východní a jižní Čechy s jižní Moravou. Tyto autobusové tahy jsou velmi důležité z hlediska nahrazení chybějících železničních tratí. Střediska s místní a autobusovou dopravou se nacházejí na železničních tratích významu lokálního. Jedná se o místa s nižší frekvencí železniční dopravy, avšak s lepší polohou z hlediska silniční sítě, například Dobříš. Místní a vlaková doprava je pro střediska charakteristická v oblastech spíše periferně, pohraničně nebo méně významně. Střediska řadící se do typů dálkové a vlakové dopravy spadají svojí funkcí a významem k hlavní železniční síti. Studie se vyjadřuje i k místům komplexního charakteru,

které jsou v mapě uvedeny šedou barvou. V těchto případech jsou zastoupeny oba druhy dopravy. Tato centra bývají charakteristická významem regionálním, jenž má vliv na organizaci a doplňkovost dopravy. (Marada, 2010)

Havlíček a Chromý – Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti (2001)

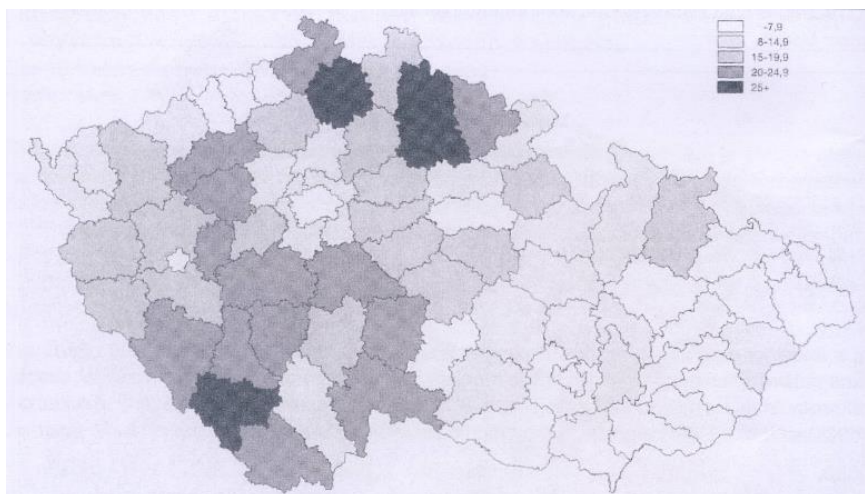
Havlíček a Chromý se ve své studii z roku 2001 věnují alternativnímu přístupu vymezení periferních oblastí. Na obrázku č. 6, viz níže, lze zaznamenat změnu v rozhodnutí mobilního operátora v pokrytí jednotlivých oblastí ČR. Zpočátku bylo pokrytí zaměřeno na centrální části, jelikož byly z komerčního hlediska atraktivnější, až později došlo k rozšíření na oblasti periferní. V tomto případě je velmi těžké posoudit rozhodnutí komerční společnosti, která se spíše zaměřovala na svou kampaň. Aktuální pohled na problematiku odkazuje spíše na obrácení se k sociálním a kulturním aspektům. (Havlíček, a kol., 2001)

Obrázek 6 - Jádrové oblasti podle postupného pokrývání území signálem (Chromý a Havlíček, 2001)

Vágner a Fialová – Regionální diferenciace druhého bydlení v Česku (2004)

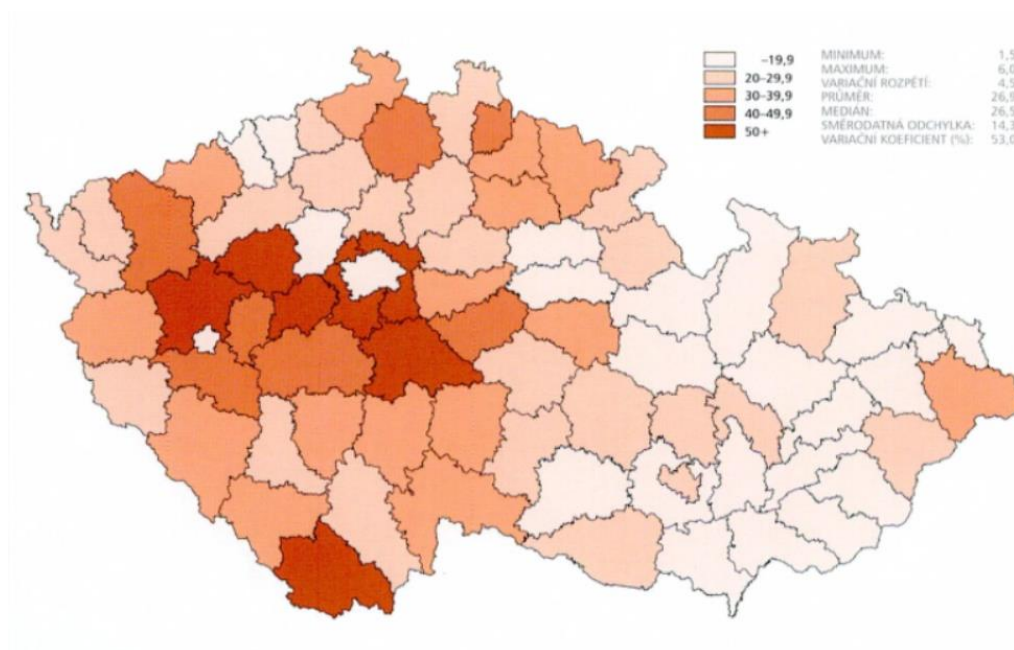
Fialová již v roce 2001 přichází s výzkumem, který se zabývá druhým bydlením. Její studie vycházela z předpokladu, že dřívější objekty trvalého bydlení začaly být využívány jako objekty druhého bydlení, jelikož došlo k postupnému úbytku obyvatel. Většinou byla důvodem migrace nízká atraktivita oblasti. Publikace Vágnera se poté zaměřuje na typologii druhého bydlení a rozmístění v rámci území ČR. (Drápela, 2011)

Obrázek 7 - Vymezení periferie podle poměru objektů druhého bydlení a trvalého bydlení (Fialová, 2001)

Velmi atraktivní oblastí pro druhé bydlení jsou střední Čechy. V této lokalitě je totiž jasné postavení Prahy, která svým občanům umožňuje využití středních Čech k druhému bydlení, a to již od 20. let 20. století. Charakteristické jsou zde letní domy, vily a český trampingu. V subregionu Kokořínsko je značně větší podíl potenciálních rekreantů než počet obyvatel. Avšak oblast je také atraktivní k přeformování v trvalé bydlení, což je znatelné také v subregionu Kutnohorsko a na Jičínsku. Jižní Čechy, jako oblast s konzervativním vývojem, jsou typické odmítáním komerčního využití, ovšem zaznamenává i výjimky, jako jsou turistické oblasti Lipno či Šumava. Ústecko je značně ovlivněno industrializací, a tedy pomalejším rozvojem v rekreaci. Charakteristické jsou zde malé chaty s malými pozemky. Liberecko je zaměřeno na zimní sezónu z důvodu využití horských a zimních sportů. Letní sezónnost je viditelná na Chrudimsku. Na Brněnsku je vysoký podíl chat s malým předpokladem změny na trvalé bydlení. Tato oblast je ovlivněna blízkými atraktivitami v samotném Brně, ale i v zázemí Brna a návaznosti na Moravský kras a Dražanskou vrchovinou. Počáteční oblastí trampingu na Moravě je Prostějovsko. Odmítání komerčního využití je podobně jako v jižních Čechách i na Olomoucku. Velmi

atraktivní lokalitou jsou Jeseníky, kde je sezónnost letní i zimní. Beskydy jsou charakteristické chatovou oblastí. Vyšší podíl chalup je zaznamenán i v oblasti subregionu Vsetínsko. (Vágner a kol., 2004)

Obrázek 8 - Počet objektů druhého bydlení připadajících na 100 trvale obydlených v okresech ČR (Fialová, 2000)

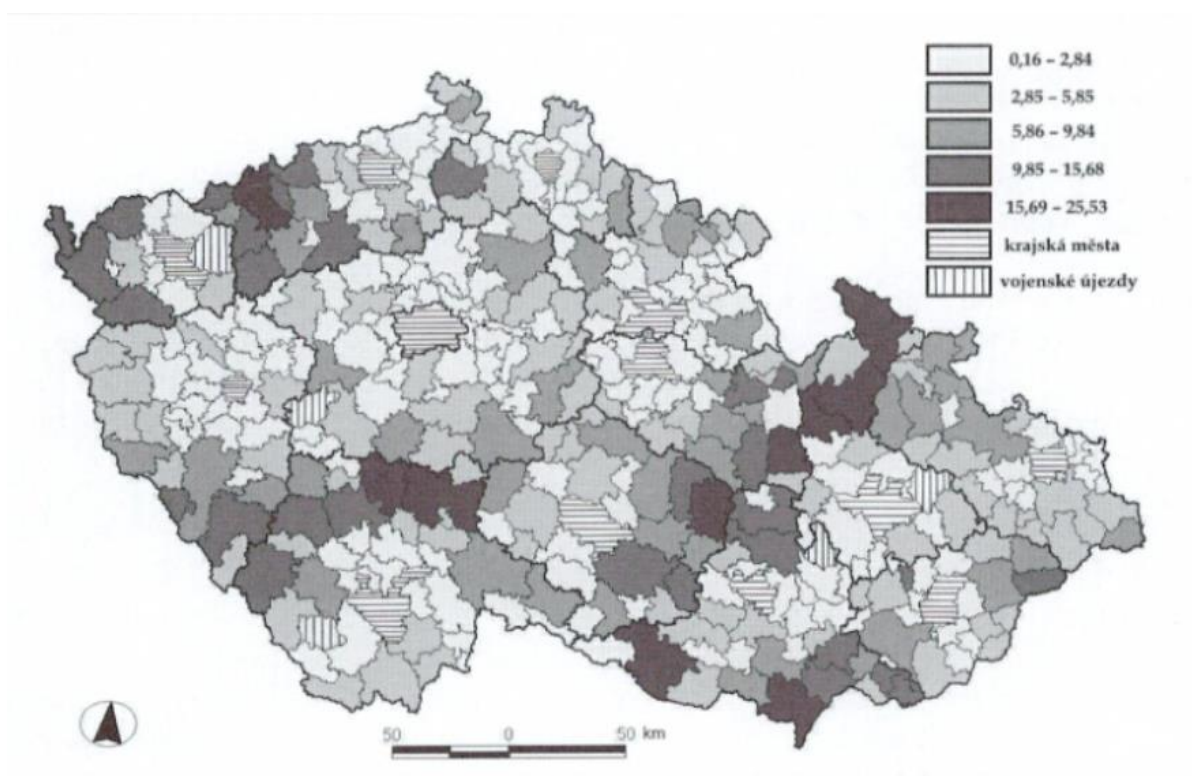
Čermák – Hodnocení vztahu dopravní dostupnosti a exponovanosti území (2005)

Příspěvek autora je součástí sbírky Problémy periferních oblastí, která byla vydána v roce 2005. Jeho část je zaměřena na shodu dopravní dostupnosti a rozložení periferních oblastí. V rámci zpracované studie byly, jako základní jednotka, vybrány obvody obcí s pověřeným obecním úřadem na území České republiky. (Čermák, 2005)

Klíčovým tématem je zde dopravní dostupnost, která je popisována z hlediska časové dostupnosti a frekvence spojů veřejné dopravy. Jedním z ukazatelů je tedy hodnota délky spojení z obce s pověřeným obecním úřadem, dalším ukazatelem je množství dopravních spojů, tato hodnota vychází z počtu přímých a nepřímých spojů veřejné dopravy. Exponovanost území byla vyjádřena kombinací několika údajů, mezi které patří například index progresivity ekonomické aktivity, hustota zalidnění, index vzdělanosti, migrační saldo, podíl vyjíždějících. (Čermák, 2005)

Obrázek č. 9 zobrazuje rozložení hodnot dopravní dostupnosti na území České republiky. Jednotlivé hodnoty vypovídají o rozdílech mezi obcemi s pověřeným obecním úřadem a kraji, do kterých spadají. Mezi kraje s dobrou dostupností z center patří Libe-

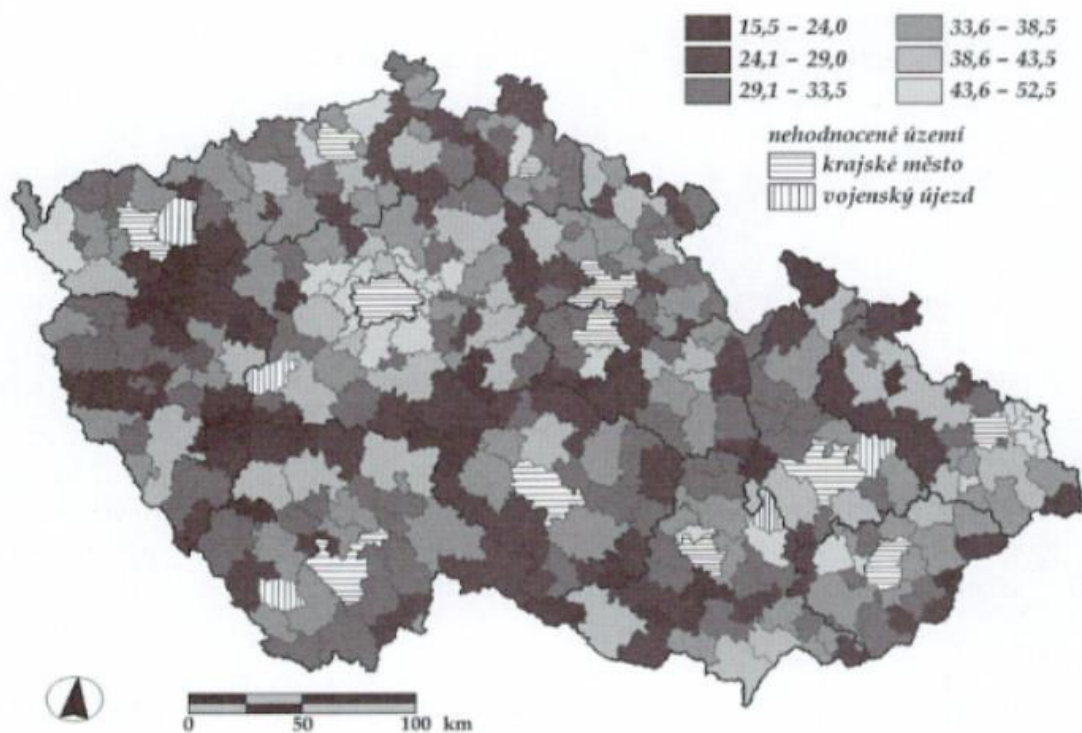
recký kraj, Královehradecký kraj, Moravskoslezský kraj, Plzeňský kraj a Moravskoslezský kraj. Obtíž s dostupností je například u Jihočeského kraje a Jihomoravského kraje, kde jsou vzdálenější obce s pověřeným obecním úřadem lépe dostupné oproti obcím bližším. Specifickým krajem je kraj Karlovarský, kde je menší působnost centra a převládají zde regionální působnosti Aše, Kraslic, Mariánských Lázní a Chebu, tento jev je typický i pro kraj Vysočina. Obecným výsledkem je fakt, že obce s pověřeným obecním úřadem, které jsou vzdálenější, mívají dopravní dostupnost horší, zatímco obce položené v oblasti blíže krajským městům bývají lépe dostupné. (Čermák, 2005)

Obrázek 9 – Dopravní dostupnost (Čermák, 2005)

Výsledky jsou shrnuty v kartogramu, viz Obrázek číslo 10 níže, který zobrazuje vymezení periferních oblastí dle stanovených charakteristik. Obecně lze z barevné škály vyčíst, že jádrové regiony jsou stanoveny světlou barvou a periferie tmavou. Při shluku několika periferních obcí s pověřeným úřadem, lze tyto oblasti považovat za periferní, což platí i naopak u obcí jádrových. Viditelnou pravidelnost periferních oblastí lze spatřit v oblasti státních a krajských hranic, např. oblasti podél hranic Středočeského kraje. Značně patrná je také hranice kraje Vysočina, což potvrzuje tvrzení o vnitřní periférii na hranici Čech a Moravy v oblasti právě zmíněného kraje Vysočina. Z důvodu nízké hodnoty hustoty zalidnění a indexu progresivity, nižšího nájemného a relativně vyššího podílu obyvatel poproduktivního věku je periferní také oblast v okolí Pardubic a Hradce

Králové. Na Moravě je viditelně periferní oblast státní hranice ve Zlínském kraji a oblast nacházející se jihovýchodně od Brna. V Olomouckém kraji je to území ležící na státní hranici s Polskem a na pomezí s krajem Moravskoslezským. (Čermák, 2005)

Obrázek 10 - Exponovanost (Čermák, 2005)

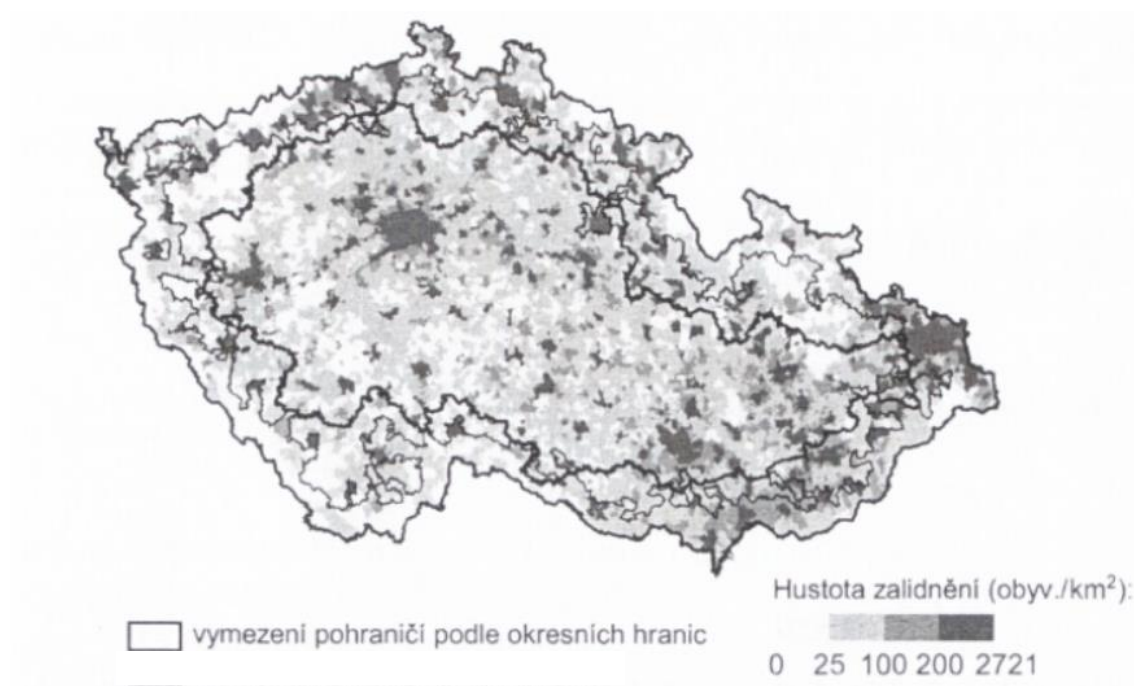
Studie tedy potvrzuje shodu dopravně odlehlých území s periferními oblastmi, avšak dle výsledné mapy není jasná hranice vymezených periferních oblastí. Charakteristiky byly zjednodušeny, což mohlo ovlivnit vzniklý výsledek. Práce potvrdila vztah mezi dopravní dostupností území a exponovaností. (Čermák, 2005)

Jeřábek Milan, Dokoupil Miroslav a spol. – České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? (2004)

Autoři se ve své studii zabývají českým pohraničím jako územím České republiky se značnými specifiky. Ve studii bylo vymezeno pohraničí na základě umístění, přeshraničních aktivitách, přeshraniční spolupráce, hodnocení změn po roce 1990 a jiných charakteristik. Již samotná specifikace pohraničí vykazuje známky periferní oblasti, avšak tato problematika je mnohem více komplikovaná. Vliv na perifernost v pohraničních oblastech má lidský potenciál, přírodní podmínky, ale také procesy politické, ekonomické, kulturní, ekologické a sociální. Značný vliv na vývoj českého pohraničí bylo období po pádu Berlínské zdi, poté také přetvoření v samostatný český stát v roce 1993.

Mezi indikátory, které měly vliv na vznik periferního pohraničí v ČR, patří charakteristický vývoj osídlení (druhé bydlení), určitý vývoj krajiny, např. opouštění zemědělské půdy po pádu komunismu, zastoupení terénních tvarů, vznikající trvalé travnaté porosty a jiné. Posledním indikátorem je podle autorů etapové opožďení v období přechodu ke společnosti moderní, které je velmi patrné v pohraničí česko-slovenském. (Jeřábek a kol., 2004)

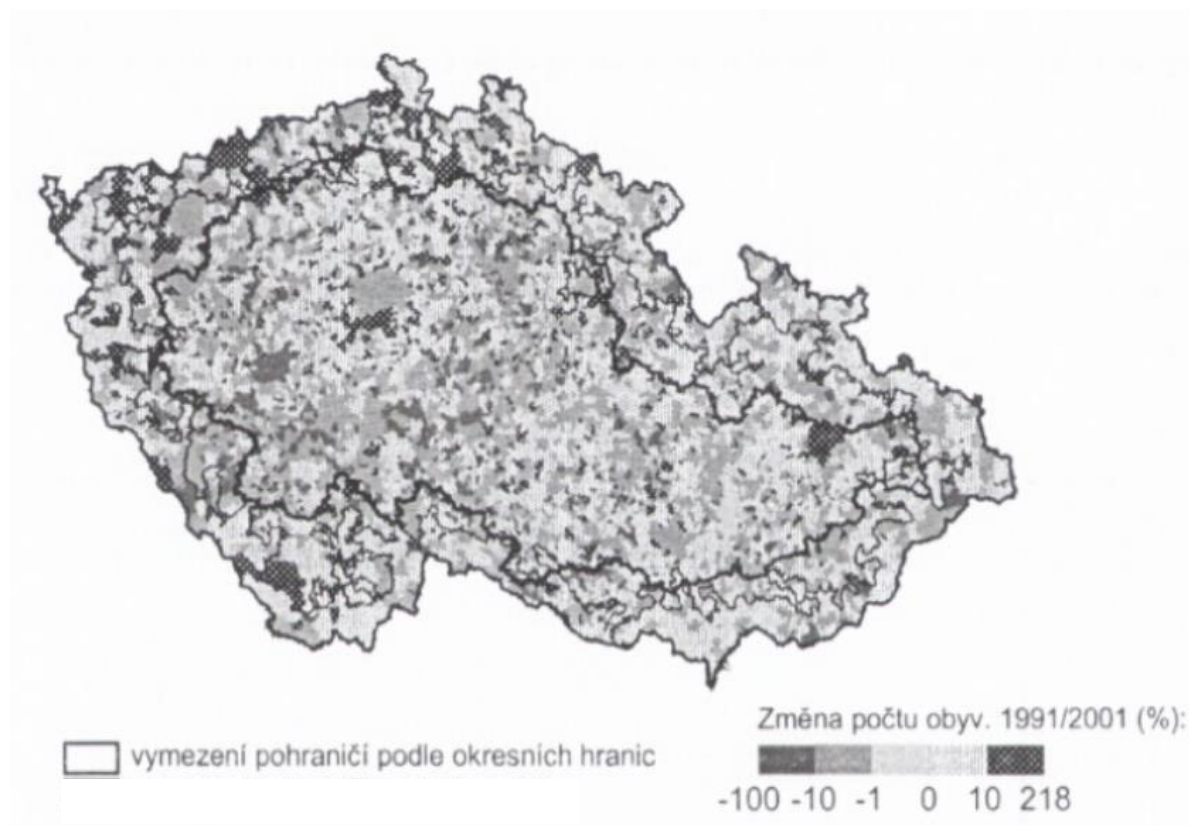
Pro snahu určení periferního pohraničí vycházeli z práce Miroslava Marady z roku 2001. Pro výzkum bylo zvoleno šest ukazatelů (hustota zalidnění, podíl ekonomicky aktivních obyvatel v primárním sektoru, v bankovním sektoru, výše průměrné měsíční mzdy v okresech apod.). Dle stanovených ukazatelů je zřejmé, že bude perifernost nejmenší v okresech urbanizovaných, s ekonomickou vyspělostí a s vyšší hustotou obyvatel. Zatímco periferní z tohoto výzkumu vyplynou oblasti s převládající zemědělskou výrobou. Mezi okresy v pohraničí s nejvyšší hodnotou perifernosti patří Znojmo, Domažlice, Prachatice a Jeseník, viz Obrázek č. 11. Naopak okresy s nejmenším skórem perifernosti jsou Sokolov, Zlín, Jablonec nad Nisou a Chomutov. (Jeřábek a kol., 2004)

Obrázek 11 - Hustota zalidnění podle obcí (Jeřábek a kol., 2004)

Vnitřní hodnocení pohraničí České republiky bylo dále hodnoceno podle hustoty zalidnění a změny počtu obyvatel v českých obcích, viz Obrázek 12 níže. Dle výsledků lze vyčíst viditelnou homogenitu, avšak i diferenciaci v pohraničních oblastech. Velmi

podobné jsou oblasti podél německé hranice, avšak liší hustotou zalidnění. Největší rozdíly jsou patrné v oblasti polského příhraničního území, kde se na české straně nacházejí oblasti horské (Jeseníky), ale i urbanizované (Ostrava). (Jeřábek a kol., 2004)

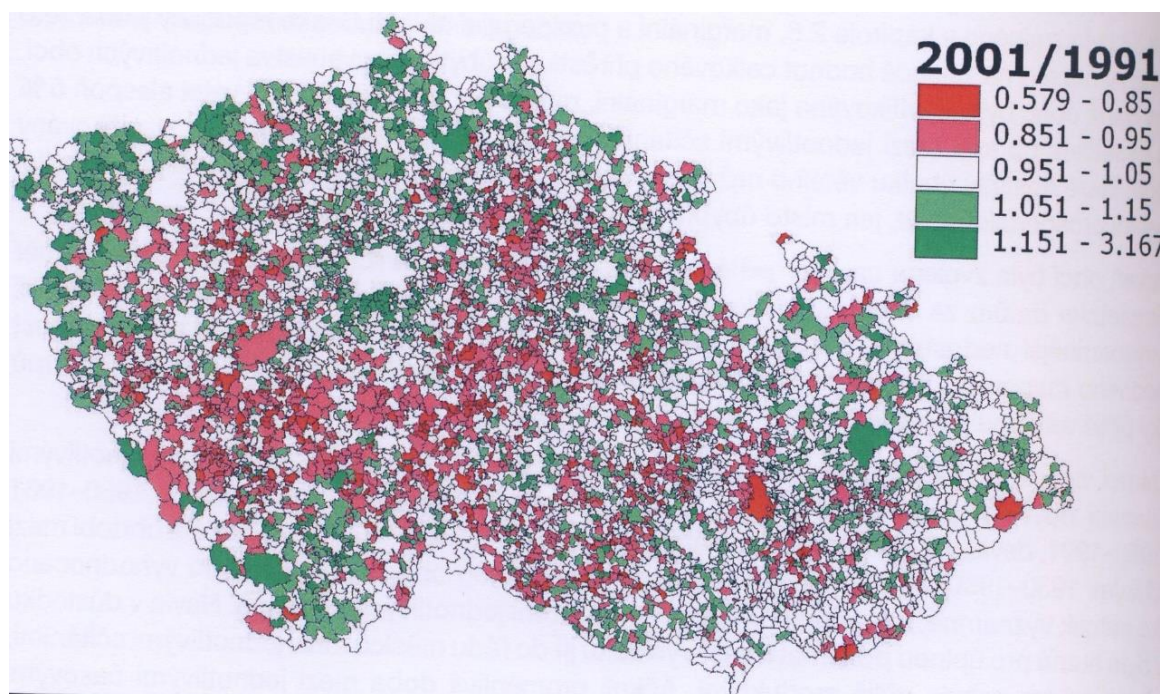

Obrázek 12 - Změna počtu obyvatel podle obcí (Jeřábek a kol., 2004)

Emil Drápela – Marginální oblasti na území ČR a jejich vývoj v prostoru a čase (2011)

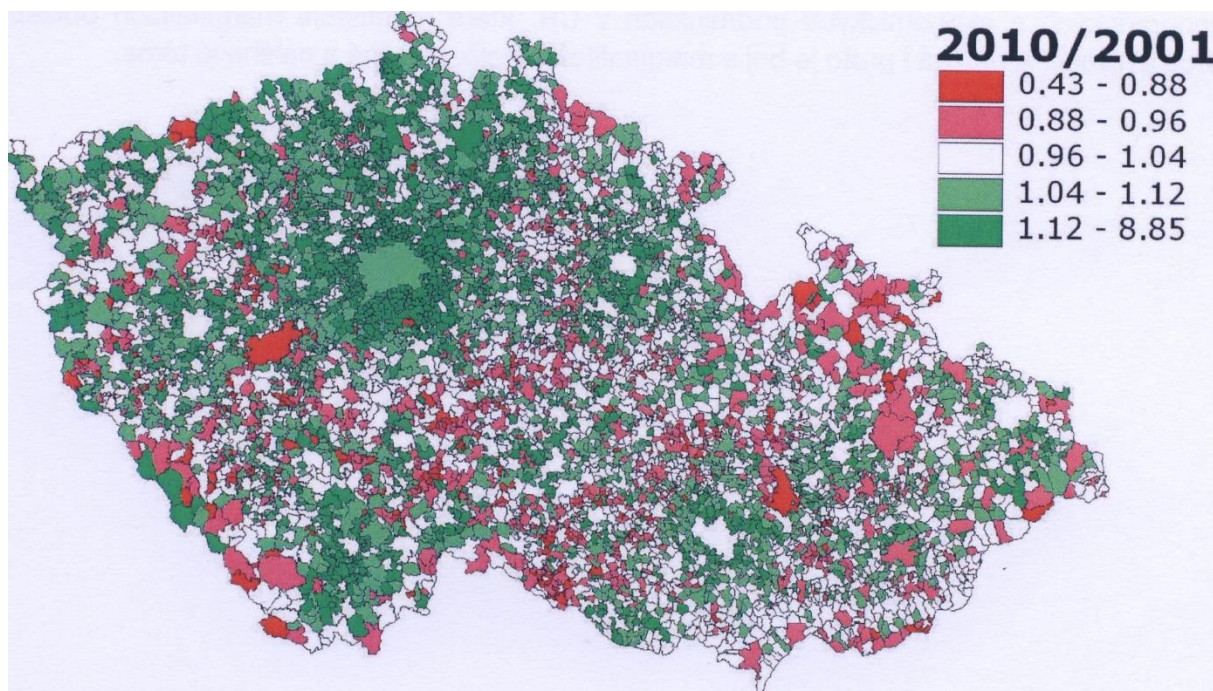
Marginální oblasti jsou v autorově pojetí chápány jako území se značným úbytkem obyvatelstva, naopak prosperující oblasti vycházejí z celkového přírůstku obyvatelstva v obcích. Marginální obce jsou definovány na základě úbytku obyvatel v hodnotě 5 % za 10 let, pokud je hodnota větší než 15 %, jedná se o oblasti silně marginální. Autor se ve své publikaci zaměřil na vymezení marginálních a prosperujících oblastí i z historického hlediska, a to v různých letech. Pro účely této práce byly vybrány pouze aktuálnější verze od roku 1991. (Drápela, 2011)

Pro lepší orientaci byla definována místa prosperujících, stagnujících, marginálních a kombinace předchozích. Zpracována byla data z období 1991-2001. Prosperující oblasti se nacházejí v oblasti hlavního města a v okolí velkých měst, jako je Hradec Králové, České Budějovice, Pardubice a Liberec. Některé prosperující oblasti jsou i pro autora překvapivé, jelikož mají výborný předpoklad k odlivu směrem k hlavnímu městu, je tomu například Ústecko a celá oblast severozápadní hranice. Velká města se řadí ke stagnujícím oblastem, a to převážně kvůli suburbanizaci. Do této kategorie spadají území v okolí Prahy, Brna, Ostravy, Plzně, ale také Dolnomoravský úval, pás na hranici Českomoravské vrchoviny, Dyjskosvratecký úval a oblasti při státní hranici. Oblasti na pomezí marginálních, prosperujících a stagnujících se nacházejí v podhůří Krkonoš a Orlických hor, na pomezí jednotlivých krajů, například Ústeckého a Středočeského kraje, severozápadní část Plzeňského kraje, státní hranice s Německem v Plzeňském kraji, pás směřující západně od Brna či Znojemska, Hornomoravský úval. Na první pohled patrná, viz Obrázek č. 13, je marginální oblast ohraničující Středočeský kraj, kam patří okresy Strakonice, Tábor, Pelhřimov a jiné. Dále se marginální oblast nacházejí v okrajových částech okresů Znojmo, Jindřichův Hradec, Třebíč, Žďár nad Sázavou, Jičín. Marginalita je patrná i na územích vrchovin a pahorkatin, například Dražanská vrchovina a Litenská pahorkatina. (Drápela, 2011)

Obrázek 13 - Marginální a prosperující oblasti ČR v letech 1991-2001 (Drápela, 2011)

Autor dále zpracoval předběžné vymezení marginálních a prosperujících oblastí na našem území v období 2001-2010, viz Obrázek 14. Z výsledků byly stanoveny tři jevy, zvětšení plochy prosperujících oblastí díky kladnému populačnímu vývoji (např. příměstské oblasti Liberce, Plzně), opakované zhoršení horských oblastí (např. Hrubý a Nízký Jeseník) a odsun marginálních prstenů od velkých center. Z nejaktuálnějšího výzkumu je patrné zmenšení marginálních ploch, avšak s velkou pravděpodobností se jedná pouze o přechodný stav. (Drápela, 2011)

Obrázek 14 - Předpoklad marginálních a prosperujících oblastí ČR v letech 2001-2010 (Drápela, 2011)

4 Učebnice zeměpisu zaměřené na výuku České republiky

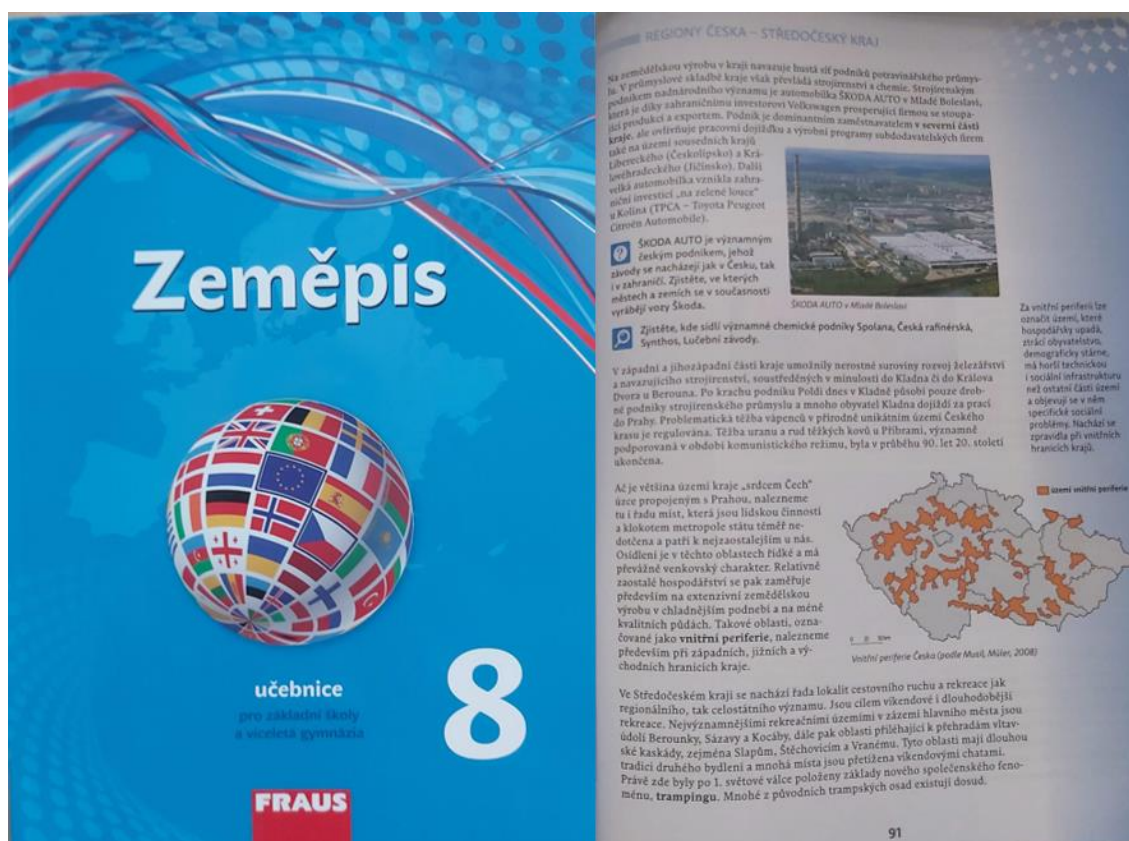
Učebnice jsou společně s atlasy důležitou součástí výuky zeměpisu. Učebnici lze považovat za médium, které předává určité učivo, avšak zároveň se žáci učí pracovat s pramenem. Podle Světové banky používání učebnic umožnilo zlepšení kvality vzdělávání v několika zemích. Existuje značné množství dělení učebnic, za základní pojetí považuje Průcha (2002) tři kategorie učebnic – jako kurikulární projekt, jako zdroj obsahu vzdělávání z pohledu žáka a jako didaktický prostředek z pohledu učitele. (Průcha, 2002)

Funkce učebnic se rozděluje na dva hlavní druhy, z hlediska struktur cílů a podle organizační funkce. Do první kategorie spadají funkce didaktické, kam se řadí podfunkce informativní a funkce formativní, která si klade za cíl získané vědomosti a dovednosti u žáka přetvořit do jeho vnitřních hodnot. Poslední funkcí z této kategorie jsou funkce metodologické, které se zaměřují na osvojování si metod poznání. Naopak funkce plánovací, motivační, řídicí proces výuky, funkce sebekontroly a kontroly spadají do organizační funkce. Následně se učebnice dají dělit podle typu na učebnice, čítanky a cvičebnice, kam řadíme např. pracovní sešity. (Kalhous, 2009)

Učebnice zeměpisu by měly vést k osvojení učiva za pomoci výkladového textu, textu vysvětlujícího, textu doplňujícího a názornou formou, tedy různými schématy, mapami a barevnými fotografiemi či obrázky. Většina učebnic zeměpisu v České republice ke své samotné učebnici vydává i pracovní sešity, které slouží k procvičování. Učitelé si dle svých preferencí, způsobu vyučování a plánování výuky vybírají vhodnou učebnici pro svoji výuku, tak aby byla ideální pro ně a žáky. (Vávra, 2006)

V dnešní době existuje značné množství hodnocení a analýz učebnic, podle čehož se může učitel při výběru řídit. Mnohá nakladatelství také vydávají knihy v digitálních podobách společně s různými interaktivními prvky. V následujících podkapitolách je uvedeno pět nakladatelství, která zpracovávají téma České republiky. U každé učebnice jsou uvedeny základní informace o učebnici, rozsah a struktura učebnic, využití non-verbálních prvků a v jaké části je zpracované téma práce. Podkapitoly nezpracovávají analýzu, ale osobní pohled na problematiku a výčet učebnic zeměpisu, které se v českých školách využívají. Je na každém učiteli, která z učebnic mu bude připadat k výuce vhodnější.

4.1 Nakladatelství Fraus, s. r. o.

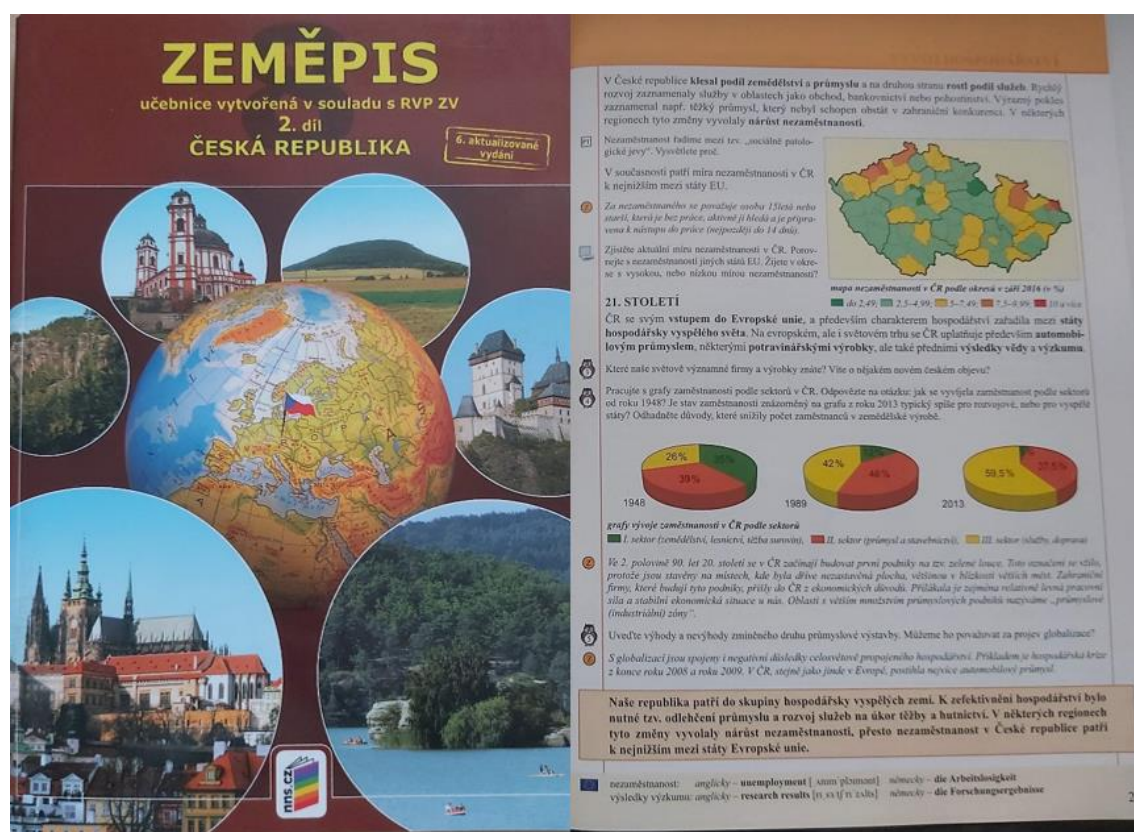

Obrázek 15 - Ukázka učebnice nakladatelství FRAUS (vlastní fotografie)

Učebnice zpracovávající téma ČR od nakladatelství FRAUS je určena pro 8. ročník a obsahuje jak téma České republiky, tak téma Evropy, které mu předchází. Učebnice byla vydána v roce 2016 a k jejím hlavním autorům patří Miroslav Marada, Tomáš Havlíček, Tomáš Matějčík, Martin Hanus a Pavel Chromý. Učebnice obsahuje *Úvod do problematiky*, *Opakování ze 7. ročníku*, *Evropu a regiony Evropy*, *Česko a Regiony Česka*. Závěr učebnice zahrnuje také tematické tabulky, rejstřík a očekávané výstupy a kompetence.

Učebnice má jednotlivé kapitoly pojmenované zpravidla neobvyklým způsobem, každá kapitola obsahuje úvodní motivační text, různé náměty na úkoly či spolupráci, učební text, doplňující text, ale také mapy, fotografie a grafy. Téma práce lze najít v kapitole *Proměny české populace* a v kapitole *V zázemí metropole*, která se zaměřuje na Středočeský kraj. K učebnici nakladatelství nabízí i pracovní sešit, který žákům slouží k procvičení probraných témat v učebnici.

4.2 Nakladatelství Nová škola, s. r. o.

Obrázek 16 - Ukázka učebnice nakladatelství Nová škola (vlastní fotografie)

Učebnice od nakladatelství Nová škola má podobně jako předchozí učebnice určené téma České republiky do 2. pololetí 8. ročníku. Učebnice jsou pro 8. ročník rozděleny na 2 díly, 1. díl se zaměřuje na Evropu a 2. díl na Českou republiku. Vzhledem k tomuto rozdělení se budeme věnovat pouze 2. dílu, k jehož autorům patří Daniel Borecký, Svatopluk Novák a Petr Chalupa. Učebnice byla vydána v roce 2016 a obsahuje opakování tématu *Evropa*, následují témata věnující se České republice – *Poloha a vývoj ČR, Přírodní podmínky, Obyvatelstvo a sídla, Hospodářství a Kraje ČR*. V poslední části je zahrnuto souhrnné opakování, námět na projektový den, učivo a očekávané výstupy, klíče k úkolům a rejstřík.

Každá hlavní kapitola obsahuje samostatné opakování daného tématu. Kapitoly jsou pojmenovány tradičně a zpravidla obsahují učební text, doplňující mapy, fotografie a grafy, návrhy na úkoly či skupinovou práci, v zápatí jednotlivých stránek jsou vloženy základní pojmy v angličtině a němčině. Téma práce lze nalézt v kapitole *Obyvatelstvo a sídla, Hospodářství* a také u jednotlivých krajů. K učebnici připadá i pracovní sešit, který dále procvičuje témata z učebnic.

Nakladatelství Nová škola – DUHA přichází s učebnicí vydanou v roce 2019, jejími autory jsou Petr Chalupa a Martin Weinhöfer. Učebnice je rozdělena stejným způsobem jako předchozí zmiňovaná, tedy na dva díly – Evropa a ČR. 2. díl obsahující Českou republiku zpracovává následující témata – *Poloha a vývoj státního území, Přírodní podmínky, Obyvatelstvo a sídla, Národní hospodářství, Územní uspořádání a Závěrečné opakování*. V neposlední řadě obsahuje také klíč k opakovacím úkolům, rejstřík a očekávané výstupy. Každá kapitola je zpravidla rozdělena na úvod, výkladový text, doplňující text s různými úkoly a názornou formu, kam patří mapy, fotografie, tabulky, časové osy a pojmy v cizím jazyce. Téma práce nalezneme v kapitolách *Obyvatelstvo a sídla* a *Národní hospodářství*. Pracovní sešit k této učebnici zatím není zpracován.

4.3 Nakladatelství Taktik International, s. r. o.

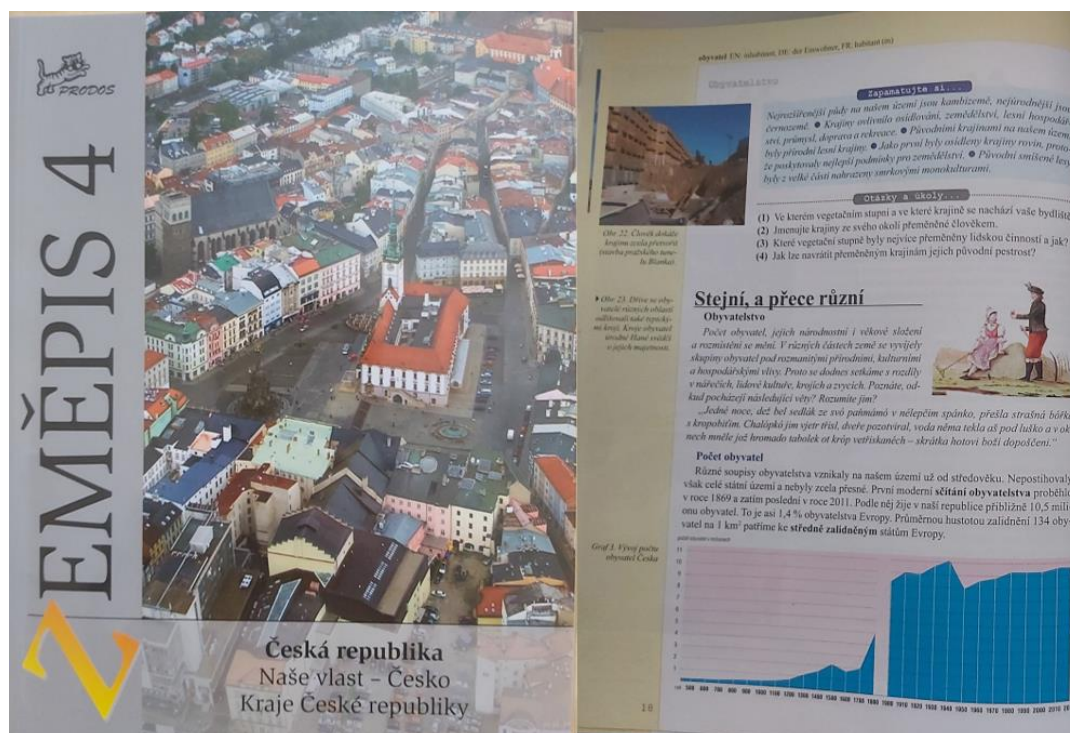

Obrázek 17 - Ukázka učebnice nakladatelství Taktik (vlastní fotografie)

Učebnice od nakladatelství Taktik je určena pro 8. ročník a víceletá gymnázia a věnuje se ve dvou dílech Evropě a České republice. Vybraná učebnice byla vydána v roce 2018 a jejími autorkami jsou Eliška Kubů a Petra Oherová. Obsah zahrnuje tato témata: *Poloha a přírodní podmínky, Obyvatelstvo, Hospodářství a Kraje České republiky*. Mezi poslední kapitoly patří také *Památky UNESCO* a *Rejstřík pojmů*, který odkazuje na stránky v učebnici, kde jsou daná témata probírána.

Jednotlivé kapitoly obsahují výkladový text, doplňující text společně s vizuálními prvky, jako jsou mapy, fotografie a grafy. Součástí kapitol bývají také různé otázky k doplnění a obohacení tématu, zároveň někdy bývá vloženo i okénko připomínající, co již žáci vědí nebo by měli vědět. Téma práce naleznete v kapitole *Obyvatelstvo a Hospodářství*, zároveň je také uvedeno u jednotlivých krajů České republiky. Společně s učebnicí je vydán i pracovní sešit a obecně zeměpisná mapa ČR a Evropy.

4.4 Nakladatelství Prodos, s. r. o.

Obrázek 18 - Ukázka učebnice nakladatelství Prodos (vlastní fotografie)

Česká republika je tímto nakladatelstvím vydána v učebnici s číslem 4. Jelikož se jedná o předposlední číslo, lze ji považovat za učebnici pro 8. či 9. ročník. Autory této učebnice jsou Vít Voženílek a Zdeněk Szczyrba a rokem vydání je rok 2018. Zatímco všechny předchozí učebnice odpovídaly přibližně velikost A4, tato učebnice je velikostně menší. V obsahu se objevují tato hlavní témata *Naše vlast – Česko* a *Kraje České republiky*. Hlavní zmíněné kapitoly se rozdělují na několik podkapitol, ty jsou uvedeny pod různými názvy, které souvisejí s daným tématem podkapitoly.

Jednotlivé podkapitoly zahrnují učební text, doplňující text a názornou formu (mapy, fotografie, obrázky, ...). Součástí podkapitol jsou shrnutí, náměty na zapamatování si, otázky a úkoly. Téma práce lze spatřit u podkapitoly *Stejní, a přece různí*, *Služby na vzestupu* a také u jednotlivých krajů. Pracovní sešit obsahuje různá cvičení, která se vztahují k tématům z učebnice.

4.5 SPN – pedagogické nakladatelství, a. s.

Obrázek 19 - Ukázka učebnice nakladatelství SPN (vlastní fotografie)

Učebnice od nakladatelství SPN je určena pro 9. ročník. Učebnice se věnuje pouze tématu České republiky a nese název *Česká republika 9*. K autorům této učebnice patří Petr Chalupa, Stanislav Horník a Jaromír Demek. Jedná se o aktualizované vydání z roku 2015. Každá kapitola v učebnici nese číselné označení a jako hlavní kapitoly jsou uvedeny následující – *Poloha, postavení ČR v EU a ve světě, Přírodní poměry České republiky, Obyvatelstvo a sídla, Hospodářství České republiky a Kraje České republiky*. V poslední části publikace je uvedeno opakování, slovníček a rejstřík. Slovníček obsahuje různé pojmy, které jsou dále vysvětleny.

Jednotlivá témata obsahují hlavně výkladový text, který je ve větší míře také obohacen doplňkovými texty s obrázky, fotografiemi a mapami. Vzhledem k tomu, že je učebnice zaměřena pouze na 9. ročník, je zde učivo o České republice značně rozsáhlejší než u předchozích učebnic. Téma práce lze zařadit do kapitol *Obyvatelstvo a sídla* a *Hospodářství České republiky*. S učebnicí souvisí pracovní sešit, kde jsou použity úkoly, které se na podobné bázi často opakují. Na konci pracovního sešitu jsou uvedeny správné odpovědi.

5 Zpracovaný roční tematický plán a tematický celek k tématu práce

Tematické plány zpravidla souvisejí s ŠVP a nejsou povinným dokumentem. Na základě zjištěných informací byl vytvořen tematický plán pro téma *Česká republika* dle podmínek ZŠ U Školy. Pokud by byl zeměpis v ročníku jednou týdně, tak by po odečtení prázdnin, svátků a jiných organizačních hodin mohlo být provedeno přibližně 26 vyučovacích hodin ročně.

Tabulka 6 - Tematický plán (vlastní návrh)

Tematický blok	Tematický celek	Časové vymezení	Zaměření vyuč. hodin
Česko jako celek	Má vlast	září	vznik ČR, základní informace
	Přírodní podmínky	říjen-listopad	fyzická geografie (vodstvo, podnebí, přírodní podmínky, ...)
	Česká společnost	prosinec-leden	humánní geografie (sídlní struktura, hospodářství, nerovnost, ...)
Regiony Česka	Střední Čechy a Praha	únor	Praha, Středočeský kraj
	Jihozápad a Jihovýchod ČR	březen	západní a jižní část ČR, Jihomoravský kraj
	Severovýchod a Severozápad	duben-květen	Liberecko (náš domov), oblasti severozápadu a severovýchodu
	Střední Morava a Moravskoslezsko	květen-červen	oblasti střední Moravy a Moravskoslezský kraj
	Co si pamatuji?	červen	souhrnné opakování

Uvedený tematický plán (viz Tabulka č. 6) je zpracován na školní rok a obsahuje možné tematické bloky, tematické celky, časové vymezení a zaměření vyučovacích hodin, tedy učivo. V časovém vymezení jsou uvedeny měsíce předpokládaného použití tematických celků. Tematický celek *Česká společnost* by se dal využít pro danou práci. Zaměření vyučovacích hodin je pojato obecně, to převážně kvůli možné úpravě z obsahového hlediska. Ve fyzické geografii je možné se zaměřit na přírodní podmínky, vodstvo, klima a jiné, zatímco v humánní se můžeme zaměřit na sídlní strukturu, hospodářství, jádrové oblasti a jiné učivo, které souvisí s tématem zvolené práce.

Téma práce je možné zařadit do tematického celku *Česká společnost*, který by měl časové vymezení šest vyučovacích hodin. Tematický celek by navazoval na celek *Přírodní podmínky*, který by řešil Českou republiku z pohledu fyzické geografie. Tematický celek, který by po vybraném celku následoval, by se již zaměřoval na jednotlivé regiony České republiky, rozdělené dle uvážení vyučujícího, v tomto případě byly regiony pojaty podle regionů soudržnosti NUTS 2. Téma práce by se dalo pojmout i samostatně v jednotlivých regionech. Tematický celek *Česká společnost* v sobě zahrnuje následující témata:

- 1) Úvodní hodina (základní informace, co už víme/známe – obyvatelstvo)
- 2) Sídla jako místa pro život (sídla, velká města, regiony)
- 3) **Nerovnost v Česku aneb kde je to jinak**
- 4) Hospodářství I. (vývoj, zemědělství)
- 5) Hospodářství II. (průmysl, služby)
- 6) Opakování

Tematický celek se zaměřuje na humánní geografii ČR, zpracovanou takovým způsobem, aby jej bylo možné použít ve vyučovací hodině, pravděpodobně v 9. ročníku či v 2. pololetí 8. ročníku. Obyvatelstvo České republiky si prošlo značným vývojem, který stále nepřestává, zahrnuje v sobě vývoj počtu obyvatel, změny národního složení, vývoj tradic a nářečí, ale také stárnutí obyvatelstva a jiné problematiky. V České republice žije většina obyvatel ve městech a zaměstnává je především sektor služeb a průmyslu. Vesnické obyvatelstvo je s městskými částmi spojeno dopravní sítí, avšak její hustota a časová náročnost je v jednotlivých regionech rozdílná, to a další důvody zapříčinily vznik tzv. periferních oblastí. Hospodářství je v ČR ovlivněno historickými událostmi, jako je druhá světová válka a komunistický režim po ní. Mezi nejsilnější sektory patří primér, sekundér a terciér. (Borecký, 2016)

Žák po absolvování tohoto tematického celku by měl získat takové geografické znalosti a dovednosti, aby lokalizoval na mapách nejvíce osídlené oblasti ČR, vysvětlil hlavní demografické trendy vývoje obyvatelstva ČR, objasnil příčiny migrace, porovnal venkovské a městské osídlení, zhodnotil proces urbanizace a suburbanizace, porovnal význam jádrových a periferních oblastí. Dále je žák veden ke zhodnocení struktury, složek a funkcí českého hospodářství. Mezi další získané geografické znalosti a dovednosti,

které žák nabude patří objasnění rozmístění hospodářství na území ČR. Žák aktivně vyhledává na mapách zemědělské a průmyslové oblasti a oblasti služeb v ČR a hledá příčiny tohoto rozmístění. Žák by si měl vytvořit takové hodnoty a postoje, které směřují k vytvoření si kladného vztahu ke znalosti české společnosti, pochopení významu české struktury obyvatelstva ČR a uvědomění si významu českého hospodářství na našem území, ale i v mezinárodním postavení. (Borecký, 2016)

Očekávané výstupy jsou poté dále zpracovány u konkrétních variant tvorby modelových vyučovacích hodin, viz kapitola 6. Učebnice, které pracují s tématem České republiky a jsou v českých školách využívány, naleznete v kapitole 4, vhodné učebnice jsou pak uvedené u jednotlivých modelových vyučovacích hodin v již zmíněné kapitole č. 6.

6 Tvorba modelových vyučovacích hodin

Vyučovací hodiny jsou tvořeny ve čtyřech variantách dle určitého tématu, který se zaměřuje na nerovnoměrný rozvoj regionů České republiky. Učivo se vztahuje na Českou republiku a jeho využití záleží na dané škole, příprava je určena pro 9. ročník v případě, že je vyučovací hodina 1x týdně, nebo lze přípravy využít v 8. ročníku v 2. pololetí, pakliže je vyučovací hodina zeměpisu 2x týdně. Jak již bylo zmíněno v kapitole 5, téma *Nerovnost v Česku aneb kde je to jinak* spadá do tematického celku *Česká společnost*, který navazuje na celek Přírodní podmínky ČR, a po něm následuje nový tematický blok zaměřený na jednotlivé regiony ČR. Očekávané výstupy tématu *Nerovnost v Česku aneb kde je to jinak* vycházejí z RVP ZV a zahrnují tyto konkrétní výstupy:

- Z-9-6-02 hodnotí na průměrné úrovni přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu, možnosti dalšího rozvoje, průměrně analyzuje vazby místního regionu k vyšším územním celkům
- Z-9-6-03 hodnotí a porovnává na průměrné úrovni polohu, přírodní poměry, přírodní zdroje, lidský a hospodářský potenciál České republiky v evropském a světovém kontextu
- Z-9-6-04 lokalizuje na mapách jednotlivé kraje České republiky a hlavní jádrové a periferní oblasti z hlediska osídlení a hospodářských aktivit
- Z-9-6-02p charakterizuje přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu
- Z-9-6-03p uvede hlavní údaje o rozmístění obyvatelstva
- Z-9-6-04p vyhledá na mapách jednotlivé kraje České republiky a charakterizuje hospodářské poměry, přírodní zvláštnosti a kulturní zajímavosti

Očekávané výstupy, harmonogram, činnosti a správná řešení jsou u každé varianty vymezeny zvlášť společně s komentářem, který obsahuje důležité poznatky a materiální zabezpečení k realizaci konkrétní hodiny.

6.1 1. varianta – zaměření na periferní oblasti

6.1.1 Všeobecná charakteristika

Cíle vyučovací hodiny

Očekávané výstupy byly rozděleny do tří kategorií – minimální, optimální a excelentní. Hlavním cílem vyučovací hodiny je seznámení žáků s pojmem periferie na konkrétních příkladech v České republice. Žáci na základě použitých materiálů pracují s příčinami periferních a jádrových oblastí.

- Minimální: Žák charakterizuje periferní oblasti a vyhledá je na mapě České republiky.
- Optimální: Žák analyzuje periferní oblasti v České republice a identifikuje jejich příčiny a důsledky. Žák zhodnotí a porovná periferní a jádrové oblasti.
- Excelentní: Žák srovná jednotlivé vnitřní periferní oblasti, nalezne v nich shody a nerovnosti. Žák navrhne možné řešení pro zlepšení periferních oblastí.

Využité klíčové kompetence: k učení (Žák vyhledává informace v textu a v mapě, dokáže dále pracovat s informacemi. Žák porovnává získané výsledky a poznává smysl učení), k řešení problémů, sociální a personální (Žák pracuje ve skupině.)

Mezipředmětové vazby: dějepis, přírodopis, anglický jazyk

Učebnice: MARADA, M., HAVLÍČEK, T., MATĚJČEK, T., HANUS, M., CHROMÝ, P. (2016): Zeměpis 8. Fraus, Plzeň. ISBN 978-80-7489-057-4

Komentář k vyučovací hodině

Pro vyučovací hodinu je nutné pracovat s atlasy ČR, po většinou s administrativním dělením, ale také s geomorfologickým členěním ČR kvůli zjišťování příčin periferních oblastí. Dále je také potřeba vytisknout křížovku, mapy a text, ovšem nabízí se alternativa využití promítání dataprojektorem, např. otázek ke křížovce. Některé úkoly je možné využívat i v digitální podobě, u těchto případů je u činnosti zapsán tzv. tip na možné zpracování formou online.

Vyučovací hodina vychází z předpokladu, že žáci mají probrané obyvatelstvo ČR a sídelní strukturu ČR. Využité mapy jsou v lepší kvalitě součástí příloh této práce. U každé činnosti je uvedena poznámka pro učitele, která upozorňuje na různé poznatky o daném cvičení. Správné odpovědi jsou uvedeny v samostatné podkapitole.

Harmonogram

1. Zápis do třídní knihy a přivítání žáků *2-3 min*
2. AKTIVITA Č. 1: Opakování – obyvatelstvo a sídla ČR (křížovka) *3-5 min*
3. AKTIVITA Č. 2: Spojování pojmů a charakteristik *5-8 min*
4. AKTIVITA Č. 3: Práce s mapou
 - a. Práce s textem, slepou mapou a atlasem ČR *15-20 min*
 - b. Bonusová aktivita – vnitřní periferie
 - c. Proč jsou tyto oblasti periferní? Hledání důvodů ve skupinách *10-15 min*
5. AKTIVITA Č. 4: Zpětná vazba *2 min*
6. Rozloučení se se žáky *1 min*

6.1.2 Činnosti vyučovací hodiny

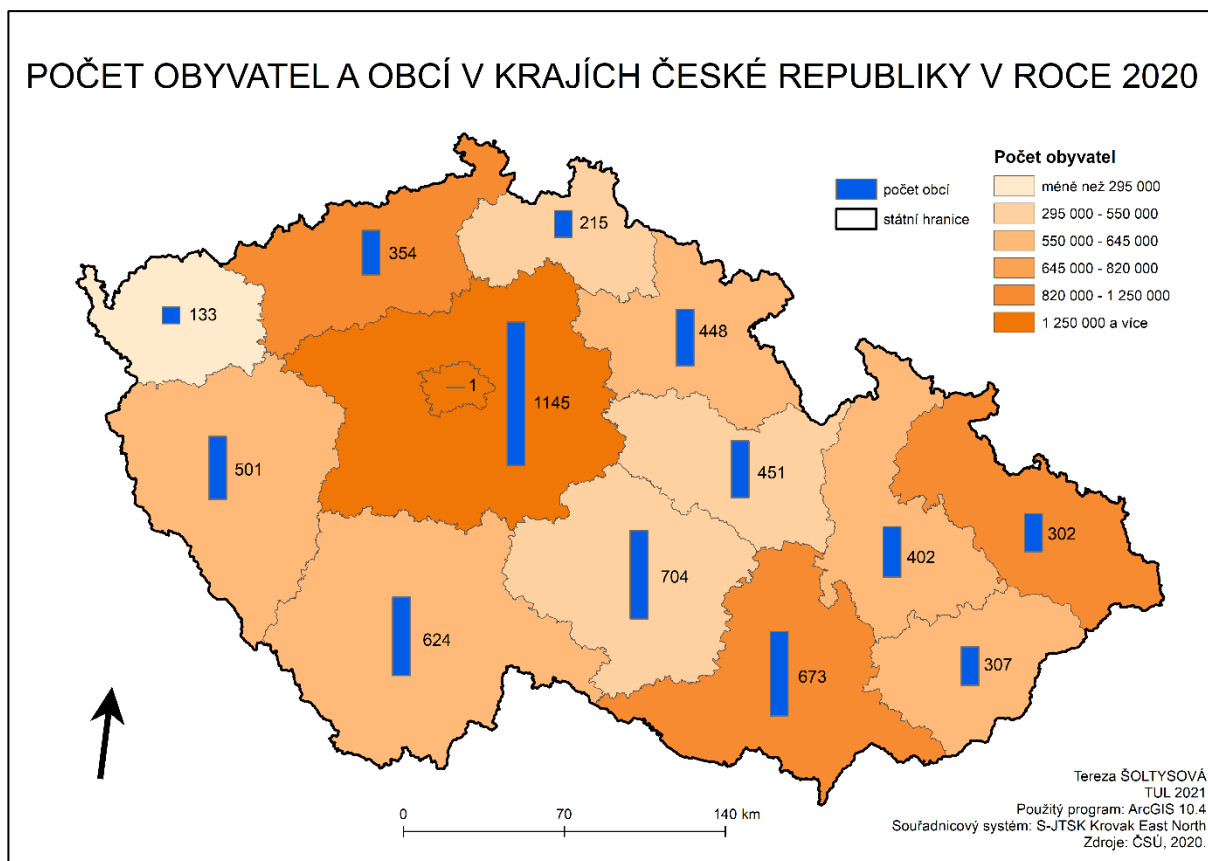
AKTIVITA Č. 1 – OPAKOVÁNÍ OBYVATELSTVO A SÍDLA ČR

Zadání: Vyplň křížovku, použij i přiloženou mapu. Zamysli se, co znamená pojem z ta-
jenky, v následujícím úkolu s tímto pojmem budeš pracovat.

Poznámka: Vycházíme z předpokladu, že žáci předchozí vyučovací hodiny probírali témata *Obyvatelstvo ČR* a *Sídelní struktura ČR*. Žák má za úkol doplnit křížovku. Ke křížovce je nutné pracovat i s přiloženou mapou, jelikož se některé úkoly na mapu odkazují a s atlasem ČR. Pro značně patrné rozdíly v počtu obyvatel byl použit rozptyl počtu obyvatel v několika různých rozhraní, což bylo využito záměrně, aby nedocházelo ke zkreslení. Odpovědi v tabulce se zapisují se skloňováním, např. při doplnění věty. K doplňování je možné využít atlas ČR (při určování krajů ČR). Výsledek tajenky nekomentujte, nechte žáky přemýšlet nad možným významem, můžete využít zapsání jednotlivých myšlenek na tabuli. Pro lepší přehlednost je mapa uvedena v příloze v rozměru A4.

Tabulka 7 - Křížovka k 1. aktivitě v 1. variantě (vlastní zpracování)

[illegible]

Obrázek 20 - Počet obyvatel a obcí v krajích ČR (vlastní zpracování)

OTÁZKY:

1. Kraj s nejmenším počtem obyvatel leží na _____ Česka. (světová strana, použij mapu)
2. Největší počet obyvatel je v Praze a v kraji _____ . (použij mapu a atlas)
3. Hustota zalidnění se vypočítá jako počet obyvatel / (děleno) _____ (km²).
4. Česká republika se řadí k státům národnostně *celistvým-rozdílným*. (vyber)
5. Délka života se v angličtině řekne *Length of* _____. (doplň)
6. Jak nazýváme města s počtem obyvatel vyšším než 100 000?
7. Nejmenší počet obyvatel má kraj _____. (použij mapu a atlas)
8. Jaký kraj, který leží při hranici s jiným státem, má největší počet obcí? (použij mapu a atlas)
9. Liberecký kraj leží na _____. (světová strana, použij mapu)

Tajenka: _____ Zapřemýšlej nad významem, zkus vytvořit vlastní charakteristiku pojmu.

AKTIVITA Č. 2 – SPOJOVÁNÍ K SOBĚ SE HODÍCÍCH DVOJIC

Zadání: Najdi vhodné dvojice.

Poznámka: Karty vytiskněte a rozstříhejte, případně si žáci samostatně opíší do sešitu. Žáci vytvoří dvojice, ve kterých se budou snažit správně spojit jednotlivé pojmy na kartičkách. V případě, že se jim některé definice budou hodit k více pojmům, je možné toto zkontrolovat. Na aktivitu je vymezen čas 5-8 minut i se samotnou kontrolou.

Tip: V případě distanční výuky je možné podobným způsobem pracovat v aplikaci Kahoot, kam budou jednotlivé pojmy a charakteristika přepsány.

Tabulka 8 - Pojmy a charakteristiky k 2. aktivitě v 1. variantě (vlastní zpracování)

VENKOV	URBANIZACE
JÁDROVÝ REGION	VÝVOJ POČTU OBYVATELSTVA
SUBURBANIZACE	PERIFERIE
růst obyvatelstva v zázemí měst	zemědělství, rodinné domy, málo vyvinutá silniční síť

okrajová oblast, zastalejší, venkovský charakter, hůře dostupná	růst počtu obyvatel, úbytek obyvatelstva, odliv obyvatelstva, přirozený přírůstek
stěhování se do měst	vysoká koncentrace lidí, klíčová role v ekonomice

AKTIVITA Č. 3a – PRÁCE S MAPOU

Zadání: Do slepé mapy si vymezi kraje ČR za pomoci atlasu ČR. Zkus se podle přiloženého textu zamyslet nad rozložením periferních oblastí ČR.

Poznámka: Žáci zpočátku pracují s přiloženým textem, samostatně rozmyšlí, kde by se mohly periferní oblasti nacházet. Po ponechání vymezeného času na přečtení a rozmyšlení (10-12 min) dojde ke společné kontrole. Učitel vyslechne žáky s jejich nápady a do slepé mapy společně zakreslují kraje ČR a periferní oblasti. Mapa je v příloze uvedena ve větším formátu. Text byl pro žáky zvětšen. Při práci s učebnicí FRAUS pro 8. ročník z roku 2016 je možné vnitřní periferní oblasti zhlédnout na mapě ze strany 91. Text vychází z publikace Musila Vnitřní periferie České republiky.

Tip: Úkol je možné vypracovávat také v digitální podobě. S mapou se dá pracovat například v jednoduché aplikaci Malování, kterou lze využít i ve třídě, kdy učitel vyznačuje určité oblasti (viz správné řešení).

Text k aktivitě: Periferní oblasti v ČR

Největší množství periferních oblastí nalezneme v oblasti krajských a státních hranic na jihu Čech, na jihu Moravy, na severu Moravy, ve východní části Moravy a v severních Čechách. Krajské hranice s periferními oblastmi se nacházejí mezi krajem Olomouckým a Jihočeským, mezi krajem Zlín-

ským a Jihočeským, mezi krajem Moravskoslezským a Olomouckým. Specifické je pásmo v okolí hranic Středočeského kraje, a to převážně na hranici s krajem Jihočeským, Vysočinou, Karlovarským, Ústeckým, Plzeňským. Periferní části má také Šluknovský výběžek na severu Čech. Periferní oblasti se nacházejí na jihu Čech v okresech, které sousedí se Slovenskem a Rakouskem. Specifické periferní oblasti nalezneme také v Karlovarském kraji, a to na severní hranici s Plzeňským a Ústeckým krajem. Území tvořící shluk periferních oblastí nalezneme také v kraji Plzeňském, a to nedaleko hranice s krajem Jihočeským. Periferní oblasti jsou také v okolí obce Jeseník a Krnov v kraji Olomouckém a Moravskoslezském.

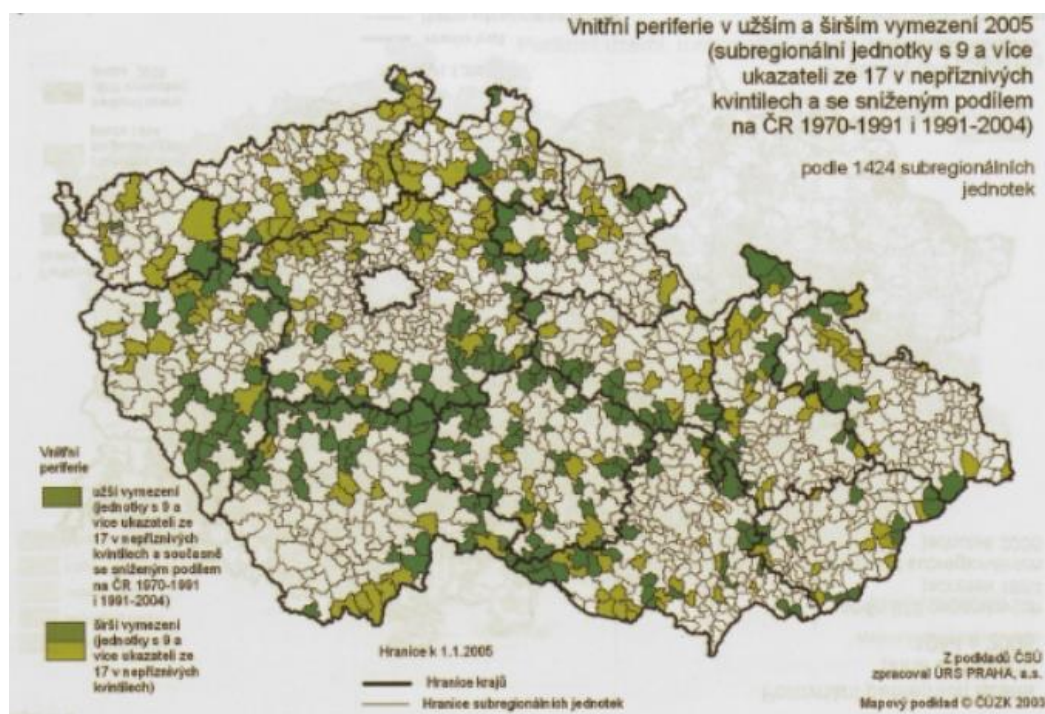

Obrázek 21 - Okresy ČR pro účely aktivity 3a v 1. variantě (vlastní zpracování)

BONUSOVÁ AKTIVITA Č. 3b – VNITŘNÍ PERIFERIE

Zadání: Prohlédni si mapu zpracovanou odborníkem Musilem a zkus odpovědět na otázky: Proč se tyto oblasti nazývají *vnitřní periferie*? Kde se nejvíce nacházejí? Co by se dalo změnit, aby se tyto oblasti staly méně periferními?

Poznámka: Úkol je určen pro žáky, kteří mají předchozí činnost dříve hotovou.

Obrázek 22 - Vnitřní periferie ČR (Musil, 2005)

AKTIVITA Č. 3c – PROČ TOMU TAK JE?

Zadání: Ve skupině zkuste vymyslet důvody periferních oblastí.

Poznámka: Žáci vytvoří skupiny po 3-4 dle rozhodnutí učitele, ve skupině bude zvolen zapisovatel, který bude veškeré nápady psát na papír. Poté dojde ke společné kontrole, kdy si žáci přečtou své nápady, ty nejčastější (vycházíme z předpokladu, že se některé budou shodovat) či nejvhodnější varianty se vypíší na tabuli a zkonzultují s učitelem.

AKTIVITA Č. 4 – ZPĚTNÁ VAZBA

Zadání: Na papír napište 3 věci, které jste si zapamatovali, 2 věci, které vás zaujaly, a 1 otázku, čemu jste neporozuměli či potřebovali lépe probrat.

Poznámka: Poslední aktivita slouží pro učitele jako zpětná vazba od samotných žáků. Žákům se rozdají papírky, které si následně učitel vybere. Žáci se mohou či nemusejí podepsat.

AKTIVITA Č. 1 – OPAKOVÁNÍ OBYVATELSTVO A SÍDLA ČR

Tabulka 9 - Správné řešení aktivita č. 1 v 1. variantě (vlastní zpracování)

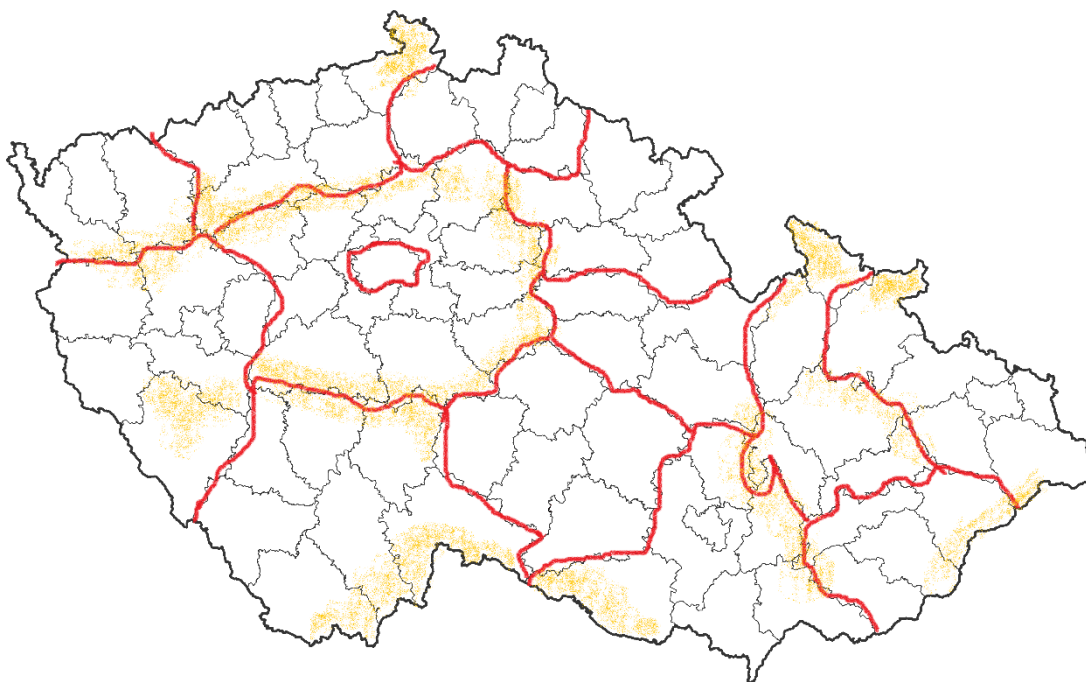
	1.	Z	Á	P	A	D	U								
	2.	S	T	Ř	E	D	O	Č	E	S	K	Ý	M		
		3.		R	O	Z	L	O	H	A					
	4.	C	E	L	I	S	T	V	Ý	M					
	5.	L	I	F	E										
		6.		V	E	L	K	O	M	Ě	S	T	A		
7.		K	A	R	L	O	V	A	R	S	K	Ý			
		8.		J	I	H	O	M	O	R	A	V	S	K	Ý
	9.	S	E	V	E	R	U								

Tabulka 10 - Správné řešení aktivita č. 2 v 1. variantě (vlastní zpracování)

VENKOV	zemědělství, rodinné domy, málo vyvinutá silniční síť
URBANIZACE	stěhování se do měst
JÁDROVÝ REGION	vysoká koncentrace lidí, klíčová role v ekonomice
SUBURBANIZACE	růst obyvatelstva v zázemí měst
VÝVOJ POČTU OBYVATELSTVA	růst počtu obyvatel, úbytek obyvatelstva, odliv obyvatelstva, přirozený přírůstek
PERIFERIE	okrajová oblast, zaostalejší, venkovský charakter, hůře dostupná

AKTIVITA Č. 3a – PRÁCE S MAPOU

Pro názornost jsou správné odpovědi vytvořeny v aplikaci Malování tak, aby bylo znatelné, že se dá pracovat i v elektronické podobě. Řešení vychází z přiloženého textu, jedná se o zjednodušenou verzi periferních oblastí ČR za účelem vyučovací hodiny a vytvoření si představy o těchto územních oblastech.

Obrázek 23 - Správné řešení aktivity č. 3 v 1. variantě (vlastní zpracování)

AKTIVITA Č. 3b + 3c – PROČ TOMU TAK JE?

Žáci mohou přijít s různými variantami, proč jsou zrovna tyto oblasti považovány za periferní či vnitřně periferní. V potaz by se měla brát skutečnost, že rozumí samotnému pojmu periferní oblasti a vědí, co si pod ním představit. Osídlení je v těchto oblastech řidké, nachází se zde spíše menší obce a vesnice. Vliv na periferní oblasti má souhra několika faktorů – geografické (horské oblasti), hospodářské (zemědělské zaměření) a politické (hlavní město a krajská města většinou patří mezi centrální oblasti).

6.2 2. varianta – zaměření na dopravu

6.2.1 Všeobecná charakteristika

Cíle vyučovací hodiny

Očekávané výstupy byly jako v předchozí variantě rozděleny do tří kategorií – minimální, optimální a excelentní. Hlavním cílem vyučovací hodiny je charakterizování periferních oblastí za pomoci mapy silniční sítě. Žáci mapu využívají k zodpovězení několika otázek, které směřují k nerovnoměrnosti regionů ČR.

- Minimální: Žák charakterizuje periferní oblasti z pohledu silniční sítě. Žák pracuje s mapou silniční sítě a rozumí jí.
- Optimální: Žák zdůvodní vliv silniční sítě na regiony ČR. Žák prokáže centrálnost a okrajovost specifických oblastí na základě dopravy. Žák zhodnotí funkčnost silniční dopravy na jednotlivá místa, případně své bydliště.
- Excelentní: Žák srovná vliv silniční a železniční dopravy na periferní a jádrové oblasti. Žák navrhne možné řešení pro zlepšení dostupnosti periferních oblastí.

Využité klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů (Žák řeší problém dopravy z bodu A do bodu B, vyhledává na správných místech vhodná řešení.), komunikativní (Žák formuluje své myšlenky ohledně představy své budoucnosti.), sociální a personální, občanské

Mezipředmětové vazby: informatika, občanská výchova

Učebnice: BORECKÝ, D., NOVÁK, S., CHALUPA, P. (2016): Zeměpis, Putování naší vlastní, Česká republika, učebnice, 2. díl. Nová škola, Brno. ISBN 978-80-7289-865-7

Komentář k vyučovací hodině

Vyučovací hodina je vhodná pro žáky, kteří již mají probraná témata *Obyvatelstvo ČR* a *Sídelní struktura ČR*, zároveň vychází z předpokladu, že žáci mají základní vědomosti o dopravě (silniční a železniční) již z předchozích tematických celků, např. v rámci Evropy. K aktivitám bude potřeba přístup k internetu, nejlépe formou tabletů, kde bude možné využívat aplikaci či webovou stránku www.mapy.cz. Dále také bude nutné některé aktivity vytisknout, anebo využít jinou formou (online či promítnutí projektorem). Žáci budou pracovat hlavně individuálně, avšak je důležitá společná kontrola, která má funkci zpětné vazby a kontroly.

Harmonogram

1. Zápis do třídní knihy a přivítání žáků 2-3 min
2. AKTIVITA Č. 1: Opakování – obyvatelstvo, sídla 5-8 min
3. AKTIVITA Č. 2: Mapa silniční sítě ČR 20-25 min
4. AKTIVITA Č. 3: Chtěl/a bych žít v periferní části nebo v centrální části? Proč?
8-10 min
5. Rozloučení s žáky 1 min

6.2.2 Činnosti vyučovací hodiny

AKTIVITA Č. 1 – OPAKOVÁNÍ OBYVATELSTVO A SÍDLA

Zadání: Spoj jednotlivé části vět, tak aby vzniklé věty dávaly smysl a byly pravdivé.

Poznámka: Při vytištění úkolu mohou žáci spojovat samostatně. Pokud by byl úkol promítnut na projektoru nebo v rámci distanční výuky, tak by větu či správnou kombinaci čísla a písmene zapsali do sešitu. Vzniklé věty se dají dále komentovat, např. co dalšího má vliv na hustotu zalidnění apod. Cvičení má sloužit k zopakování si předchozí látky.

Tabulka 11 - Opakovací cvičení 2. varianta (vlastní zpracování)

1. Hustotu zalidnění ovlivňují	A. České Budějovice.
2. Počet obyvatel postupně	B. vyšší územně správní celky.
3. Obyvatelstvo v ČR	C. pracovní příležitosti.
4. Střední délka života znamená	D. stárne.
5. K městům nad 100 000 obyvatel nepatří	E. průměrný věk dožití.
6. Do velkoměst řadíme	F. klesá.
7. Kraje jsou	G. Prahu.

AKTIVITA Č. 2 – MAPA SILNIČNÍ SÍTĚ

Zadání: Pozorně si prohlédni přiloženou mapu, vyplň úkoly, které jsou pod ní uvedeny.

Poznámka: Na aktivitu bude potřeba žákům poskytnout přístup k internetu, například za pomoci tabletu, kde budou vyhledávat informace dle zadaných úkolů. Cílem první části úkolu (CO DÍKY MAPĚ VÍM) je dostat se k pojmu periferní oblasti z pohledu silniční dopravy, při kontrole by se žáci měli zamyslet nad tímto pojmem, co znamená a jaký vliv má právě doprava. Cílem třetí aktivity (KOLIK MI CESTA ZABERE ČASU) je

Tip: Pracovní list se dá využít i formou online, žáci mohou zakreslovat v Malování (pro ukázkou lze spatřit ve správném řešení – bonusová otázka) nebo může učitel připravit cvičení v ArcGIS online.

1) CO DÍKY MAPĚ VÍM?

- 70

2) CESTA ZA KAMARÁDEM

Představ si, že jedeš za kamarádem, co bydlí v Brně. Ty bydlíš v Liberci. K zodpovězení otázek využij atlas ČR a internet.

1. Jakou silniční dopravu bys využil?
2. Přes jaká města bys jel?
3. Když bys využil autobusovou dopravu, kde budeš muset přestupovat?

3) KOLIK MI CESTA ZABERE ČASU?

Pomocí webové stránky www.mapy.cz zapiš jednotlivé trasy. Při jízdě osobním automobilem zjisti, jak je cesta dlouhá (km) a kolik zabere času. Jednotlivé trasy porovnej a odůvodni, proč některá trasa trvá delší dobu než ta druhá a naopak, k porovnání použij mapu silniční sítě.

Tabulka 12 - Délka a časová dostupnost v rámci 2. aktivity v 2. variantě (vlastní zpracování)

Porovnání cest v rámci jednoho kraje		
Trasa	Délka trasy (km)	Čas strávený na cestě
Liberec – Raspenava		
Liberec – Turnov		
Porovnání cest v rámci jiných krajů		
Trasa	Délka trasy (km)	Čas strávený na cestě
Liberec – Špindlerův Mlýn		
Liberec – Praha		

4) BONUSOVÝ ÚKOL – MŮŽU JET I VLAKEM?

1. Do mapy silniční sítě zakresli hlavní železniční koridory v České republice. (využij internet nebo atlas)
2. Nalezni takové vlakové spoje, díky kterým se dostaneš z Liberce do Brna. (využij internet)
3. Vzniklý výsledek porovnej s předchozím úkolem s autobusovou dopravou.
4. Existují v ČR místa, která mají železniční síť velmi řídkou či vůbec žádnou?

AKTIVITA Č. 3 – KDE BYCH CHTĚL/A ŽÍT?

Zadání: Zkus několika větami (3-5 vět) odpovědět na otázku „Chtěl bych žít v periferní části nebo centrální části? A Proč?“

Poznámka: Jedná se o reakci na zjištěné informace ohledně perifernosti z pohledu dopravy. Pro lepší představu jsou k úkolu připojeny dva obrázky – pohled na venkov a město. Součástí této otázky není správné řešení. Učitel to může pojmout i jako zpětnou vazbu, zda žáci správně pochopili tuto problematiku. Tento úkol by neměl být hodnocen.

Tip: Žáci mohou v rámci distanční výuky vypsát své myšlenky do online platformy (Google Documents) či využít například Microsoft Word.

Obrázek 25 - Pohled na venkov (Zdroj: Euractiv.cz)

Obrázek 26 - Pohled na město (Zdroj: Turistika.cz)

6.2.3 Správné řešení

AKTIVITA Č. 1 – OPAKOVÁNÍ OBYVATELSTVO A SÍDLA

U aktivity je možné odpovědi dále rozvést a zaměřit se i na jiné správné odpovědi, které by mohly být ve cvičení využity, např. která města ještě patří k velkoměstům, proč počet obyvatel v ČR klesá a jiné doplňující otázky.

1. Hustotu zalidnění ovlivňují	C. pracovní příležitosti.
2. Počet obyvatel postupně	F. klesá.
3. Obyvatelstvo v ČR	D. stárne.
4. Střední délka života znamená	E. průměrný věk dožití.
5. K městům nad 100 000 obyvatel nepatří	A. České Budějovice.
6. Do velkoměst řadíme	G. Prahu.
7. Kraje jsou	B. vyšší územně správní celky.

AKTIVITA Č. 2 – MAPA SILNIČNÍ SÍTĚ

Výsledky jsou u této aktivity zjednodušeny, a to převážně kvůli možnému individuálnímu přístupu dětí, např. u míst s řídkou silniční sítí. V přiložené mapě lze vidět zakreslená města, která ve většině případů vycházejí z dálnic, a jedná se o města krajská. Oblasti s menší hustotou silniční sítě se nacházejí např. v horských oblastech, v odlehlých oblastech se zemědělskou půdou apod. Zde by se měl zmínit pojem perifernost.

Obrázek 27 - Silniční síť ČR s krajskými městy (vlastní tvorba)

V případě 2. úkolu by žák měl zmínit cestu autobusovou nebo individuální dopravou. Z Liberce by musel jet přes Prahu, v případě autobusové dopravy by zde přestupoval, a po cestě by míjel několik měst, která jsou v blízkosti dálnice D1 (Humpolec, Velké Meziříčí, ...). Je ovšem možné nalézt i jiné spoje.

U 3. úkolu časová náročnost tras vychází z aktuálního provozu, v tabulce se správnými odpověďmi, viz níže, jsou uvedeny časy z 13. 3. 2021 ve večerních hodinách (20:00) a v době koronavirové krize. Je tedy nutné vycházet z aktuálního dění. V prvním případě je cesta na Turnov ovlivněna rychlostní silnicí, zatímco cesta na Raspenavu vede pouze částečně po silnici 1. třídy. Důvodem je postavení měst, Turnov je na křižovatce spojující krajské město s hlavním městem. Při konstatování rozdílů v časech u druhého případu je nutné zmínit spádovost k hlavnímu městu, kde je dálnice, zatímco Špindlerův Mlýn leží v Krkonoších, což způsobuje horší dostupnost.

Tabulka 13 - Správné řešení 2. aktivity v 2. variantě

Porovnání cest v rámci jednoho kraje		
Trasa	Délka trasy (km)	Čas strávený na cestě
Liberec – Raspenava	21,2 km	23 min
Liberec – Turnov	26,1 km	23 min
Porovnání cest v rámci jiných krajů		
Trasa	Délka trasy (km)	Čas strávený na cestě
Liberec – Špindlerův Mlýn	83,5 km	1h 23min
Liberec – Praha	94,4 km	59 min

Na Obrázku číslo 28 je uveden bonusový úkol, kde je železniční koridor zakreslen pomocí aplikace Malování v PC. Při cestě vlakem z Liberce do Brna by se pravděpodobně přestupovalo v Pardubicích a v Olomouci, znovu je možné nalézt i jiné aktuální spoje. Cesta vlakem je ovšem mnohem delší. Železniční doprava je omezena na konkrétní železniční stanice, což je oproti silniční dopravě rozdílné. Některé obce mají horší dostupnost železniční dopravy, což může prohlubovat jejich perifernost.

Využité klíčové kompetence: k učení (Žák vyhledává a třídí informace. Žák porovnává zjištěné výsledky), k řešení problémů, komunikativní (Žák čte z tabulky a interpretuje ji.), sociální a personální (Žák spolupracuje ve dvojici.), občanské

Mezipředmětové vazby: dějepis, občanská výchova, přírodopis

Učebnice: VOŽENÍLEK, V., SZCZYRBA, Z. (2018): Zeměpis 4. Prodos, Olomouc. ISBN 978-80-7230-117-1

Komentář k vyučovací hodině

K vyučovací hodině bude nutné využít Atlas ČR nebo online atlas v tabletech či na počítačích. Žáci budou potřebovat přístup k internetu. Žáci by měli zvládat témata zaměřující se na obyvatelstvo ČR, sídla ČR a základní charakteristiku politických stran v ČR. Některé aktivity je potřeba vytisknout, případně se dají promítat na dataprojektoru či využít při distanční výuce. Vyučovací hodina obsahuje jednu bonusovou aktivitu, tu je možné využít pro rychlejší žáky. Obce, které jsou uvedené u aktivity č. 2, je možné změnit dle vlastní preference.

Harmonogram

1. Zápis do třídní knihy a přivítání žáků 2-3 min
2. AKTIVITA Č. 1: Opakování – obyvatelstvo (doplňování textu) 3-5 min
3. AKTIVITA Č. 2: Vývoj počtu obyvatel a vliv politické preference 25-30 min
4. AKTIVITA Č. 3: Periferní oblast (pravdivé a nepravdivé tvrzení) 8-10 min
5. BONUSOVÁ AKTIVITA Č. 4: Myšlenková mapa
6. Rozloučení s žáky 1 min

6.3.2 Činnosti vyučovací hodiny

AKTIVITA Č. 1 – OPAKOVÁNÍ – OBYVATELSTVO (DOPLŇOVÁNÍ TEXTU)

Zadání: Přečti si text a doplň ho dle potřeby, buď chybějící informaci dopiš, nebo vyber tu správnou. Spolupracuj ve dvojici, nepoužívej poznámky ani učebnici.

Poznámka: Každý žák získá svůj nakopírovaný text a společně ve dvojici na něm pracují. Text vychází z probrané látky z učebnice od nakladatelství Prodos ZEMĚPIS 4 z roku 2015. Text byl upraven tak, aby byl pro žáky lépe čitelný (zvětšené řádkování).

Tip: Je možné text sdílet i v online výuce. Pokud žáci text uvidí přes sdílenou obrazovku, mohou si zapisovat do svých poznámek ve Wordu nebo do sešitu ručně. V Google Meet je možné vytvořit skupiny tak, aby žáci mohli spolupracovat ve dvojicích.

Doplň text: OBYVATELSTVO

Podle sčítání obyvatelstva z roku 2011 žije v České republice _____ obyvatel. Průměrná hustota zalidnění je 134 obyvatel na km², což ČR řadí mezi státy *málo-středně-hodně* (vyber správnou variantu) zalidnění. Jelikož se zvyšuje počet osob nad 60 let a snižuje se počet osob do 15 let, tak se jedná o proces *mládnutí-stárnutí* obyvatelstva. Více než polovina obyvatel je bez vyznání a většina věřících se hlásí ke _____. Česká republika je rozdělena do _____ krajů.

AKTIVITA Č. 2 - VÝVOJ POČTU OBYVATEL A VLIV POLITICKÉ PREFERENCE

Zadání: Pozorně si přečti jednotlivé úkoly, následně pracuj s tabulkami, mapami, atlasem a internetem.

Poznámka: V první tabulce (tabulka 14) jsou ve třech případech uvedeny dva roky, jelikož v některých letech nejsou data jednotlivých obcí k dispozici, pro zjednodušení je možné roky smazat. U obce Jeřmanice je rok sčítání v 90. letech minulého století uveden v závorce. Úkoly dále pracují i s další tabulkou a mapami, které se zaměřují na politickou podporu extremistických stran v periferních lokalitách. Po dokončení úkolu by mělo dojít ke společné kontrole a ke krátké diskuzi, ke které přispěje učitel návodnými otázkami, např. Podívejte se na polohu obcí z tabulky, kde leží? Co mají společného? V čem se liší? Která obec leží v blízkosti významné dopravní cesty? Do jakého regionu bys obce zařadil/a? Jak bys tento region charakterizovala? Proč se v těchto oblastech volí extremistické strany?

Tip: Tabulku lze sdílet online a žáci mohou obce hledat přes internetový prohlížeč.

Tabulka 14 - Počet obyvatel v obcích během několika let (ČSÚ)

Počet obyvatel v obcích ve vybraných letech							
Obec	1970/1971	1980/1981	1990/1991	2000	2010	2015	2019
Cholýšany (Středočeský kraj)	471	445	459	438	457	538	585
Syrov (kraj Vysočina)	101	75	66	56	55	50	52
Honětice (Zlínský kraj)	243	125	85	86	67	76	79
Jeřmanice (Liberecký kraj)	373	317	317 (1993)	347	467	490	545

- 1) V těchto obcích se **počet obyvatel snížil**:
- 2) V těchto obcích se **počet obyvatel zvýšil**:
- 3) Proč se v některých obcích počet obyvatel **snižuje**?
- 4) Proč se v některých obcích počet obyvatel **zvýšuje**?
- 5) Jak se nazývají oblasti, které jsou **zaostalejší, mají menší a stále klesající počet obyvatel, spíše venkovský charakter a špatnou dostupnost**?
- 6) Ve slepé mapě okresů **vybarvi ty okresy, do kterých spadají vybrané obce**.
Použij internet nebo atlas

Obrázek 29 - Okresy ČR pro účely aktivity č. 2 ve 3. variantě (vlastní zpracování)

7) Do tabulky níže vyplň názvy okresů.

Tabulka 15 - Počet voličů v % v jednotlivých okresech a obcích (Zdroj: ČSÚ)

Obec	Okres	% voličů za okres		% voličů za obec	
		SPD	KSČM	SPD	KSČM
Chotýšany		8,72 %	7,55 %	11,30 %	5,47 %
Syrov		8,20 %	9,30 %	43,70 %	3,12 %
Honětice		15,63 %	9,63 %	16,12 %	19,35 %
Jeřmanice		10,60 %	6,02 %	8,56 %	2,72 %

Tabulka 16 - Počet voličů v % za celou ČR (Zdroj: ČSÚ)

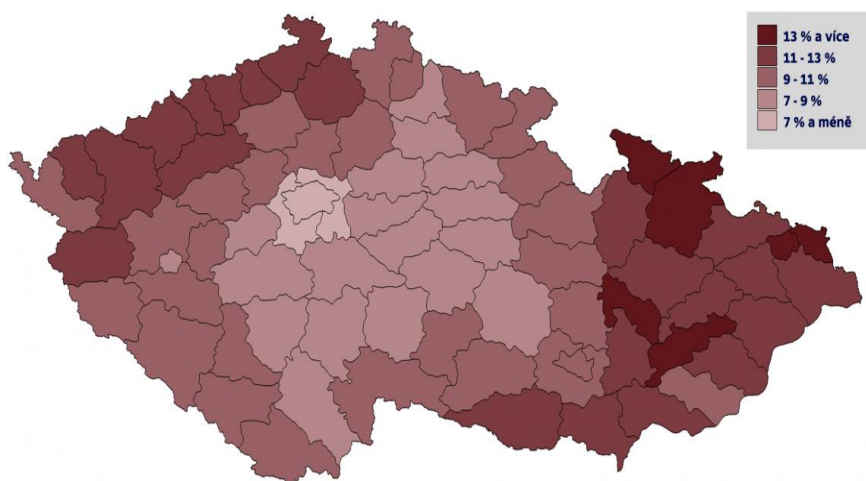
	SPD	KSČM
Volební zisk (%) stran v celé ČR	10,64 %	7,76 %

8) V tabulce jsou výsledky voleb stran SPD (Svoboda a přímá demokracie) a KSČM (Komunistická strana Čech a Moravy) do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR z roku 2017 ve vybraných okresech a obcích. **Vybarvi ty výsledky, které jsou větší než 15 %.** Výsledek porovnej s obcemi z první tabulky. **Jedná se o obce, v kterých počet obyvatelstva stoupá nebo klesá? Jak dopadly strany v rámci celé ČR?**

9) Co mají tyto dvě politické strany (SPD a KSČM) společného?

10) Podívej se do mapy níže, ta znázorňuje změnu volební podpory u politické strany SPD. **V jakých oblastech se velmi zvýšila volební podpora od roku 2013?** Co mají tyto oblasti společného?

Volební podpora SPD (2017)

Obrázek 30 - Změna volební podpory SPD (Zdroj: ČT24)

AKTIVITA Č. 3: PERIFERNÍ OBLAST (PRAVDIVÁ A NEPRAVDIVÁ TVRZENÍ)

Zadání: Pozorně si přečti těchto šest vět, některé jsou chybné. Chybu nalezní a oprav.

Poznámka: Úkol může sloužit jako zpětná vazba pro učitele, zda žák danou problematiku pochopil. Ve cvičení bylo použito dvojité řádkování, aby byl text pro žáka lépe čitelný.

Tip: Cvičení je možné použít i v distanční výuce, pokud budou mít žáci věty sdílené a budou na nich pracovat samostatně doma, poté může dojít ke společné kontrole.

Přečti si věty a chybné oprav:

1. Důvodem vzniku periferní oblasti může být nedostatečná dopravní dostupnost.
2. Periferní oblasti jsou takové oblasti, kde přibývá počet obyvatel.
3. Periferní oblasti lidem nabízejí velké množství pracovních příležitostí.
4. Horské oblasti mohou být díky špatné dostupnosti periferní.
5. Zázemí velkých měst, jako je okolí Prahy, Brna a Liberce, patří k prosperujícím oblastem.
6. Pokud se lidé stěhují do zázemí měst, nazývá se tento jev urbanizace.

BONUSOVÁ AKTIVITA Č. 4: MYŠLENKOVÁ MAPA

Zadání: Zamysli se nad pojmem *PERIFERIE*, díky získaným informacím v této hodině a z tvých znalostí z minulých vyučovacích hodin vytvoř myšlenkovou mapu.

Poznámka: Cvičení je určeno pro žáky, kteří předchozí úkoly stihli rychleji. Je možné i zadání modifikovat a vytvořit myšlenkovou mapu například na opačné téma – *JÁDRO*.

6.3.3 Správné řešení

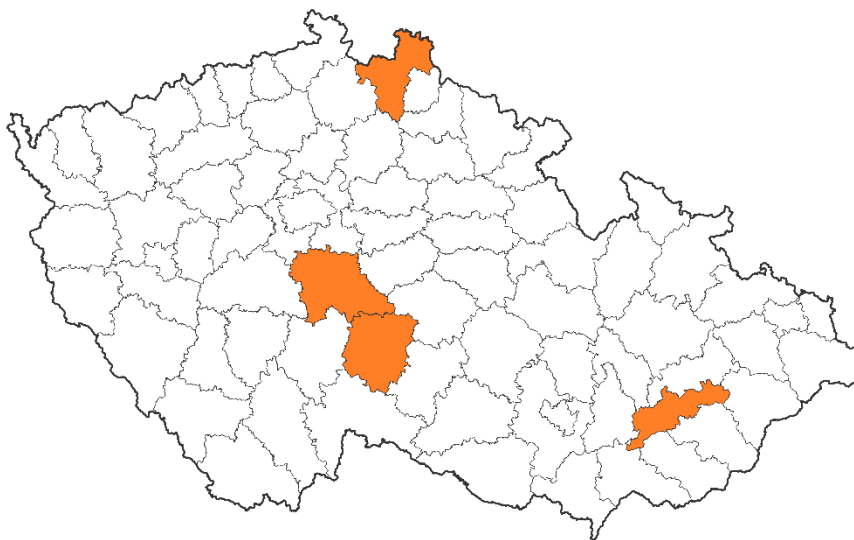
AKTIVITA Č. 1 – OPAKOVÁNÍ OBYVATELSTVO (DOPLŇOVÁNÍ TEXTU)

Podle sčítání obyvatelstva z roku 2011 žije v České republice 10, 5 milionu obyvatel. Průměrná hustota zalidnění je 134 obyvatel na km², což ČR řadí mezi státy ~~málo~~-*středně-hodně* (vyber správnou variantu) zalidněné. Jelikož se zvyšuje počet osob nad 60 let a snižuje se počet osob do 15 let, tak se jedná o proces ~~mládnutí~~-*stárnutí* obyvatelstva. Více než polovina obyvatel je bez vyznání a většina věřících se hlásí ke křesťanství. Česká republika je rozdělena do 14 krajů.

AKTIVITA Č. 2 - VÝVOJ POČTU OBYVATEL

U některých obcí by bylo zajímavé se zamyslet nad chvilkovým klesáním a stoupáním počtu obyvatel, např. z historického hlediska. U otázek 3) a 4) je možné doplnit více informací, pro ukázkou zde jsou uvedeny alespoň některé možné odpovědi. 5. otázka vybízí k lehké diskuzi, co vše spadá do charakteristiky periferie, důležité je také zmínit, že periferní oblasti nemusejí splňovat všechny identifikace.

- 1) V těchto obcích se počet obyvatel snížil: Syrov, Honětice
- 2) V těchto obcích se počet obyvatel zvýšil: Jeřmanice, Cholýšany
- 3) Proč se v některých obcích počet obyvatel snižuje? Nedostatečná občanská vybavenost, nedostatečné pracovní příležitosti nebo nabídka nízkého ohodnocení, změna zemědělské produkce, nedostatečná či chybějící dopravní dostupnost, periferní poloha, ...
- 4) Proč se v některých obcích počet obyvatel zvyšuje? Přírodní atraktivita, suburbanizace (lidé se stěhují do zázemí měst), dobrá dopravní dostupnost, lepší podmínky z hlediska reliéfu a klimatu, blízkost centra, ...
- 5) Jak se nazývají oblasti, které jsou zaostalejší, mají menší a stále klesající počet obyvatel, spíše venkovský charakter a špatnou dostupnost? Periferní oblast. Nutné je zmínit, že ne všechny tyto charakteristiky musí splňovat.
- 6) Ve slepé mapě okresů vybarvi ty **okresy**, kam spadají vybrané obce.

Obrázek 31 - Správné odpovědi 2. cvičení ve 3. variantě (vlastní zpracování)

7) Do tabulky níže vyplň názvy okresů.

Tabulka 17 - Správné odpovědi 2. cvičení ve 3. variantě (vlastní zpracování)

	Vyplň názvy okresů:	% voličů za okres		% voličů za obec	
Obec	Okres	SPD	KSČM	SPD	KSČM
Chotýšany	<i>Benešov</i>	8,72 %	7,55 %	11,30 %	5,47 %
Syrov	<i>Pelhřimov</i>	8,20 %	9,30 %	43,70 %	3,12 %
Honětice	<i>Kroměříž</i>	15,63 %	9,63 %	16,12 %	19,35 %
Jeřmanice	<i>Liberec</i>	10,60 %	6,02 %	8,56 %	2,72 %

- 8) V tabulce jsou výsledky voleb stran SPD a KSČM do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR z roku 2017 ve vybraných okresech a obcích. Vybarvi ty výsledky, které jsou větší než 15 %. Výsledek porovnej s obcemi z první tabulky. Jedná se o obce, v kterých obyvatelstvo stoupá nebo klesá? Jedná se o obce, v kterých byl zaznamenán úbytek obyvatel. Jak dopadly strany v rámci celé ČR? Žáci výsledky vyčtou z tabulek.
- 9) Co mají tyto dvě politické strany (SPD a KSČM) společného? Jedná se o extremistické strany, které směřují k nějaké rapidní změně, např. SPD směřuje k vystoupení z Evropské unie (dále jako EU) a KSČM EU považuje za nástroj kapitálu. (KSČM, 2021) (SPD, 2020)
- 10) Podívej se do mapy níže, ta znázorňuje změnu volební podpory u politické strany SPD. V jakých oblastech se zvýšila volební podpora od roku 2013? Co mají tyto oblasti společného? Jedná se oblasti pohraniční, např. bývalé průmyslové oblasti nebo bývalé oblasti historických Sudet. Poté se jedná o oblasti, které jsou svojí polohou periferní, např. horské oblasti v okresech Jeseník a Bruntál. Značné zvýšení volební podpory SPD je i v okrese Kroměříž, v kterém se nachází námi zkoumaná obec Honětice.

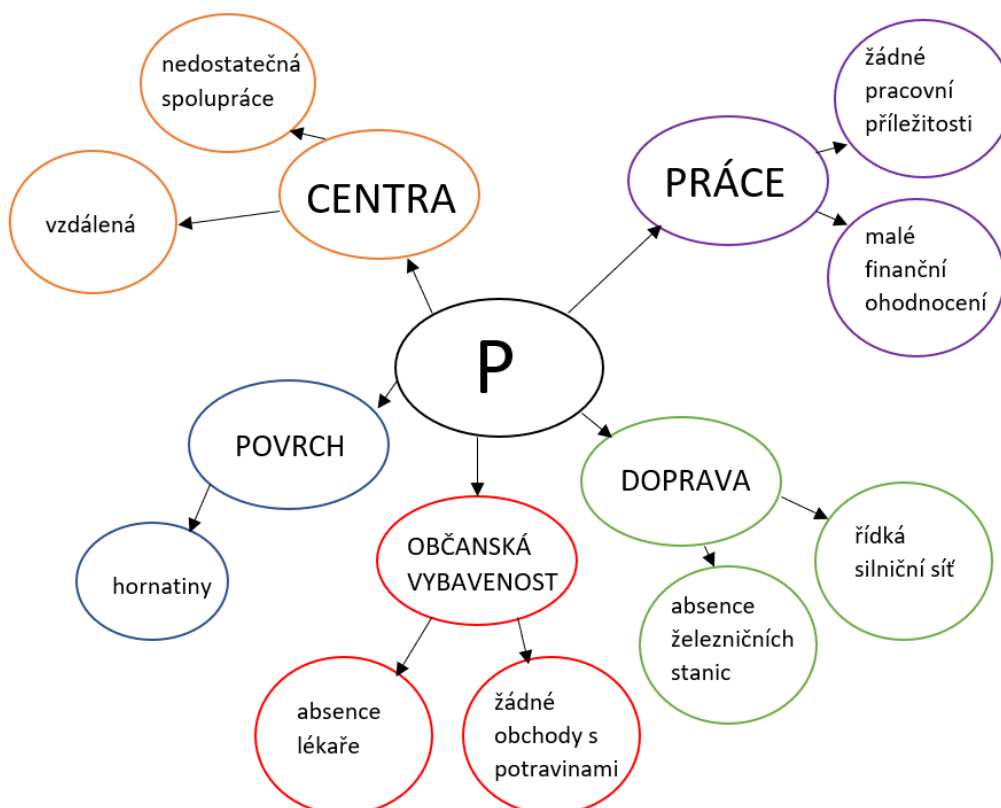
AKTIVITA Č. 3: PERIFERNÍ OBLAST (PRAVDIVÁ A NEPRAVDIVÁ TVRZENÍ)

Žáci mohou špatné informace pouze škrtnout a opravit, anebo chybné věty celé přepsat na správné.

1. Důvodem periferní oblasti může být nedostatečná dopravní dostupnost.
2. Periferní oblasti jsou takové oblasti, kde ~~přibývá~~ počet obyvatel. ~~X~~ ubývá počet obyvatel
3. Periferní oblasti lidem nabízejí ~~velké a pestré~~ množství pracovních příležitostí. ~~X~~ malé množství pracovních příležitostí
4. Horské oblasti mohou být díky špatné dostupnosti periferní.
5. Zázemí velkých měst, jako je okolí Prahy, Brna a Liberce, patří k prosperujícím oblastem.
6. Pokud se lidé stěhují do zázemí měst, nazývá se tento jev ~~urbanizace~~. ~~X~~ suburbanizace

BONUSOVÁ AKTIVITA Č. 4: MYŠLENKOVÁ MAPA

Pro názornost je zde uvedena jedna myšlenková mapa, která ovšem není jako jediná správná. Žáci i učitelé mohou přijít s vlastním návrhem, který se bude od této varianty lišit.

Obrázek 32 - Návrh myšlenkové mapy (vlastní zpracování)

Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl transformaci problematiky nerovnoměrného rozvoje České republiky do výuky. Naplnění tohoto cíle bylo vyřešeno vytvořením tří příprav modelových vyučovacích hodin. Výuka je vhodná pro 8. či 9. ročník na 2. stupni základních škol. Činnosti jsou zvolené tak, aby byly pro žáky pestré, proto bylo použito několik grafických pomůcek, jako jsou mapy, obrázky a tabulky. Při vyučovacích hodinách by se také mělo spolupracovat hlavně s atlasem České republiky a v některých variantách i s digitální verzí atlasů. Důležitá je také možnost využití přípravy v digitální formě distanční výuky, proto jsou někdy u činností uvedeny tipy na použití v online prostředí.

Téma práce bylo zpracováno do vyučovacích hodin za pomoci rešerše odborné literatury, zpracovávající tuto problematiku. Teoretická část práce vychází z několika publikací odborníků, kteří se této problematice jádrových a centrálních oblastí věnují. Nebyla ani pozapomenuta důležitost učebnic zeměpisu. Ovšem přípravy nevycházejí čistě z učebnic, ale jsou vytvořeny kreativním způsobem po zpracování údajů z odborné literatury v souladu s výstupy dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání.

Bylo by velmi vhodné využít modelové vyučovací hodiny i v rámci reálné výuky. To ovšem nebylo v této době možné vzhledem k epidemiologické situaci, která nastala během psaní práce v roce 2020 a 2021. Harmonogram práce by byl po využití návrhů lépe zpracován podle toho, kolik času by doopravdy bylo potřeba na jednotlivé činnosti. Je proto nutné před využitím příprav brát v potaz možné odchylky od původního časového vymezení. Dále by bylo možné využít vytvořené přípravy na jednotlivé regiony České republiky. V tomto případě bychom se posunuli ze všeobecného hlediska ke konkrétnějšímu. Každá oblast má své specifické znaky, které by v tomto případě mohly být využity a předneseny žákům zajímavým způsobem.

Navrhované koncepty je také možné dále modifikovat podle toho, jaký indikátor periferních a jádrových oblastí chceme žákům přiblížit. Existuje mnoho verzí a názorů na danou problematiku, ty se mohou vzájemně lišit. Proto je nutné uvědomit si, kterou charakteristiku a jakým způsobem ji chceme v rámci výuky využít. Žáci mohou pracovat se značným množstvím materiálu, který je pro ně v této práci připraven, záleží na každém učiteli, jak jej využije.

Seznam použité literatury

BORECKÝ, D., NOVÁK, S., CHALUPA, P. (2016): Zeměpis, Putování naší vlastní, Česká republika, učebnice, 2. díl. Nová škola, Brno. ISBN 978-80-7289-865-7

ČERMÁK, L. (2005): Hodnocení vztahu dopravní dostupnosti a exponovanosti území. In: Novotná, M.: Problémy periferních oblastí. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Praha. ISBN 80-86561-21-6

ČSÚ (2020): Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2020, <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112019> (20. 2. 2021)

ČSÚ (2020): Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR 2017, <https://www.czso.cz/csu/xt/vysledky-voleb-do-poslanecke-snemovny-parlamentu-cr-2017> (23. 3. 2021)

DRÁPELA, E. (2011): Marginální oblasti na území ČR a jejich vývoj v prostoru a čase. Centrum dopravního výzkumu, Brno. ISBN 978-80-86502-36-6

FIALOVÁ, D. (2001): Druhé bydlení a jeho vztah k periferním oblastem. Geografie, 106, 1, pp. 36-47. ISSN 1212-0014

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. Geografie, 106, 1, pp. 1–11. ISSN 1212-0014

CHALUPA, P., HORNÍK, S., DEMEK, J. (2015): Zeměpis 9. SPN, Praha. ISBN 978-80-7235-563-1

CHALUPA P., WEINHÖFER, M., KRÁČMAR, D. (2019): Zeměpis 8. Nová škola – DUHA, Brno. ISBN 978-80-88285-05-2

JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha. ISBN 80-200-1051-3

KALHOUS, Z., OBST, O. (2002): Školní didaktika. Portál, Praha. ISBN 978-80-7367-571-4

KEINER, M., KOLL-SCHRETZENMAYR, M., SCHMID, W. A. (2005): Managing Urban Futures. Ashgate, Alderhost. ISBN 0-7546-4417-0

KSČM (2021): KSČM: Kdo jsme a co chceme, <https://www.kscm.cz/cs/nase-strana/kdo-jsme/kdo-jsme-co-chceme> (23. 2. 2021).

KUBŮ, E., OHEROVÁ, P. (2018): Hravý zeměpis 8. Taktik International, Praha. ISBN 978-80-7563-152-7

KÜHNLOVÁ, H. (1997): Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I. Karolinum, Praha. ISBN 80-7184-376-8

KYRIACOU, C., DVOŘÁK, D., KOLDINSKÝ, M. (2008): Klíčové dovednosti učitele. Portál, Praha, 15-24. ISBN 978-80-7367-434-2

MAŇÁK, J. (2008): Kurikulum v současné škole. Paido, Brno, 33-40. ISBN 978-80-7315-175-1

MARADA, M. (2010): Doprava a geografická organizace společnosti v Česku. Česká geografická společnost, Praha. ISBN 978-80-904521-2-1

MARADA, M., HAVLÍČEK, T., MATĚJČEK, T., HANUS, M., CHROMÝ, P. (2016): Zeměpis 8. Fraus, Plzeň. ISBN 978-80-7489-057-4

MŠMT (2017): Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, Národní ústav pro vzdělávání, Praha.

MUSIL, J., MÜLLER, J. (2006): Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení. CESES FSV UK, Praha. ISBN 978-80-254-5033-8

NOVOTNÁ, M. (2005): Problémy periferních oblastí. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Praha. ISBN 80-86561-21-6

PETTY, G., FOLTÝN, J. (2013): Moderní vyučování. Portál, Praha, 143-258. ISBN 978-80-262-0367-4

PRUDKÝ, L. (2016): Periferie, kraje, hodnoty: možnosti periferních krajů na cestě za dobrými hodnotami. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno. ISBN 978-80-7325-414-8

PRŮCHA, J. (2002): Moderní pedagogika. Portál, Praha, 269-305. ISBN 80-7178-631-4

SKALKOVÁ, J. (2007): Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování. Grada, Praha, 71-101. ISBN 978-80-247-1821-7

- SPD (2020): SPD: Program, <https://www.spd.cz/program/> (23. 3. 2021).
- TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. (2008): Ekonomická a sociální geografie. Aleš Čeněk, Plzeň. ISBN 978-80-7380-114-4
- VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. (2004): Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha. ISBN 80-86561-15-1
- VÁGNEROVÁ, M. (2005): Vývojová psychologie I dětství a dospívání. Karolinum, Praha, 236-309. ISBN 978-80-246-1037-5
- VÁVRA, J. (2006): Didaktika geografie 1: od vzdělávacího programu k vyučovací hodině v zeměpisu na ZŠ, na příkladu tématu Světový oceán. Technická univerzita, Liberec. ISBN 80-7372-083-3
- VÁVRA, J. (2011): Proč a k čemu taxonomie vzdělávacích cílů? Metodický portál: Články, <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/11113/proc-a-k-cemu-taxonomie-vzdelavacich-cilu-.html/> (15. 2. 2021).
- VOŽENÍLEK, V., SZCZYRBA, Z. (2018): Zeměpis 4. Prodos, Olomouc. ISBN 978-80-7230-117-1
- ZŠ LESNÍ (2018): ŠVP ZEMĚPIS, Základní škola, Liberec, Lesní 575/12, příspěvková organizace, <https://www.zslesni.cz/skolni-vzdelavaci-program.html> (15. 2. 2021).
- ZŠ LESNÍ (2020): Základní škola, Liberec, Lesní 575/12, příspěvková organizace, www.zslesni.cz (15. 2. 2021).
- ZŠ U ŠKOLY (2016): ŠVP ZEMĚPIS, Základní škola Liberec, U školy 222/6, <http://www.zsuskoly.cz/o-skole/informace-vedeni-skoly/> (15. 2. 2021).
- ZŠ U ŠKOLY (2021): Základní škola Liberec, U školy 222/6, <http://www.zsuskoly.cz/> (15. 2. 2021).
- ŽÁK, V. (2012): Metody a formy výuky: hospitační arch. Národní ústav pro vzdělávání, Praha. ISBN 978-80-87063-61-3

Seznam příloh

Příloha č. 1: Počet obyvatel a obcí v krajích České republiky 2020

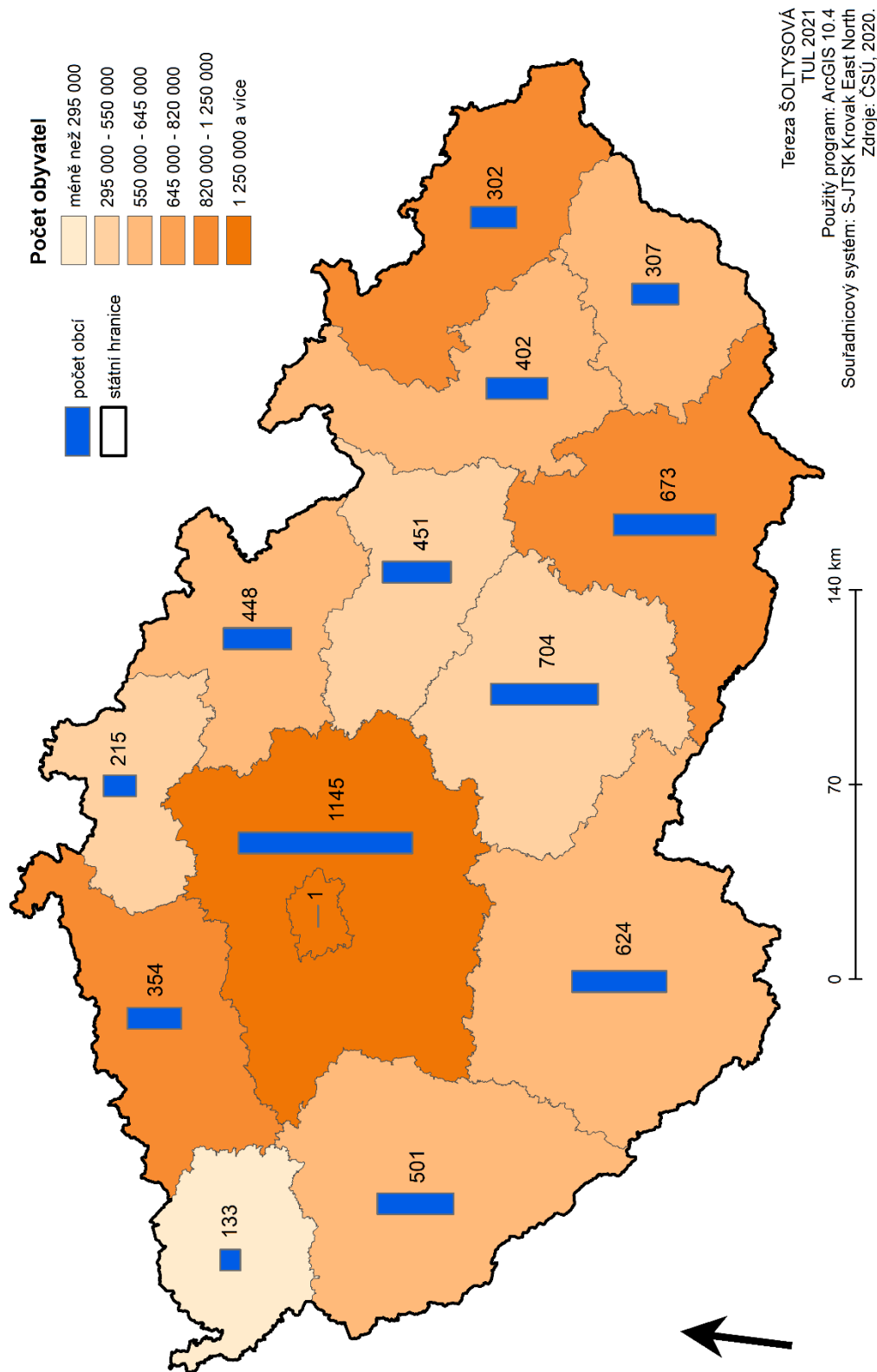
Příloha č. 2: Okresy České republiky

Příloha č. 3: Silniční a dálniční síť České republiky 2020

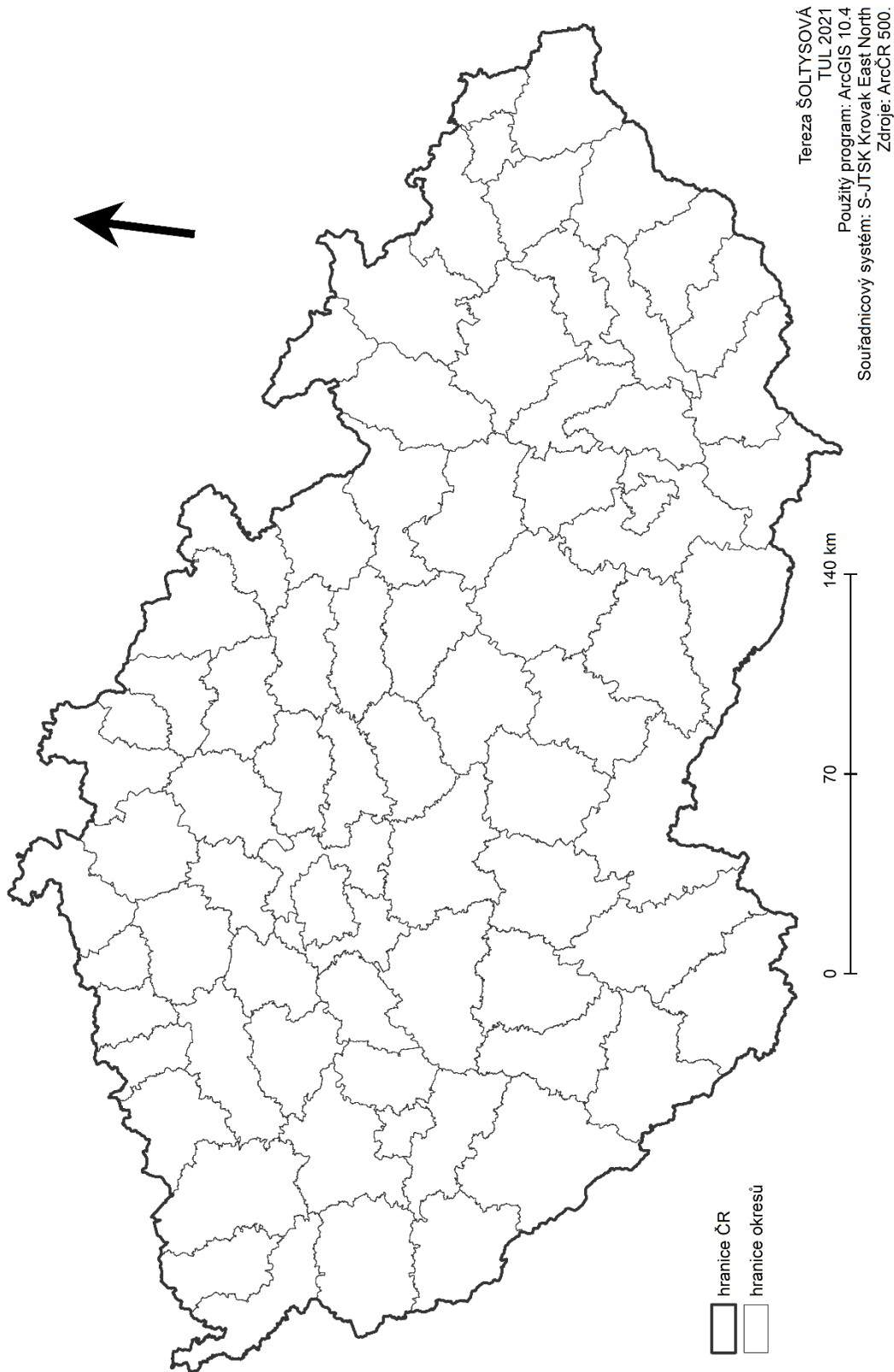
Přílohy

Příloha 1

POČET OBYVATEL A OBCÍ V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 2020

OKRESY ČESKÉ REPUBLIKY

SILNIČNÍ A DÁLNIČNÍ SÍŤ ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 2020

Příloha 3

